

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ve
TÜRKİYE’DE EMEK TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mahmut ASLAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Eyüp BEDİR**

Ankara – 2010

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ ve ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI**

**KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ve
TÜRKİYE’DE EMEK TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan
Mahmut ASLAN**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Eyüp BEDİR**

Ankara – 2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Mahmut ASLAN tarafından hazırlanan "KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ve TÜRKİYE'DE EMEK TALEBİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİNİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ" baŐlıklı bu çalışma 08.02.2010 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliğı ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından alıŐma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalına Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Nizamettin AKTAY (BaŐkan)

Prof. Dr. Eyüp BEDİR

Doç. Dr. Suna BAŐAK

ÖNSÖZ

Çağımıza damgasını vuran küreselleşme olgusu bilgi iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişme ile her sistemi etkisi altına almıştır. Finansal yenilikler ile hızını, üretim teknolojilerindeki ilerlemeler ile etkinliğini artıran küreselleşme karlı gördüğü her alana nüfuz etmiştir.

Küreselleşme ile boyut değiştiren rekabet, üretim süreçlerinin ucuz işgücünün bulunduğu yerlere yönlendirerek çalışma yaşamının her ögesini yeniden yapılandırmıştır. Bu yeni süreçte; temel üretim faktörü olarak kabul edilen bilginin, tüm ekonomik süreçlerde aktif kullanımı; vasıflı işgücü ihtiyacını artırırken vasıfsız işgücünü de önemsizleştirmiş ve emek piyasalarında ayrışmaya nede olmuştur. Diğer yandan uluslararası rekabet şartlarına uyum sağlamak ve ucuz emek faktöründen daha fazla yararlanabilmek sermayenin seyrini değiştirmiştir. Sermaye hareketliliği ile ucuz emeğin bulunduğu gelişmekte olan ülkelere kayan çok uluslu şirket yatırımları dünya üretim ağının farklılaşmasına sebep olmuştur.

Küreselleşme sürecinin emek talebinde meydana getirdiği değişimlerin ayrıntılarıyla ele alındığı bu çalışmada; gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye’de emek talebinde yaşanan değişimler karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir.

Bu çalışmanın ortaya çıkış sürecinde fikir ve görüşlerine başvurarak kendilerinden istifade ettiğim herkese çok teşekkür ederim. Ancak tezin ortaya çıkış sürecinde beni sürekli teşvik ederek cesaret veren ve desteğini hep hissettiren değerli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Eyüp BEDİR’e en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Konunun araştırılması ve hazırlanması esnasında gereken kolaylığı sağlayarak beni yükklendiren Prof. Dr. Nükhet HOTAR’a sonsuz teşekkürlerimi iletiyorum. Ayrıca tez çalışmam sırasında,

görüşlerine ve eleştirilerine başvurduğum tüm hocalarıma ve Yrd. Doç. Dr. Mehmet Merve ÖZAYDIN'a çok çok teşekkür ediyorum. Son olarak çalışmamın ortaya çıkışmasında bana gerekli anlayış ve sabrı göstererek çalışma sürecini kolaylaştıran aileme teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
TABLolar / ŞEKİLLER / GRAFİKLER.....	vii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI VE KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİKLERİ

1.1.KÜRESELLEŞMENİN TANIMI VE FARKLI YÖNLERİ	6
1.1.1. <i>Politik Yönü İle Küreselleşme</i>	12
1.1.2. <i>Sosyal ve Kültürel Yönü İle Küreselleşme</i>	14
1.1.3. <i>İktisadi Yönü İle Küreselleşme</i>	17
1.1.4. <i>Üretim Faktörleri Yönü İle Küreselleşme</i>	19
1.1.5. <i>İdeolojik Yönü ile Küreselleşme.....</i>	22
1.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN DİNAMİKLERİ VE UNSURLARI	23
1.2.1. <i>Teknolojik Gelişmeler ve İletişim Teknolojisinin Hız Kazanması .</i>	23
1.2.2. <i>Uluslararası Rekabetin Artması</i>	25
1.2.3. <i>Yeni Ekonomi</i>	26
1.2.3.1. <i>E-Ticaretin Yaygınlaşması</i>	30
1.2.3.2. <i>Yeni Uluslararası İşbölümü</i>	32
1.2.4. <i>Çok Uluslu Şirketler.....</i>	34
1.3. KÜRESELLEŞME İLE OLUŞAN YENİ YAKLAŞIM: ALTERNATİF / AŞAĞIDAN KÜRESELLEŞME	38

İKİNCİBÖLÜM

EMEK TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER VE KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE EMEK TALEBİNE ETKİLERİ

2.1. EMEK PİYASASI KAVRAMI.....	40
2.1.1. <i>Emek Arzı</i>	41
2.1.2. <i>Emek Talebi</i>	41
2.2. EMEK TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER.....	44
2.2.1. <i>Ürün Talebindeki Değişmeler</i>	44
2.2.2. <i>Emek Talebi Esnekliği</i>	45
2.2.3. <i>Emek Piyasası Esnekliği</i>	47
2.2.4. <i>Ücret</i>	48
2.2.5. <i>Rekabet, Teknoloji, Verimlilik</i>	50
2.2.6. <i>İşçi Devri</i>	51
2.2.7. <i>İşgücünün Niteliği</i>	52
2.3. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE, EMEK TALEBİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMİN NEDENLERİ	54
2.3.1. <i>Emek Talebinde Değişime Neden Olan Doğrudan / Dolaysız Etkiler</i>	56
2.3.1.1. <i>Rekabet</i>	56
2.3.1.2. <i>Teknoloji - Verimlilik</i>	62
2.3.1.3. <i>Esneklik ve Çalışma Koşullarında Meydana Gelen Değişim</i>	65
2.3.1.4. <i>Emek Piyasasının ve Üretimin Küreselleşmesi</i>	68
2.3.1.5. <i>Emek Piyasalarında İkili (Dual) Yapı</i>	72
2.3.1.5.1. <i>Çekirdek (Birincil) İşgücü Piyasaları</i>	73
2.3.1.5.2. <i>Çevre (İkincil) İşgücü Piyasaları</i>	74
2.3.1.6. <i>İşgücü Niteliği</i>	75
2.3.1.7. <i>İstihdamın Sektörel Dağılımında Meydana Gelen Değişim</i> ...	77
2.3.1.8. <i>Kayıt Dışı Çalışmada Meydana Gelen Artış</i>	82
2.3.2. <i>Emek Talebinde Değişime Neden Olan Dolaylı Etkiler</i>	83
2.3.2.1. <i>İşgücü Arzı</i>	84
2.3.2.1.1. <i>Nüfus Yapısı</i>	84
2.3.2.1.2. <i>İşgücüne Katılım Oranı</i>	87

2.3.2.1.3. Göç	89
2.3.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar	90
2.3.2.3. Üretim ve İhracat	93
2.3.2.4. Gelir Dağılımı Adaletsizliği	94
2.3.2.5. Yönetim ve Organizasyon Yapısında Meydana Gelen Değişim	96

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE VE TÜRKİYE'DE EMEK TALEBİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

3.1. EMEK TALEBİNDE DEĞİŞİME NEDEN OLAN DOĞRUDAN / DOLAYSIZ ETKİLER YÖNÜYLE KARŞILAŞTIRMA 100

3.1.1. Rekabet	100
3.1.2. Teknoloji - Verimlilik	104
3.1.3. Esneklik ve Çalışma Koşullarında Meydana Gelen Değişim	105
3.1.4. Emek Piyasasının ve Üretimin Küreselleşmesi	106
3.1.5. Emek piyasalarında İkili (Dual) yapı	107
3.1.6. İşgücü Niteliği	108
3.1.7. İstihdamın Sektörel Dağılımında Meydana Gelen Değişim	109
3.1.8. Kayıt Dışı Çalışmada Meydana Gelen Artış	113

3.2. EMEK TALEBİNDE DEĞİŞİME NEDEN OLAN DOLAYLI ETKİLER YÖNÜYLE KARŞILAŞTIRMA 115

3.2.1. İşgücü Arzı	115
3.2.1.1. Nüfus Yapısı	116
3.2.1.2. İşgücü Durumu ve İşgücüne Katılım Oranı	119
3.2.1.3. Göç	126
3.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım	129
3.2.3. Üretim ve İhracat	130
3.2.4. Gelir Dağılımı Adaletsizliği	132
3.2.5. Yönetim ve Organizasyon Yapısında Meydana Gelen Değişim	133

SONUÇ	134
KAYNAKÇA	138
EKLER.....	146
ÖZET	152
ABSTRACT	154

KISALTMALAR

AB :	Avrupa Birliği
ABD :	Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e. :	adı geçen eser
AGİK:	Avrupa Güvenlik ve İş Birliği Konferansı
a.g.m. :	adı geçen makale
a.g.t. :	adı geçen tez
Ar-Ge :	Araştırma- Geliştirme
ARPANET :	Yüksek Araştırma Projeleri Kurum Şebekesi
BM:	Birleşmiş Milletler
BRIC:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin
BRIMC:	Brezilya, Rusya, Hindistan, Meksika ve Çin
çev. :	Çeviren
DPT :	Devlet Planlama Teşkilatı
DTM:	Dış Ticaret Müsteşarlığı
EUROSTAT :	Avrupa Birliği İstatistik Ofisi
GATT :	Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Antlaşması
GSMH :	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH:	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GYTB :	Genel Yetenek Test Bataryası
HDR:	İnsani Gelişim Raporu

HİA :	Hanehalkı İşgücü Anketi
ILO :	Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF :	Uluslararası Para Fonu
İKO :	İşgücüne Katılım Oranı
İŞKUR :	Türkiye İş Kurumu
KILM:	İşgücü Piyasası Anahtar Göstergeleri
KOBİ :	Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
NAFTA :	Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi
OECD :	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OPEC :	Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
s. :	sayfa
TDK:	Türk Dil Kurumu
TİSK :	Türkiye İşverenler Sendikası Konfederasyonu
TÜİK :	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD :	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
UNDP :	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNESCO :	Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
UNCTAD:	Birleşmiş Milletler Ticaret ve Gelişim Konferansı
WB:	Dünya Bankası
WTO :	Dünya Ticaret Örgütü

TABLolar / ŞEKİLLER / GRAFİKLER

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Dünya Ticareti

Tablo 2: Dünya Ekonomisinde Büyüme Oranları

Tablo 3: İkili İşgücü Piyasası Özellikleri

Tablo 4: Tablo : Ülke Grupları İtibariyle Yıl Bazında Sektörel İstihdam Oranları

Tablo 5: Yıllar İtibariyle İşgücüne Katılım Oranı

Tablo 6: Uluslararası Göç

Tablo 7: Dünya Geneline Şirketlere Göre İstihdam

Tablo 8: Yıllar İtibariyle İhracat Rakamları

Tablo 9: Ülke Gruplarına Göre Yoksulluk

Tablo 10: Verimlilik Ölçütü: Çalışan Kişi Başına GSYİH Büyümesi

Tablo 11:Okuma-Yazma Bilmeyenlerin Oranı

Tablo 12: Gruplar Bazında İstihdam 2003-2008

Tablo 13: Kayıt Dışı İstihdam

Tablo 14: BRIC Ülkeleri ve Türkiye Nüfusu

Tablo15: İKO – Dünya

Tablo 16: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de İKO

Tablo 17: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de İşsiz Sayısı ve İşsizlik Oranları

Tablo 18: Uluslararası Göçmen Sayısı

Tablo 19: Ürün Gruplarına Göre İhracat

Şekil 1: Emek Talep Esneklikleri

Şekil 2: Ücret Değişiminin Emek Talebine Etkisi

Grafik 1: Doğrudan Yabancı Yatırım – Gelişmiş Ülke/Gelişmekte Olan Ülke

Grafik 2: Doğrudan Yabancı Yatırım – Seçilmiş Ülkeler

Grafik 3: Yıllar İtibariyle İstihdamın Sektörel Dağılımı

Grafik 4: Yıllar İtibariyle Dünya Nüfusu

Grafik 5: Dünya İşgücü Sayısı

Grafik 6: Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları

Grafik 7: Küresel Rekabet Endeksi 2009-2010

Grafik 8: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Kişi Başı GSYİH

Grafik 9: Gruplar Bazında İstihdam Oranları

Grafik 10: İstihdamın Sektörel Dağılımı

Grafik 11: Dünya Nüfusu

Grafik 12: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Nüfus Artış Oranları

Grafik 13: Yaşlı Nüfus (65 yaş üstü) Oranları

Grafik 14: Çalışma Çağındaki Nüfus Oranları

Grafik 15: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de İşgücü

Grafik 16: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücü

Grafik 17: Grafik 11: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Göçmen Artış Oranı

GİRİŞ

20. yüzyılın son çeyreğinden günümüze kadar, dünya genelinde ekonomik, teknolojik, siyasi ve kültürel alanlarda büyük değişimler yaşanmıştır. Küreselleşme olarak adlandırabileceğimiz bu sürecin temel yapısı, iletişim ve ulaşım teknolojilerindeki gelişmelere dayanmaktadır. Daha çok ekonomik eksende etkisini gösteren küreselleşme olgusu, mal, hizmet ve iş piyasalarını etkilemiştir.

Küreselleşmenin felsefesini yada onu oluşturan faktörleri tek bir nedene bağlı kalarak açıklayamayız. Nitekim küreselleşme kavramını incelemek ve ardında taşıdığı anlamları analiz edebilmek için, öncelikle küreselleşme sürecini ve bu süreçte rol oynayan dinamikleri saptamak gerekir. 1980 sonrasında uluslararası ticaretin ve sermayenin önündeki sınırların kalkması, ulusal rekabetin bölgesel ve küresel rekabete dönüşmesine neden olmuştur. Ekonomik küreselleşmenin yaygınlaşması ile rekabetin ulusal sınırların ötesindeki aktörleri kapsayacak şekilde genişlemesi, piyasalarda girdi olarak emeğini arz eden bireyin iş yapma biçimini değiştirmiştir.

Sanayi devrimi sonrası ülkelerin yaşanan ilerleme sanayi istihdamını genişletirken, bu sektörü birinci sektör haline getirmiştir. Ancak 1980 sonrası iletişim ve bilişim sektöründe yaşanan ilerlemeler hizmetler sektörünü istihdam sağlayan en önemli sektör haline getirmiştir. Bilginin üretildiği ve paylaşılarak çoğaltıldığı hizmetler sektörü istihdamında görülen genişleme gelişmekte olan ülkeler için halen devam etmektedir. Küreselleşme sürecinde; sanayi sektörü istihdam sağlamaya devam ederken tarımın istihdamdaki ağırlığı hızla kaybolmaktadır.

Ekonomileri son yıllarda parlak bir biçimde büyüyen gelişmekte olan ülke emek piyasalarında görülen hareketlilik önümüzdeki dönemde artarak devam edecektir. Ancak bu süreçte, sektörel istihdamda yaşanan

dönüşümün devam etmesi sebebiyle gelişmekte olan ülkeler tarımsal istihdamdan çözülen kişilerin yeniden istihdam edilmelerine yönelik önemli politikalar geliştirmelidirler.

Ekonomik küreselleşme ile başlayan süreçle birlikte küresel bir değer kazanan emek, rekabetin en önemli ögesi haline gelmiştir. Sahip oldukları ağ sistemi ile dünyanın her yerinde üretim gerçekleştiren çok uluslu şirketlerin yatırımlarının önemli bir bölümü teknoloji yoğun yatırımlardan oluşmaktadır. Bu durum; küresel üretim sisteminin gereksindiği işgücü yapısında ayrışmaya neden olmaktadır. Şöyle ki; yüksek düzeyli teknoloji yatırımları ile zenginleştirilen üretim süreçlerinin emeğe bağlılığı önemli ölçüde azaltılmış, buna karşın talep edilen az sayıda emeğin niteliğinin yüksek olması beklenmiştir. Çok uluslu şirketlerin rekabet avantajının temelini oluşturan bu durum çalışma yaşamında ayrışmaya neden olmuştur.

Müreffeh çalışma koşullarının bulunduğu tatmin edici ücret ve sosyal hakların verildiği nitelikli emeğe olan talep artarmaktadır. Buna mukabil, iş bulma imkanları geniş olmayan düşük vasıflı emeğin istihdam edilceği alanlar teknoloji yatırımları ile daraltılmakta, bu kişiler daha kötü, sağlıksız ve güvencesiz iş ortamlarında çalışmaya zorlanmaktadırlar. Kayıt dışı çalışmanın artmasına (yada en azından önlenememesine) neden olan bu durum modern ekonomilerin büyük çıkmazlarındandır. Gelişmiş ekonomilerin nispeten başarılı oldukları kayıt dışılık, uluslar arası emek mobilitesi ile alarm vermeye başlamıştır. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülke çalışma yaşamlarına ilişkin bu olumsuzluğun gelişmiş ülkelerde de görülesini ifade etmede kullanılan birezilyalılaşma ile emeğe ilişkin sorunlar da küresel hüviyet kazanmıştır. Ancak küreselleşmenin emek açısından doğurduğu güzellikler de bulunmaktadır.

Ekonomileri dünya ortalamasının üzerinde büyüen gelişmekte olan ülkeler çok uluslu şirketler ve diğer aktörler aracılığı ile ülkelerine çektikleri doğrudan yabancı yatırımlarda artış sağlamışlardır. Yapılan yatırımları

teknolojik bilgi girdisi ve üretim bilgisi girdisi olarak görmek mümkündür. Zira uluslar arası üretim deneyimine sahip olan firmanın (örneğin otomotiv yatırımı) yatırım yapılan gelişmekte olan ülkelere kazandıracaklarını sadece ihracat ve istihdam artışı ile açıklamak doğru olmayacaktır.

Çalışmamız boyunca ayrıntısı ile açıkladığımız emek talebini etkileyen faktörleri ve yapılan çıkarımları gelişmekte olan ülke perspektifi ile ele aldık. Çalışmamız içerisinde yer alan gelişmiş ülke emek süreçlerine ilişkin yapılan değerlendirmeler, ilgili konunun gelişmekte olan ülkeler için ifade ettiği anlamı ve mahiyetini ortaya koymak için başvurulmuştur. Ancak burada dikkat edilmesi gereken husus “gelişmekte olan ülke” kavramının kapsamındaki genişliktir. Zira bu kadar geniş bir kavram içerisinde yer alan değerlendirmeler, geniş yelpazedeki ülkelerin tamamını kapsamaktan uzak olacak ve çalışmamızın sonunda yer alan analizin etkisini azaltacaktır.

Sözü edilen çekince ve analizin sağlıklı yapılabilmesi için “gelişmekte olan ülke” kavramı içerisinde yer alan ülkeler sınırlandırılmıştır. Teorik düzeyde gelişmekte olan ülkelerin tamamı için benzerlik arz eden konular karşılaştırma yapılırken gelişmekte olan ülkeler denilince ilk akla gelen BRIC ülkeleri ve Türkiye ile sınırlandırılmıştır.

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’i kast etmede kullanılan BRIC kavramı ilk defa 2001 yılında kullanılmıştır. Dünya nüfusunun yüzde 40’ına sahip olan, dünya karasal büyüklüğünün 4’te 1’ini oluşturan BRIC ülkeleri önümüzdeki yıllarda adından çokça söz ettirecektir. Çalışmamızın önemli özelliği ise; BRIC ülkeleri ve Türkiye’nin yer aldığı ilk karşılaştırmalı çalışma olmasıdır. Şimdi çalışmamızın yöntemini açıklayalım.

Hazırlanan yüksek lisans tezinin ilk bölümünde kavram olarak küreselleşme ve onun dinamiklerine yer verilmiştir. Küreselleşmenin emek talebinde meydana getirdiği değişimi anlamak için onun ne olduğu ortaya koymak ve çalışmamız boyunca bize yön verecek küreselleşme yaklaşımını

ifade etmek, emek talebinde değişime neden olan faktörleri daha anlaşılır kılacaktır. Bu amaçla politik, sosyal, iktisadi ve ideolojik yönlerine vurgu yapılan küreselleşme, üretim faktörleri bakımından da ele alınmıştır. Buna ilave olarak teknolojik gelişmelerden yeni ekonomiye, e-ticaretten çok uluslu şirketlere kadar küreselleşmenin unsurlarına yer verilerek küreselleşmenin bundan sonraki yönüne ilişkin önemli çıkarılar yapılmıştır. Ve unutulmamalıdır ki çalışmamız felsefi düzeyde küreselleşme tartışması yapmamakta, sadece kendi konumuzun anlaşılır olması için hatırlatma yapmaktadır. Nitekim ilk bölümün sonunda alternatif küreselleşme hareketlerine de yer vererek konu tüm yönleriyle ortaya konmuştur.

Çalışmamızın ikinci bölümünde teorik düzeyde emek talebini etkileyen hususlar hatırlatılmıştır. Akabinde, emek talebinde meydana gelen değişimin nedenleri gelişmekte olan ülke perspektifiye ele alınmıştır. Ancak emek talebine etkiyen hususları tek bir çatı altında toplamak mümkün olmamaktadır. Zira emek piyasası içinden ve dışından bir çok faktörün etkisi ile şekillenen emek talebi; doğrudan ve dolaylı etki eden hususlarca ele alınmıştır.

Karşılaştırma ve analizin yapıldığı son bölüm, emek talebine etki eden hususlar başlığının aynı olarak ele alınmıştır. Yapılan karşılaştırmalarda kullanılan verilerin tamamı en son yayınlanan verilerden müteşekkildir. Uluslar arası kuruluşların yayınladığı verilerle yapılan değerlendirmelerde ilgili ülke için verinin bulunmaması durumunda başka kaynaktan yararlanılmamıştır. Zira karşılaştırmaların ve analizin detaylı biçimde yapılabilmesi aynı konuların ağırlıklandırılması ile mümkün olmaktadır. Bu yönü ile uluslar arası kaynaklar dışında yer verilen kimi veriler söz konusu farklılığın ortaya konulması yönüyle çalışmamızda yer almış, karşılaştırmalarda kullanılmamıştır.

2001 yılında ilk defa kullanılır olan ve 2009 yılında ilk zirvesini Rusya'da gerçekleştirip ilk ortak bildirisini yayınlayan BRIC ülkelerinin önümüzdeki dönemde birlik olarak karşımıza çıkmaları muhtemeldir. Henüz

kuruluş aşamasında olan bu ÷lkelerle T÷rkiye'nin kıyaslanması çalışmamız bakımından önemlidir. Ancak bu ÷lkelerin ortak istatistik veritabanına sahip olmamaları çalışmamızın önemli zorluklardandır. Son olarak; çalışmamızda yer alan karşılaştırma ve analiz son bölümde yer almaktadır. Sonuç bölümünde ise; yapılan karşılaştırmalara ilişkin genel tablo ortaya konmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME KAVRAMI ve KÜRESELLEŞMENİN DİNAMİKLERİ

Kökeni çok eskiye dayanan küreselleşme kavramı bugünkü anlamı ile 1980'lerden sonra sıkça kullanılır olmuştur. 1990'lara gelindiğinde ise küreselleşme kavramı; bireyselliğin ve ulusallığın ötesinde olanı ifade eden, bilim adamlarının önemini kabul ettiği anahtar bir sözcük haline gelmiştir. Bu kavram günümüzde hangi sözcüğün önüne gelirse bu sözcüğe, tüm dünyadaki insanları ilgilendiren ve tüm dünyadaki insanlar için gerekli olan bir şey olduğu anlamını yüklemekte ve ulusal kültürlerin, ekonomilerin ve sınırların ortadan kalkmaya yüz tuttuğu, politik kutuplaşmaların ortadan kalktığı, hemen her alanda liberal eğilimlerin güç kazandığı, teknolojinin akıl almaz bir hızla geliştiği ve toplumsal hayatın büyük bir kısmının global süreçler tarafından belirlendiği bir çağı anlatmaktadır.

Esas itibariyle ekonomik bir olgu olarak karşımıza çıkan küreselleşmenin siyasal ve sosyo-kültürel boyutları da mevcuttur. Gelişmekte olan ülkeler açısından emek talebini merkeze oturtarak karşılaştırmalı analiz yapacağımız bu çalışmada küreselleşmeyi tüm yönleri ile açıklayarak başlamanız, konumuzun izahi bakımından önemlidir.

1.1.KÜRESELLEŞMENİN TANIMI ve FARKLI YÖNLERİ

20. yüzyılın sonlarından itibaren dünya gündeminde kendine yer edinen küreselleşme/globalleşme kavramı, tarihte ilk kez 1961 yılında

Webster Lugatı'na girmiş¹, 1970'li ve 1980'li yıllarda dile getirilmiş, 1990 yılından itibaren de hemen her alanda sıkça kullanılır olmuştur. Dünyada meydana gelen teknoloji ve iletişim alanındaki hızlı değişme ve gelişmeler devletlerin siyasal, ekonomik politikalarında ve insan hayatının her alanında etkisini göstermiştir. Tüm bu gelişmeler ve Sovyetler Birliği'nin dağılması ile dünya konjoktüründeki ekonomik siyasal ve kültürel dengelere yön veren bu güçlü değişime “küreselleşme” adı verilmektedir.

Hemen her alanda etkisi tartışılmaz biçimde var olan küreselleşme ile ülkelerin, demokrasi, insan hakları ve özgürlükleri, din, laiklik gibi siyasi politikalarından, eğitim ve öğretim politikalarına ve yeme-içme, giyim-kuşam gibi insanların en temel ihtiyaçlarına kadar bütün düşünceleri evrenselleşmeye başlamıştır². Yada yaygın ifade ile, “dünya küçük bir köy haline gelmektedir”.

Bu kadar kapsamlı bir süreci iyi bir biçimde tanımlamak için küreselleşme sözcüğünün köküne baktığımızda; dilimizde “küre” kelimesi “bütün noktaları merkezden aynı uzaklıkta olan bir yüzeyle sınırlı cisim, yeryüzü, dünya” olarak tanımlanmaktadır. “Küre” kelime köküne –sel eki getirilerek bu düşünce sistemi dilimizde “küreselleşme” olarak yerini almıştır. Küreselleşme TDK sözlüğünde³: “Uluslararası düzlemde yaygınlaşmış iktisadi etkinliklerin işlevsel anlamda birbirine eklemlenmesi” şeklinde tarif edilmektedir.

Küreselleşme kavramı konusunda sosyal bilimlerin farklı dallarında yapılan tanımlara bakıldığında; çoğu kimse küreselleşmeyi siyasi ve ekonomik bir olgu olarak algılamakta, en yaygın tanımlar küreselleşmenin bu boyutlarını ön plana çıkarmaktadır. Birçok yazar tarafından küreselleşme,

¹ Şengül Hablemitoğlu, **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 2004, s.39.

² **Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**, Alt Komisyon Raporu, DPT, Yay. No:2375-ÖİK 440, Ankara, Ocak 1995.

³ www.tdk.gov.tr, 03 Temmuz 2009.

küresel bir ekonominin var olması ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır⁴. Ancak küreselleşmeyi farklı yönleri ile tanımlayan bir çok görüş bulunmaktadır.

Küreselleşmeyi farklı bir biçimde tanımlayan Montserrat Guibernau⁵; “yerel olayların kilometrelerce uzakta gerçekleşen olaylarca şekillendirildiği, toplumsal ilişkiler bağının yoğunlaşması”nı küreselleşme olarak görürken David Harvey zaman–mekân sıkışması sonucunda dünyanın küçülmesini küreselleşme olarak nitelendirir⁶. Bir başka görüşü savunan William Greider⁷e göre küreselleşme bir makineye benzetilmektedir. Oldukça karmaşık ve güçlü olan bu makine; koşarcasına sahalar açar ve sınırları önemsemez. Hareketlilik devam ettiğinden makine arkasında büyük iz ve tahribat bırakırken, aynı zamanda büyük miktarda refah ve zenginliği beraberinde getirmektedir. Küreselleşme ile zengini daha zengin, fakiri daha fakir olmaktadır. Makine, dünyayı yeniden yapılandıran, kendi kendine işleyen, bir ekonomik sistem draması oluşturan, zorunlu global endüstriye devrimin zorlukları tarafından yönetilen kapitalizmdir” şeklinde tarif etmektedir.

Farklı yönleri vurgulanan küreselleşmeye ilişkin tanımlar yanlış olarak kabul edilmez. Ancak toplumları derinden etkileyen küreselleşmeye bütüncül bir yaklaşımla ele alınırsa gerçeği yansıtabilir. Nitekim Anthony Giddens’a göre küreselleşme, tek bir süreç değildir. Karmaşık süreçlerin bir araya geldiği bir olgudur⁸. Giddens’ın küreselleşmeyi daha geniş kapsamlı terimler açısından değerlendirdiği dikkati çekmektedir. Örneğin Giddens modern toplumları ve dünya düzenini yeniden biçimlendiren hızlı toplumsal, siyasal ve ekonomik değişimlerin gerisindeki temel itici gücün küreselleşme

⁴ Hablemitoğlu Ş., (a.g.e.), s.35,

⁵ Montserrat Guibernau, **Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997, s. 201.

⁶ Harvey David, **Postmodernliğin Durumu**, Çev: S. Savran, Metis Yay., İstanbul, 1999, s. 31.

⁷ Ersan Öz, “Globalleşme Nedir”, **Dış Ticaret Dergisi**, Temmuz 2001, S:7, s. 17-18.

⁸ Anththony Giddens, **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Çev, M. Özay, Paradigma Yay., İstanbul, 2000, s. 25.

olduğuna inanmaktadır. şu halde küreselleşme salt siyasal ve ekonomik konularla sınırlı olmayıp, bunlarla birlikte toplumsal, kültürel, teknolojik vb. alanlarda da varlık ve değişkenlik gösteren bir süreçtir⁹.

Küreselleşme kavramının üzerinde mutabakat sağlanmış bir tanımı bulunmadığı gibi, küreselleşmeyi iyi ya da kötü olarak değerlendirebilecek yeterli veri de bulunmamaktadır. Zira Giddens'ın da ifade ettiği gibi, olumlu ve olumsuz yönlerini bir arada barından küreselleşme üç farklı bakış açısıyla ele alınmaktadır¹⁰.

- ✓ **Aşırı Küreselleşmeciler (Hyperglobalist)**¹¹: Radikaller diye anılan bu gruba göre endüstri uygarlığının bir ürünü olan ulus devlet, küreselleşme sürecine paralel olarak önemini yitirmiştir. Artık küresel piyasa, politikanın yerini almış durumdadır. Yerele ya da ulusal ölçekte etkili olan politikalar bulunsa dahi, bu politikalar küresel ekonominin hareketlerini etkileyebilecek güce sahip değillerdir. Aşırı küreselleşmecilere göre piyasalar artık devletlerden daha güçlüdür. Ancak bu görüşü savunanlar, kaybedenler kadar kazananların varlığına da dikkat çekmektedirler
- ✓ **Kuşkucular (Skeptical)**¹²: Aşırı küreselleşmecilerin tam karşısında yer olan bu grup her şeye kuşkuyla yaklaşmaktadır. Yaşadığımız dünyada hiçbir şeyin yeni olmadığını iddia eden kuşkuculara göre; dünya ekonomisinde duvarların kaldırılması yönündeki günümüzde yaşanan gelişmelerin, 100 yıl öncesine benzer bir duruma geri dönüşten başka bir şey olmadığını iddia edilmektedir. Kısaca kuşkucular küreselleşmenin yeni bir şey olduğunu kabul

⁹ G. Ezgi Tanrıverdi, “Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Ulus Devlet”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008, s. 7.

¹⁰ Tanrıverdi G. E., (a.g.e.), s. 14-18.

¹¹ Veysel Bozkurt, “Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar”, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yay., Bursa, 2000, s. 19.

¹² Bozkurt V., (a.g.m.), s. 21-22.

etmemektedirler. Ayrıca bu grup, küreselleşmeyi ekonomik ya da teknolojik gelişmelerin sonucunda ortaya çıkan bir olgu olmaktan ziyade ideolojik bir tutum olduğunu idda etmektedirler.

- ✓ **Dönüşümcüler (Transformationalist)**¹³: Giddens'ın da dahil olduğu bu grup, küreselleşmeyi, modern toplumları ve dünya düzenini yeniden şekillendiren hızlı sosyal, siyasal ve ekonomik değişmelerin arkasındaki ana siyasa güç olarak görmektedirler. Artık dış ya da uluslar arası ile iç işleri arasında açık bir ayrım söz konusu değildir. Günümüzde ekonomik işleyiş; bırakın 100 yıl öncesini 30-40 yıl öncesinden bile çok farklı bir düzlemde bulunmaktadır. İletişim devrimi sayesinde anında haberleşme imkanına kavuştuğumuzdan beri eski yapılar yıkılmaya, eski alışkanlıklar unutulmaya ve kültürler de diğer kültürlerle anında temas edebilmeye, karşılıklı etkileşime girmeye başlamıştır.

Küreselleşmenin kavramsallaşmasında etkili olan üç eğilime vurgu yaptıktan sonra her üç eğilim açısından da küreselleşmenin özellikleri arasında sayılan bazı maddelere değinelim¹⁴;

- ✓ Üretim faktörünün dünya ölçeğinde değerlendirilerek, üretimin, dağıtımın ve buna bağlı olarak tüketimin yaygınlaştırılması,
- ✓ Ticari değişmelerin dünya ölçeğinde kurallar ve standartlarla gerçekleşmesi, gümrük duvarlarının indirilmesi ve dünya ticaretin; kolaylaştıran bölgesel ticaret bloklarının ortaya çıkması,

¹³ Bozkurt V., (a.g.m.), s. 22-23.

¹⁴ Erbay, (a.g.m.), s. 39.

- ✓ İşletme organizasyonlarından başlayarak, bütün ekonomik aktörlerle uluslararası bir boyutta ortak dünya ekonomik stratejisi esasına dayalı bir planlamaya gidilmesi,
- ✓ İşletmeler ve devlet arasında yeni bir iletişimin ortaya çıkması,
- ✓ Üretime katılan aktörlerin birbirleriyle dünya bazında sıkı bütünleşmeye girmeleri sonucu, ekonomik, teknolojik ve hatta hukuki bakımlardan tek bir alan bütünlüğünün kaybolmasıdır.

Küreselleşmenin kapsamlı bir tanımını yaptıktan sonra politik, sosyal ve kültürel, iktisadi ve üretim faktörleri bakımından ne anlama geldiğini; bu alanda ne gibi değişimlere sebep olduğunu ortaya koyalım.

Küreselleşme literatüründe, küreselleşme ekonomik, siyasal, toplumsal, kültürel, dinsel, ideolojik, bilimsel ve teknolojik vb. hayatı etkileyen tüm alanlardaki boyutları bakımından incelenmektedir. Küreselleşme olgusu ve süreci, bu boyutlardan yalnızca birine indirgenerek açıklanamayacağı gibi, bu boyutlar arasındaki ilişkiler de gözden kaçırılarak anlaşılamaz. Bunun nedeni küreselleşmenin çok boyutlu bir olgu ve süreç olmasıdır. Küreselleşme literatüründe ilk ortaya çıkan ve ağırlık merkezini oluşturan metinlerde konunun ekonomik boyutu ele alınmış olsa da sonraki yıllarda kapsamın giderek genişlediği ve ağırlık merkezinin küreselleşmenin siyasal, toplumsal ve özellikle kültürel boyutlarına kaydığı gözlemlenmektedir¹⁵. Şimdi, bu yönleri inceleyelim.

¹⁵ Altan Yörük, “Küreselleşmenin Toplumsal ve Kültürel Boyutlarının Uluslararası İstanbul Bineali Küratörlerinin Kavramsal Çerçeve ve Temalarına Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 38.

1.1.1. Politik Yönü İle Küreselleşme

Küreselleşmenin politik\siyasi yönündeki temel tartışma egemenliğe ilişkindir. Egemenlik daima iktidar konumu ile yakından ilişkili bir kavram olagelmıştır. Küreselleşmenin bilimsel ve teknolojik boyutlarının getirdiği ekonomik aktörlerin özellikle çok uluslu şirketlerin etkinliğinin ulus-devletin egemenliğini aşındırdığı söylenmektedir. Yine de küreselleşmenin politik yönü, dünya üzerinde siyasi ilişkilerin yoğunlaşmasını ve genişlemesini ifade etmektedir¹⁶. Küreselleşmenin politik yönüne ilişkin etkinliğin en tartışmalı aktörü konumunda bulunan ulus-devletin egemenlik yitimine karşın gücüne ve geleceğine ilişkin tartışmadır. Küreselleşme ile birlikte toplumda ortaya çıkan yapısal değişim, dolaylı yoldan ulus-devlet yapısını da etkilemektedir. Özellikle televizyon ve internet teknolojisi, bir bakıma kültürel melezleşmeye yol açarak, ulus-devletin dayanaklarından biri olan milli kimlik ve kültürel birliktelik kavramlarının farklılaşmasına neden olmaktadır¹⁷.

Bu farklılaşma; Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Çekoslovakya gibi devletlerin parçalanmasıyla ulus-devletin otoritesinde kayba neden olmuştur. Bu durum devletleri yetkilerini başkalarıyla paylaşmaya sevk etmiştir. Bir başka ifadeyle¹⁸; *“Uluslararası siyasal ve ekonomik aktörler devlet egemenliğine ortak olmuş; ülkeler, ulusal ve uluslararası politika uygulamalarında dış dünyayı dikkate almak durumunda kalmışlardır.”*

Küreselleşmenin siyasi\politik alana etkisi sonucu İnsan Hakları ve uluslararası hukuk etrafında değerlerin evrenselleşmesi; çevre konuları, kadın hakları, açlık, yoksulluk vb. ulus aşırı ele alınması gereken sorunların varlığı; uluslararası terör ve suç örgütlerinin ağlar etrafında örgütlenmesi; çok-uluslu şirketlerin ve uluslararası ekonomi organizasyonlarının “iktisadi

¹⁶ Manfred B Steger., **Küreselleşme**, Çev., Abdullah Ersoy, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2006, s. 83.

¹⁷ Fatma Köybaşı, “Küreselleşme Sürecinde Avrupa Biliği Eğitim Sisteminin Türk Eğitim Sistemine Etisinin Çorlu İlçesi Örneğinde İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yedi Tepe Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009, s. 13.

¹⁸ Coşkun Can Aktan ve Hüseyin Şen, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 1999, s. 10-15.

egemenliği” tehdit etmesi karşısında ulus-devletler egemenliklerini ulus-devlet ötesinde uluslararası siyasal kurumlarla ve ulus-devlet altında da yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları ve toplumsal hareketlerle paylaşmaya zorlanmaktadır.

Çağdaş küreselleşme, bir yandan geleneksel siyasal düzenlemeleri sarsan ülke ötesi toplumsal alanların ve kurumların gelişmesini teşvik ederken, diğeryandan da iç ve dış politikalar arasındaki geleneksel sınır çizgilerinden bazılarını bulanıklaştırmıştır¹⁹. Ulus-devletin “egemenlik hakkını” paylaştığı ulus-devlet ötesi örgütlere baktığımızda karşımıza ilk olarak uluslararası siyasal bir kurum olan BM çıkmaktadır. Ulus-ötesi bölgesel bir siyasal kurum olan AB, NATO, Avrupa İnsan Hakları Konseyi, AGİK, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Konseyi, İMF, WB, WTO, OECD, OPEC gibi kuruluşlar ekonomik ve siyasal amaçlı uluslararası birlikteliklere ilişkin diğeryörneklerdir.

Ulus devletin egemenlik haklarını paylaştığı bu birliktelikler dışında ulus-altı düzeyde hareket eden sivil toplum kuruluşları, toplumsal hareketler ve hükümetler dışı organizasyonlar bir araya gelerek “uluslararası örgüt” konumuna yükselerek küreselleşmektedirler. Greenpeace, Uluslararası AF Örgütü, Dünya Kadınlar Birliği gibi hükümet dışı örgütler, uluslararası bir ağa kavuşarak uluslar arası sivil toplumu meydana getirmektedir. Kısaca evrenselci korumacılar adı verilen, özünde adil ve eşitlikçi bir küreselleşmeye karşı olmayan “aşağıdan küreselleşme” ya da “karşı-küreselleşme” yanlısı toplumsal hareketler de küresel bir ağ etrafında bütünleşmektedir²⁰.

Toparlayacak olursak, IMF, Dünya Bankası, OECD, WTO gibi organizasyonların dünya ekonomik sisteminde etkin rol oynamaya başlamaları ile küresel sermayenin önündeki engeller gün geçtikçe kaldırılmıştır. Bu gelişmeler ile ekonomik yönden otoritesi zayıflayan ulus

¹⁹ Steger M.B., (a.g.e.), s. 93.

²⁰ Yörük A., (a.g.e.), s. 38-40.

devletin uluslar arası alanda etkinliği de sınırlanmıştır. Uluslar arası ölçekte bu yenilikler yaşanırken içeride mikro milliyetçilik akımının ortaya çıktığı ve alt kimliklerin güçlendiği görülmektedir. Bu yeni süreçte tam bağımsızlık yerini karşılıklı bağımlılığa bırakmıştır.

1.1.2. Sosyal ve Kültürel Yönü İle Küreselleşme

Kültürel küreselleşme, küreselleşmenin diğer kurumsal boyutlarının kültür üzerinde temellenmesi nedeniyle önemlidir²¹. Modern kültürün merkezinde küreselleşme, küreselleşmenin merkezinde de kültürel pratikler yatar²². Buna göre sosyal ve kültürel küreselleşme; modern yaşamı karakterize eden, hızla gelişen ve giderek yoğunlaşan karşılıklı bağlar ve bağımlılıklar ağına işaret etmektedir. En basit ifadesiyle sosyal ve kültürel küreselleşme; karşılıklı küresel bağlanmışlığın yoğunlaşması şeklinde izah edilir. Ancak kültürel bağların ve ilişkilerin yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan tam anlamıyla bir bütünleşme ya da homojenleşme olmamaktadır.

Kültürel açıdan yaşanan küreselleşme sonucu toplumlarda ortak davranış kalıplarının geliştiği görülürken, yukarıda değinildiği gibi, farklılıklar da yok olmamakta aksine öne çıkmaktadır. Kendi içinde çelişik gibi görünen bu süreç küresel düzenin kaotik yapısı ile örtüşmektedir. Nitekim küresel kültürün düzen içinde değil, kaos içinde bir kültür olacağı, kültürlerin birbirleriyle ilişki içinde, entegre ancak merkezi yada birleştirilmiş olmayacakları ifade edilmektedir. Bu çerçevede küreselleşmiş kültür, her bir bireyin kendini ifade yada tüketim amacıyla sınırsız olarak erişebileceği, ortak fakat oldukça farklılaşmış değer alanlarının oluşumunu içerecektir. Gelin, bu karmaşık yapının farklı boyutlarına değinerek küreselleşmenin ekonomik yönüne geçelim.

²¹ Giddens Anthony, **Modernliğin Sonuçları**, Çev., Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004, s. 80.

²² John Thomlinson, **Küreselleşme ve Kültür**, Çev., Arzu Eker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004, s. 11.

- ✓ Kültürel küreselleşmenin ilk boyutu; tüketim toplumunun küreselleşmesi ile yakından bağlantılı tüketim kültürüdür. Tüketimin küreselleşmesi tüketim mallarının standartlaşmasını ve bir yerde elde edilebilen malın veya sembolün dünyanın her yerinde elde edilebileceğini ifade eder²³. Tüketimin küreselleşmesi, salt değiş-tokuşundan ziyade ambalaj, marka ve tasarım, reklamcılık, kitle iletişim araçları, kitle kültürü ve büyük şehirlerde beliren popüler kültüre kadar bir çok alanı hatta sembolleri dahi içerisine alan geniş bir alanı kapsar²⁴. Tüketim kültürü çerçevesinde sayılan örneklerin tamamı, kültürü homojenleştiren geniş hinterlandın öğeleridir.
- ✓ Kültürel küreselleşmenin ikinci boyutu, çok uluslu şirketlerden medya ve iletişim alanlarında faaliyet gösterenlerin bilimsel ve teknik boyutları kullanarak iletişimi küreselleştirmelerine ilişkindir. Medyanın küreselleştirici etkisi altında, televizyon, gazete, internet ve telefon gibi iletişim araçları “uzaktakini yakına” getirirken “yakındakini uzağa” atılmış olur. İnsanlar yakınlarındaki aile ve akrabaları ile sıcaklıklarını yitirirken, uzaktaki aile bireyleri ve akrabaları ile eşzamanlı iletişim kurabilmekte, hatta sanal cemaatler oluşturarak yeni toplumsallık biçimlerini deneyebilmektedirler. Böylelikle medya bir yandan iletişimi yurtsuzlaştırırken öte yandan iletişime yeniden yurt edindirmektedir²⁵.
- ✓ Kültürel küreselleşmenin son boyutu, küresel turizme ilişkindir. Başlangıçta askeri, dini ve ticari amaçlarla yapılan bir edim olan turizm; sonraları eğlenme, dinlenme ve kültür edinmeye ilişkin olmuştur. Refahın ve kozmopolitliğin belirtisi olan turizm, sembolik değerlerin tüketilme aracı olmuştur. Öyle ki turizm olgusu ile küresel tüketicilerin yabancılık çekmemeleri için yerel mekanların tüketime

²³ Cevat Özyurt, **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, Açılım Yay., İstanbul, 2005, s. 87-88.

²⁴ Özyurt C., (a.g.e.), s. 89.

²⁵ Thomlison J., (a.g.e.), s. 147-156.

uygun olarak yeniden düzenlendiği ve bu anlamda dünya turizm merkezlerinin birbirine benzeşerek türdeşleştiği görülmektedir. Diğer yandan da turizm sayesinde otantik kültürlerin, kutsalın, yerelin ve farklılığın yeniden keşfedildiği bir süreç yaşanmaktadır²⁶.

Sosyal ve kültürel olarak küreselleşmeyi birkaç madde ile örneklemek mümkündür²⁷.

Sosyal olarak;

- Çevresel toplumları piyasa toplumlarına dönüşmesi,
- Sanayi üretiminin gelişmekte olan ülkelere kayması ile uluslararası işbölümünün ortaya çıkması,
- Artan kadın emeğinin düşük ücretli emek içerisindeki payının yükselmesi,
- Çok uluslu şirketlerin ücretli emek üzerinde küresel hegemonya kurması, küreselleşmenin sosyal etkilerinden bir kaçıdır.

Kültürel olarak;

- Sermayenin küreselleşmesi ile sermaye kültürünün evrenselleşmesi ve dünya toplumları açısından tek değer haline gelmesi,
- Tüm toplumların ekonomik olarak küreselleşmeye adapte olmaya zorlanması,

²⁶ Yörük A., (a.g.e.), s. 72-74.

²⁷ Komisyon, “Ekonomi Komisyonu Müzakereleri” **Siyasi, Ekonomik ve Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme**, Gazeteciler ve Yazarlar Vakfı Yayınları, İstanbul, 2003, s., 217-268.

- İşbirliğine dayalı toplum merkezli sosyal değerlerin yerini tüketici merkezli bireysel değerlerin alması küreselleşmenin kültürel etkilerinden bir kaçıdır.

1.1.3. İktisadi Yönü İle Küreselleşme

Küreselleşmenin iktisadi\ekonomik yönü, kabaca dünya ekonomisinin tek bir pazara dönüşmesi olarak ifade edilir. Son kırk yılda gerçekleşen yeni medya, iletişim teknolojileri, dijital teknoloji ve dijital ağlar, mikro elektronik ve enformasyon teknolojileri, yeni teknolojiler (nanoteknoloji ve nanoteknolojiye dayalı mikronanoteknoloji vb.), biyoteknoloji ve genetikbilimi, internet ve internete dayalı ağ tabanlı teknolojiler, uydu ve uzay teknolojilerinin iktisadi küreselleşmeye zemin hazırlamıştır. Nitekim iletişim ağındaki hızlı gelişmelere paralel olarak GATT, WTO, İMF gibi uluslararası kuruluşların dünya ekonomisinde başlattığı liberalleşme hareketleri, ülkelerin ekonomik kalkınma süreçlerinin hızlanmasına, uluslararası firmalarla rekabet ortamının artmasına sebep olurken, ülkeleri ucuz maliyete yönlendirerek uygun kaynak arayışına girmeye zorlamaktadır²⁸.

Son kırk yılda gelişen bu teknolojiler, bir enformasyon devrimine yol açarak teknolojinin ürün ve üretim koşullarında esaslı bir ağırlığa sahip olduğu yeni ekonomi aşamasına geçilmesini sağlamıştır. Yeni ekonomide geçmiş yüz yıllarda öne çıkan üretim faktörlerinden toprak, sermaye, hammadde ve el emeği değersizleşirken enformasyon önem kazanmaktadır. Enformasyonun üretilmesi, dağıtılması ve yaygınlaşması; kavramsal, yönetim ve iletişim yeteneği gibi özgün beşeri yeteneklere sahip olmayı

²⁸ Bayar F. ve Oğuz F., “1923-2003 Türkiye Ekonomisi”, **Hazine Der.**, 2003, s. 42-46.

gerektirmektedir²⁹. Yeni ekonomi, yeni teknolojilerle insanların, ürünlerin ve finansın zaman ve mekan açısından sınırlılığını ortadan kaldırmaktadır.

Ekonomik küreselleşmenin etkisini her alanda hissettirmesi dünya ekonomisinin bütünleşmesine, genişlemesine ve piyasaların karşılıklı bağımlı hale gelmesine imkan tanımaktadır. Tarihsel olarak yapıla gelen uluslararası ticaretin bu bağımlılıktaki payı büyüktür. Ortaçağ boyunca Avrupa ile Çin arasında; karadan İpek Yolu, denizden Baharat Yolu bulunmaktaydı. Batı Avrupa uluslarının keşifler çağına girişmesi ve ardından yaşanan dört asırlık sömürgecilik dönemi de ekonomik küreselleşmenin tarihsel kökenleri arasındadır³⁰. Ekonomik olarak dünya sisteminin yabancı olmadığı bu düzen, sürekli genişleyerek dünyanın tüm bölgelerini kapitalist üretimin iş bölümüne dahil etmiştir. Bu yönü ile kapitalizmin küreselleşmesi olarak da kabul edilecek bu sürecin beş evresi bulunmaktadır³¹. Bunlar;

- ✓ *Ticaret kapitalizmi ve Sömürgecilik (1500-1800)*: Bu dönemde, çokuluslu şirketlerin (Doğu Hindistan Kumpanyası, Hudson's Bay Kumpanyası, Muscovy Kumpanyası ve Van Diemen Arazi Şirketi) ilk örnekleri ortaya çıkmıştır. Bunlar, devlet teşvikiyle sömürge bölgelerin doğal kaynaklarını sömürgeci ülkelere aktaran, imtiyazlı şirketlerdir.
- ✓ *Müteşebbis ve Finansal Kapitalizmi (1800-1875)*: Mal sağlama ve tüketici pazarın kontrolünün doğuş aşamasıdır. Taşımacılık ve alt yapı alanlarında finans çevrelerinin büyük ölçekli yatırımları bu dönemde gerçekleşmiştir.
- ✓ *Uluslararası Kapitalizm (1875-1945)*: Kaynak elde etme ve Pazar oluşturma yatırımlarında hızlı yayılma ve ABD merkezli uluslararası kartellerin büyüme aşamasıdır.

²⁹ Alvin Toffler, **Üçüncü Dalga**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1981, s. 192-202.

³⁰ Steger M. B., (a.g.e.), s. 43-58.

³¹ Yörük A., (a.g.e.), s. 39-43.

- ✓ *Çokuluslu Kapitalizm (1945-1960):* Doğrudan dış yatırımda Amerikan hakimiyetinin gerçekleştiği ve ekonomik emperyalizm ile çokuluslu şirketlerin hızlı yayıldığı dönem.
- ✓ *Küresel Kapitalizm (1960 ve sonrası):* Kaynak ve pazar arayışı yerini yatırımların verimli bir şekilde gerçekleştirilebileceği alanların aranmasına bırakmıştır. Avrupa ve Japonya merkezli çokuluslu şirketlerin sayısı ve gücü hızla artmaktadır; şirketler arası birleşmeler ve anlaşmalar ile risk ortaklığı anlayışı yaygınlaşmıştır.

Yaşanan ekonomik küreselleşmenin yapısal kökenlerini II. Dünya Savaşının sonlarına doğru Bretton Woods anlaşmasında aramak doğrudur. Zira 70'li yıllardaki enerji krizlerine kadar ayakta kalan bu anlaşma ile bugün ekonomik küreselleşmede rol oynayan pek çok kurum ve uygulamanın alt yapısı oluşturulmuştur. (Örneğin; IMF, WTO ve WB gibi ekonomik küreselleşmeyi düzenleyen uluslar arası organizasyonların temelleri burada atılmıştır.) Tüm bu öncülüğüne rağmen Bretton Woods sistemi zamanla uluslararası finans ve ticaret akımları üzerinde ulus-devlet egemenliğini tanıması, ticareti kolaylaştıran “serbest döviz kuru rejimine” sıcak bakmaması, tam istihdamı, refah devletini ve sosyal adaleti öne çıkaran yapısıyla ekonomik küreselleşmenin önünde bir engel oluşturmaya başlamış ve petrol krizi ile devri kapanan bir sistem olmuştur. Artık denetimli kapitalizm çökmüş, enformasyon kapitalizmi adı verilen yeni bir evreye geçilmiştir.

1.1.4. Üretim Faktörleri Yönü İle Küreselleşme

Küreselleşmeyi üretim faktörleri bakımından inceleyeceğimiz bu bölümdeki ana eksenimiz, üretim faktörlerinden olan emek olacaktır. Diğer üç üretim faktöründen biri olan toprak, sabit olması hasebi ile daha statik bir durumdadır. Üretim faktörleri arasında en hareketli olan ve küreselleşme

sürecindeki değişimine vurgu yapılan sermaye de bu kısımda tekrardan değerlendirilmeyecektir. Yukarıda de belirtildiği gibi ana eksen emeğin küreselleşme sürecinden nasıl etkilendiğinin ele alınacağı bu kısımda girişimciye de değinilecektir.

Üretim faktörlerinden olan sermayenin küresel bir değer kazanması; üretim alanında ve iş hayatı koşullarında değişiklikleri meydana getirmesi hasebi ile emeğin durumunu etkilemektedir. Enformasyon teknolojilerinin devreye girmesiyle “fordist ve taylorist” üretim teknikleri ve işletme biçimleri bir kenara bırakılarak “post-fordist ve post-taylorist” üretim tekniklerine ve işletme biçimlerine geçilmiştir. Seri üretime, standartlaşmış ürünlerin kitlesel tüketimine, ölçek ekonomilerinden yararlanmak için dev işletme komplekslerinin kurulmasına, dikey iş bölümüne ağırlık veren, montaj hatlarında çalışan mavi yakalı, yarı-vasıflı ve vasıfsız işçilerin işin temelini oluşturduğu ve beyaz yakalı bir azınlık tarafından denetime tabi tutulduğu esnek olmayan işletmeler yerlerini tüketicilerin bireysel tercihlerine duyarlı, pek çok ürünün üretilmesine ve çok sayıda hizmetin aynı anda sunulmasına dayalı daha esnek seri üretime, ölçek ekonomisinden feragat etmeksizin adem-i merkezileşmiş küçük ölçekli işletmelerin ya da firma altı birimlerin karşılıklı eşgüdümüne, yatay iş bölümüne ağırlık veren, bilgisayarlı sistemlerle ve iletişim teknolojileri ile standartlaştırılmış yüksek teknolojik işletmelerde çalışan enformasyon işçisi beyaz yakalıların ya da ağlarla birbirine bağlanmış profesyonellerin işin temelini oluşturduğu esnek çalışma saatlerine dayalı işletmelere bırakmaktadır³².

Emek açısından yukarıdaki değişiklikleri beraberinde getiren küreselleşme süreci, emeğin görünümünü gelişmiş merkez ülkeler ve gelişmekte olan çevre olarak olmak üzere ikiye ayırmıştır. İş bulma

³² Yılmaz Çayan, “Ekonomik, Kültürel ve Siyasal Yönleri ile Küreselleşme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2001, s. 14-48.

olanaklarının yaygın olmaması nedeni ile işsizliğin yüksek olduğu çevre ülkelerde işgücü açısından yaşam oldukça zor ilerlemektedir³³.

Endüstri çağını sona erdiren iletişim ve bilgi teknolojilerindeki yenilikler zamanla işgücünün de değişimine yol açmıştır. Artık fiziksel işgücünün yerini (mavi yakalı) eğitilmiş ve uzman işgücü (beyaz yakalı – altın yakalı) almıştır³⁴. Çevre ülke işgücü piyasasında dezavantajlı pozisyonda bulunan niteliksiz işgücü, çok uluslu şirketlerin üretim süreçlerini hammadde ve maliyet açısından çevre ülkelere yönleltmeleri, yoksul ülkelerin niteliksiz işgücünü boğaz tokluğuna çalıştırmalarını sağlamıştır.

Yukarıdaki örnekten de anlaşılacağı üzere işgücünün niteliğinin yanında çalışma alanları ve çalışma koşulları da değişime uğramıştır. Sağlıksız ve elverişli olmayan koşullarda çalışmak zorunda olan niteliksiz emeğin aldığı ücret de gittikçe düşmektedir. Buna karşın nitelikli işçinin aldığı ücret artmakta ve elverişli çalışma ortamlarında çalışmaktadır. (Bu durum, ileride değineceğimiz, işgücü piyasasında meydana gelen dual - ikili yapıdır. Emek piyasalarının küreselleşmesi başlığında bu konu detayları ile izah edilecektir.)

Teknolojik gelişmeler, küreselleşme ve rekabet gibi kavramlar üretim modellerinin değişmesi ile sonuçlanmıştır. Artık daha kısa sürede ve daha ucuza elde edilen standartlaşmış ürünün aksine, müşterilerin istek ve taleplerine uygun üretim gerçekleştirilmektedir. Yine bununla birlikte işin örgütlenmesinde ve istihdam şekillerinde meydana gelen değişiklikler (işgücü açısından, zaman ve mekan kavramının değer yitirmesi) gerek üretimin gerekse yönetimin farklılaşmasını sağlamıştır.

³³ Ersan Öz, **Globalleşme Nedir?**, T.C. Başbakanlık DTM Yay., Ankara, 2004, s.,3.

³⁴ F. Peter Drucker, **Gelecek İçin Yönetim**, Çev., Fikret ÜÇCAN, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1996, s. 153.

Bu gelişmeler bir bütün olarak değerlendirildiğinde pek çok faktörün kendi aralarında birbirleri ile etkileşim içerisinde oldukları ve her birisinin "İnsan Kaynakları Yönetimi"nin gelişiminde önemli düzeyde katkılarının olduğunu görmek mümkün olacaktır.

1.1.5. İdeolojik Yönü ile Küreselleşme

Küreselleşmeden söz edilirken genellikle iki hususun birbirine karıştırıldığı görülmektedir. Küreselleşmenin ilk boyutu; yukarıda sayılan yönleri ile açıklanan olgusal boyuttur. Küreselleşmenin ikinci boyutu, küçünmeyecek düzeyde karşı karşıya olduğumuz diğer gerçeklik alanı olan ideolojik boyuttur³⁵. Küreselleşmenin ideolojik boyutu; bir projenin rasyonelitesini ve haklılığını savunan argümanlar demeti olarak karşımıza çıkmakta ve olgusal boyuttan daha ön planda olmaktadır. Şimdi, küreselleşmenin ideolojik niteliğine ilişkin detayları hep birlikte görelim³⁶;

- Küreselleşmenin ideolojik boyutu, yatay bütünleşme ekseninde üretilip dikey bütünleşmeyi amaçlar,
- Yatay ekseninde sahip olduğu kültürü (batı kültürü) tüm küreye yaymak istemektedir. Batı dışı bütün kültürlerle çatışma halindedir, bu kültürleri ancak folklorik değerde görmektedir,
- Tek bir ekonomi yaratıp ulusal pazarları kontrol altına almak istediği için, ulusal pazar ayırımına dayanan ekonomik yaklaşımlarla çelişmektedir,
- Milli kültürün tasfiyesini, yok edilmesini istemektedir.

³⁵ Vedat Bilgin, **Türkiye’de Değişimin Dinamikleri**, Lotus Yay., Ankara, 2007, s. 192.

³⁶ Vedat B., (a.g.e.), s.192-194.

1.2. KÜRESELLEŞME SÜRECİNİN DİNAMİKLERİ ve UNSURLARI

Günümüzde emek piyasalarından siyasete kadar her alanı kaplayan bir değişim\dönüşüm rüzgarı daha önce hiç olmadığı kadar hızlı bir şekilde esmektedir. Bu süreci başlatan ekonomik, teknolojik, sosyal ve siyasal bir çok faktör bulunmaktadır. Tam olarak kategorize etme imkanına sahip olamadığımız bu faktörler, aslında kalbe giden damarlar gibi birbiriyle iç içe geçmiş ve bir bütün olarak işlediğinde hayat bulabilen faktörlerdir.

Küreselleşme sürecinin dinamiklerini ana başlıklarıyla dört gruba ayıracak olursak; birincisini artan teknolojik gelişmeler, ikincisini uluslararası rekabet, üçüncüsünü yeni ekonomi ve sonuncusunu çok uluslu şirketler oluşturmaktadır. Yaşanan değişime paralel olarak belirleyebileceğimiz bu faktörleri daha ayrıntılı olarak incelemek, çalışmanın oturtulacağı zemin açısından önemlidir.

1.2.1. Teknolojik Gelişmeler ve İletişim Teknolojisinin Hız Kazanması

Küreselleşmenin en önemli dinamiği olarak tanımlayabileceğimiz ve beklide küreselleşmenin gündeme yerleşmesindeki en önemli etkenlerden biri olan teknolojik gelişme, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinin lokomotifi konumundadır. 1970'lerden itibaren meydana gelen buluşlar, çarpıcı ve sürekli gelişmeler teknolojik alanda gerçekleşerek bilgi toplumunu ortaya çıkarmıştır. Farklı adlarla anılan bilgi toplumu, işgücünün önemli bölümünün bilişimle ilgili işlerde çalıştığı toplumdur³⁷.

Özellikle, mikroelektronik ve bilgisayar teknolojileri alanındaki ilerlemeler ile telekomünikasyon alanında (mobil telefonlar, Internet vs.) gerçekleşen gelişmeler toplumların bilgiye ulaşmasını ve bilginin dağıtımını

³⁷ H. Bahadır Akın, “2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri”, **Verimlilik Dergisi**, Sayı: 1, MPM Yayınları, Ankara, 1999, s.,25.

kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, bilimsel yenilikler sayesinde üretimde verimlilik artışı sağlanmış, bilgi, bir üretim faktörü haline gelmiş ve dünya çapında yaygınlık kazanmıştır. Bu durum bilgiyi ve iletişimi değişimin belirleyici elemanları haline getirmiştir.

Bilgi toplumunun gelişmesine ön ayak olan iletişim ve ulaşım teknolojisindeki gelişmeler zaman ve mekan kavrayışı ve kullanımını da etkilemiş, önceki yıllara göre insanın hareketliliği artmıştır. Diğer bir deyişle; günümüzde mekanın kavranması ve kullanımı dönüşüme uğramıştır. Hareketliliğin sınıfsallığına, farklı kesimleri farklı düzeyde etkilemesine rağmen, teknolojik gelişmelerle her kesimin hareketliliğinde kayda değer bir değişim görülmüştür³⁸. Nitekim küreselleşmenin doğal yapı taşlarından biri olan teknolojik değişiklikler, denizaşırı keşifleri ve iletişimi beraberinde getirmiştir. Ancak bugün geline nokta, teknolojik ilerlemenin yanında bu teknolojiyi üretip kullanabilme gücüne, yani sözü edilen gelişkin teknolojiye yön verecek, nitelikli emeğe sahip olmak önemlidir. Bu takdirde ülkeler teknolojiyi üreterek hem katma değer, hem de rekabet avantajı sağlayabileceklerdir³⁹.

Fordist üretim örgütlenmesine sahip olan firmalar, rekabet avantajı elde etme maksadıyla teknoloji yatırımlarına paralel olarak ürün geliştirmeye dayalı daha esnek üretim yöntemlerini benimsemişlerdir⁴⁰. Rekabette avantajı elde edebilmek için yapılan bir diğer teknoloji yatırımı, emeğin ikame edilmesine imkan veren mikro-elektronik temelli otomasyon olmuştur. Nitekim teknolojik devrimle; sınai üretim maliyetinde işgücünün payı yarıdan fazla azalarak birçok alanda % 15'in dahi altına düşmüştür⁴¹. Teknolojideki bu

³⁸ Hayriye Erbaş, "Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler", **Doğu Batı**, Y:5, S:18, Ankara, Nisan, 2002, s. 191.

³⁹ Oğul Zengingönül, **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, Adres Yay., Ankara, Eylül, 2004, s. 77.

⁴⁰ Ekrem Öncü, "Küreselleşme ve Ulus Devlet", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 39-40.

⁴¹ Gülten Kazgan, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, Ekim, 2002, s., 195-199.

gelişme vasıfsız ve yarı vasıflı işgücüne olan talebi azaltırken, az sayıda ama yüksek vasıflı işgücüne olan talebi artırmıştır.

Teknolojik alanda yaşanan inovasyon sistemleri kaçınılmaz olarak rekabetin yapısını değiştirmiştir. Artık rekabet ulusal ve ulusötesi her alanda vardır ve bu rekabet sadece firmalara özgü değildir. Gelin, kürselleşmenin unsurlarından olan rekabeti birlikte inceleyelim.

1.2.2. Uluslararası Rekabetin Artması

II. Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle de 1980'li yıllarla birlikte yükselen neo-liberal politikalarla, tüm dünyada ekonomik sürecin serbestleşme temeline dayandığı görülmektedir. Bu serbestleşme akımı sadece ekonomik alanla sınırlı kalmamış, zamanla toplumsal bütüne yayılmış; teknolojik, sosyo-kültürel ve politik alanlarda da dışa açıklık ve serbestlik temelli küresel bir yapı oluşmuştur. Bu yapıda, coğrafi sınırların önem kaybettiği, teknolojik, ekonomik ve politik sınırların ise kalktığı bir dünya düzeni ortaya çıkmaktadır. Böyle bir serbesti düzeninin çağrıştırdığı temel kavram ise "rekabet" olmuştur⁴².

Gerisinde yatan dinamiklerin sürekli çeşitlendiği küreselleşme süreci, rekabet anlayışını ve işleyişini de kökten değiştirmiştir. Bu yeni dönemde firmalar için, rakiplerin mekânsal uzaklığı, yerleşik düzeni ve müşteriye yakınlığı gibi konularda eskiye dair anlayış ve algılamada köklü bir değişim yaşanmıştır. Teknolojik gelişmelerin; kuralları ve sınırları belirsiz rakiplerle aramızdaki mesafeyi tek tuşa indirmesi⁴³ ve yerleşikliğin geleneksel avantajlarını yerle bir etmesi, internetin dünyanın herhangi bir yerindeki

⁴² Timuçin Yalçınkaya ve Aytül Çakır, "Küresel Rekabet Ekseninde İhracatçı Firmalar İçin Bir Risk Faktörü: Sosyal ve Ekonomik Damping", www.isguc.dergi.org, C:6, S:1, 19.Aralık 2009.

⁴³ Selami A. Güleç ve Azmi Yalçın, **Elektronik İstila**, Nobel Yay., İstanbul, 2003, s. 5.

mağazayı rakibimiz haline getirmesi⁴⁴ ve iktisadi örgütlerin geleceğinin geleneksel duvarları aşmalarına bağlı olduğu yırtıcı rekabet ortamı, işletmelerin pazarlarda sürdürülebilir üstünlük sağlamalarını zorlaştırmaktadır. Günümüzde hakim olan uluslararası rekabet koşullarında; dünyanın her hangi bir yerinde ve çok sayıda rakiple sürdürülen yarışta başarılı olmak, iyi olmaktan öte farklı olmayı her türden iktisadi örgüte ve bireye dayatmaktadır.

Sınırları ve kuralları belirli olmayan rakiplere karşı rekabet üstünlüğü sağlamak, geleceği yaratmanın ötesinde geleceği tahmin etmeye ve tüketici odaklı yönetim anlayışını hayata geçirmeye bağlıdır. Bu takdirde tüketicinin gerçek ihtiyaçlarına odaklanmanın ötesinde, “derin ihtiyaçlarını” alışılmış yolların dışında karşılayacak iş kavramları yaratılabilecektir⁴⁵. Alışılmışın dışına çıkmanın “insanın sahip olduğu en bereketli güç” haline geldiği uluslararası rekabet ortamı, vasıflı emeğe olan talebi artırmıştır.

Uluslararası rekabet koşullarında ayakta kalmak için her türden yeniliğin takip edip üretim süreçlerini yansıtmakla yükümlü olan iktisadi teşekküller için, ilgili gelişmeyi firma çıkarları doğrultusunda kullanabilecek oryantasyon becerisi yüksek, vasıflı, beyaz yakanın ötesinde altın yakalı işgücü teknoloji kadar kıymetli bir değerdir.

1.2.3. Yeni Ekonomi

Yeni ekonomi, enformasyon ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişimleri ve bunların ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel etkilerini

⁴⁴ Şule Özmen, **Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu e-Ticaret**, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2003, s. 9.

⁴⁵ Zeliha Seçkin ve Yavuz Demirel, “Küresel Rekabetin Zihinsel İzdüşümü, Kavram Satmak”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:8, S:28, Bahar, 2009.

açıklamak için kullanılan ve hızla yaygınlaşan bir kavramdır. Yaygın internet kullanımı, elektronik ticaret ve bunun sonucunda değişen çalışma ilişkileri ile yeni işletme kültürünün benimsenmesi gibi daha birçok yenilik, yeni ekonomi kavramı içerisinde değerlendirilmektedir.

Enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim ve bunun üretim- tüketim kalıplarında, yatırım süreçlerinde, organizasyon yapılarında ve daha birçok alanda getirdiği yeniliklerle yeni iş alanlarını, yeni meslekleri ve iş yapma biçimlerini ortaya çıkarmıştır. Sanayi ürünlerinin değeri azaldığı yeni ekonomi döneminde önemli olan bilginin elde edilmesi, işlenmesi ve dönüştürülmesidir⁴⁶.

Yeni ekonomide klasik üretim faktörleri önemini yitirmiştir. Bilgi, temel üretim faktörüdür ve yeni ekonominin en önemli kaynağı beyin gücüdür. Nitekim yeni teknolojilerin hayatımıza girmesi ile internet kullanımının artması, bilgi temelli ve hizmete dayanan malları ön plana çıkarmıştır. Artık kişiler, fizik gücünden çok beyin güçlerini kullanıp yaratıcılıkları ile yeni fikirler ortaya koymakta, bilgi alışverişinde bulunarak, işbirliği yapmaktadır. Böylece örgütün performansı yükselmekte ve başarı sağlanmaktadır. Dolayısıyla, yeni ekonomi sürecinde klasik yapıdaki fiziksel başarının yanında, bilgi unsurunu da ortaya koyarak daha fazla verim ve başarı elde edilmektedir.

Ekonomide bilginin temel üretim faktörü olarak görülmesi emeğin durumunu birinci dereceden etkilemektedir. Eski ekonomideki kitlesel üretim yeni ekonomide yerini esnek üretime, makineleşme dijitalleşmeye, hiyerarşik yapı şebeke yapısına, maddi varlıklar maddi olmayan varlıklara bırakmıştır. Sektörel yapısı da değişen yeni ekonomide hizmet sektörü ön plandadır, insana yatırım önem kazanmış, bilgi ve beceri düzeyi yükselmiş bu amaçla eğitim ve öğrenme de önemli hale gelmiştir.

⁴⁶ Şehriban Ahenk Öztürk, “Yeni Ekonominin Emek Piyasasında Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005, s. 6.

Son 10 yıllık sürede etkisini daha derinden hissettiren enformasyon ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler, toplumları ve organizasyonları eski yapılarından kurtulup yeni ekonominin gereklerine adapte olmaya zorlamaktadır. Her yapısal değişim beraberinde yeni yapıları gündeme getirdiği gibi yeni ekonomi de beraberinde yeni özellikleri getirmiştir. Gelin bu özelliklere birlikte bakalım⁴⁷;

- ✓ *Yeni Ekonomi Bir Bilgi Ekonomisidir:* Bilişim teknolojileri bilgi temelli bir ekonomiye dayanmaktadır. Bilgiyi yaratan insandır. Kastan çok beyin gücüne dayalı bir ekonomi söz konusudur. Buradaki kilit nokta entelektüel birikim ve bilgi işçisine verilen önemdir. Sanayi toplumlarında olduğu gibi maddi sermayeye değil, entelektüel sermayeye sahip işletmeler rekabet edebilme kabiliyetine sahiptir ve kas gücü yerine, beyin gücüne daha çok önem vermektedirler.
- ✓ *Yeni Ekonomi Dijital Bir Ekonomidir:* Eski ekonomide analog ve fiziksel olan bilgi bitlerde taşınmakta ve bilgisayar ağları ile ışık hızında iletelebilmektedir. Bilgiyi istenilen zamanda elde etmeyi, saklamayı, iletmeyi mümkün kılarak zamandan ve maliyetten tasarruf sağlamakta, bilginin kalitesini arttırmakta ve verimliliği yükseltmektedir.
- ✓ *Yeni Ekonomide Sanallaşma Önemli Rol Oynamaktadır:* Analogdan dijital bir yapıya geçilmesi fizikseli ortadan kaldırmış veya bunun yanında sanal bir özellik ortaya çıkarmıştır. Sanal iş ağları üzerinden gerçekleştirilen işler yapılabilmektedir.
- ✓ *Yeni Ekonomi Moleküler Bir Ekonomidir:* Sanayi ekonomisinde iktisadi birim kurumsal şirketti ve komuta-kontrol hiyerarşisi söz konusuyken, bugün eski işletme yapıları parçalanıp moleküler bir yapıya dönüşmüştür. Bir organizasyonun da en küçük parçası onu oluşturan

⁴⁷ Öztürk Ş.A., (a.g.e.), s. 29-38.

her bir bireydir. Dolayısıyla moleküler yapı ile anlatılmak istenen; dinamik bireyler ve birimlerden müteşekkil bir yapıdır. Burada her bilgi işçisi firmanın bir ünitesi gibi faaliyet göstermektedir.

- ✓ *Yeni Ekonomi Bir Ağ (Network) Ekonomisidir:* Geleneksel ekonominin aksine yeni ekonomi, fiziksel alanda değil, ağlar üzerinde yer almaktadır. Ağlar sayesinde daha hızlı, daha ucuz bir şekilde iletişim imkanı doğmakta, bu durumda en güçlü ağa sahip olan şirket en iyi rekabet üstünlüğüne sahip olmaktadır.
- ✓ *Yeni Ekonomide Aracılar Büyük Ölçüde Ortadan Kalkacaktır:* Bilişim teknolojilerinin gelişmesi sanal ürün ve hizmetlerin sayısını da artırmıştır. Artık evden çıkmadan internet üzerinden alışveriş, sanal bankacılık vb, hizmetleri aracısız yapabilmektedirler.
- ✓ *Yeni Ekonomide Hakim Sektör Üçlü Bir Oluşumdur:* Eski ekonomide otomotiv sektörü anahtar konumdayken, yeni ekonomide ise iletişim, bilgisayar, eğlence sanayilerinin bütünleşmesiyle oluşan yeni medya anahtar pozisyonundadır
- ✓ *Yeni Ekonomide Üretici ve Tüketici Farkı Belirsizleşmektedir:* Yeni ekonomide, tüketiciler de üretim sürecine dahildir. (Kişi showrooma gidip, bilgisayar ekranındaki bir sürü seçenekten, kendi zevkine uygun bir otomobil yaratabilmektedir.)
- ✓ *Yeni Ekonomi Bir Hız Ekonomisidir:* Hızlı olanın kazandığı artan rekabet koşullarında ürünlerin hayat süresi kısalmıştır. Piyasada ilk olmak, en kısa zamanda piyasadaki ürünün bir üst modelini yaratmak bu anlamda önemli rol oynamaktadır.
- ✓ *Yeni Ekonomi Bazı Sosyal Problemleri Beraberinde Getirmiştir:* Teknolojik gelişmeler de beklenmeyen riskler getirebilmektedir. Atom

bombası, gıda maddelerinde kullanılan hormonlar buna örnek gösterilebilir.

İktisadi düzeni maddeci bir anlayış üzerine kurulan küreselleşmenin⁴⁸ hızlandırdığı yeni ekonomide finansal özerklik ve her alandaki esneklik artarken çalışma standartlarında azalma eğilimi mevcuttur. Yeni ekonominin en önemli ayağını oluşturan bilgi teknolojisi sektöründe uluslararası hareketlenme ve esneklik en yüksek noktaya ulaşmışken; bu sektörde çalışanlar her geçen gün küresel işgücü piyasasının bir parçası haline gelmektedir. Ayrıca vasıflı işçiler yeni ekonomiden yararlanırken, vasıfız işgücü her anlamda bu durumdan zararlı çıkmıştır. Bu durumun başlıca nedeni, enformasyon teknolojilerinin ve üretim sisteminin nitelikli işgücü talebini artırmasıdır⁴⁹.

1.2.3.1. E-Ticaretin Yaygınlaşması

Enformasyon ve iletişim teknolojilerinin hayatımızı giderek daha fazla etkisi altına almasıyla geleneksel tanımlamalar değişmeye başlamıştır. Örneğin, geleneksel üretim faktörleri dediğimiz; doğal kaynak, emek, sermaye, girişimci olan dört unsur, bilgi faktörünün de eklenmesiyle beş olmuştur. Ya da geleneksel ticaret anlayışındaki üretim şekli olan kitlesel üretim yeni ekonomide geçerliliğini yitirmiş ve esnekleşme kavramı ön plana çıkmıştır. Kızışan rekabet ortamında ayakta kalabilmek ve varlığını devam

⁴⁸ Kamil Turan, “Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı”, **Kamu-İş Dergisi**, C:3, S.3, Ankara, Ocak, 1994, s. 3.

⁴⁹ Harika Şen, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Emek Arz ve Talebindeki Değişimin İşgücü ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s., 40.

ettirebilmek için ticaret anlayışı boyut değiştirmiş, e-ticaret adı altında sanal ticaret ortaya çıkmıştır⁵⁰.

Baş döndüren teknolojik yeniliğin tetiklediği kavram değişiklikleri toplumların bütün kesimlerini etkilemiştir. Artık günümüzün küreselleşen dünyasında, teknolojik gelişmeleri takip eden, bunları iş süreçlerine uygulayan, hayatın tüm alanlarında teknolojiyi kullanan toplumların, bu hızla gelişen ve değişen süreçte söz sahibi oldukları görülmektedir.

Ekonomik gelişme ve rekabet avantajı elde edilmesinde stratejik önemi bulunan e-ticaret ile ilgili ilk uygulama 1970'lerde Elektronik Fon Transferi (EFT)'nin bankalar arasında kurulan özel-güvenli ağda (intranet) yapılmasıdır. 1990'larda internet ile işin daha ucuza yapılabileceği elektronik ticaret kavramı ortaya çıkmıştır. Bilgisayar, modem ve internet ile ticari işlemlerin elektronik ortamda daha ucuza yapılması küçük işletmelere de fırsat tanımıştır. İnternet, elektronik ticaret yapabilmek için gerekli imkanları sunmuş ve işletmelere web arama araçları kullanılarak ulaşılabilmek imkanı doğurmuştur⁵¹.

Elektronik ticaret konusunda, dünya genelinde yaşanan gelişmelere paralel olarak birçok ülke ve uluslararası kuruluş elektronik ticaret ve onunla bağlantılı konuları gündemine almıştır. Dünya Ticaret Örgütü (WTO), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD), Dünya Ticaret Noktaları Federasyonu (WTPF), Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD), Avrupa Birliği (AB), Birleşmiş Milletlere bağlı Birleşmiş Milletler Yönetim, Ticaret ve Ulaştırma İşlemlerini Kolaylaştırma Merkezi (CEFACT), Birleşmiş Milletler Uluslararası Ticaret Kanunu Komisyonu (UNCITRAL) gibi kuruluşlar ile Uluslararası Haberleşme Birliği (ITU) ve Dünya Bankası'nın son yıllarda

⁵⁰ Öztürk Ş. A., (a.g.e.), s. 44.

⁵¹ Nusret Ekin, **Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret**, İTO Yay., İstanbul, 1998, s. 80-81.

ticarete etkinliğin sağlanması amacıyla, elektronik ticarete ilişkin konularda yoğun olarak çalışmaya başladıkları gözlenmektedir⁵².

Yeni ekonomik yapıda ticaretin bu denli sınırsızlaşması, ulusal duvarlarla sınırlı gerçekleştirilen üretim sistemi ile çelişmektedir. Üretimin ulusal sınırların ötesine geçerek küresel bir hüviyet kazanması e-ticarete yaşanan değişimle örtüşmektedir. Şimdi ise üretimde ve iş bölümünde yaşanan dönüşümü birlikte ele alalım.

1.2.3.2. Yeni Uluslararası İşbölümü

Uluslararası iş bölümünde 1960'dan beri yaşanan değişim emek süreçlerini yeniden yapılandırmıştır. Yeniden yapılanma; sanayi üretimindeki emek yoğun kısımların gelişmiş (merkez) ülkelere emeğin görece bol ve ucuz olduğu az gelişmiş (çevre) ülkelere kaymasını içermektedir. Ancak günümüzde az gelişmiş ülkelerin sahip oldukları –yedek- işgücü, iletişim, ulaştırma ve üretim teknolojilerinde meydana gelen gelişmeler uluslar arası işbölümüne zemin hazırlayan faktörler olmuştur. Kısaca, yoğun rekabet ortamında çokuluslu sanayi şirketlerinin ayakta kalabilmelerinin tek şartı, bu yeni uluslararası işbölümü çerçevesinde üretimlerinin emek yoğun kısımlarını ucuz emek arzından faydalanmak üzere çevre ülkelere kaydırmaktır⁵³.

Dünya ekonomisinin 500 yıllık tarihinde ilk kez, dünya piyasalarını hedefleyen sanayi mallarının karlı bir biçimde üretimi, merkez ülkelerle birlikte çevre ülkelerde de mümkün hale geldiğini söyleyen düşünürlere göre

⁵² Aytekin Yaşar, “Dünya Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm: Küreselleşme Sonuçları Üzerine Bir Ekonomi Denemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Sosyal bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 91.

⁵³ Zeki Parlak, “Yeni Uluslararası İşbölümü Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirilmesi”, Prof. Dr. Nusret EKİN’e Armağan, Tuhis, Ankara, 2000, 661-662.

(F. Fröbel, J.Henrichs, O. Kreye); yeni uluslararası işbölümünün oluşumuna birbirleriyle yakından ilişkili olan üç önemli gelişme yol açmıştır. Bunlar⁵⁴;

- ✓ Çevre ülkelerin sahip oldukları –yedek- işgücü: Üçüncü dünya ülkelerinde emek genellikle endüstriyel deneyimden ve sınıf bilincinden yoksun, sendikasız ve çok ucuzdur. Büyük ölçüde yasal korumadan yoksun ve oldukça itaatkar olan bu işgücünün endüstriyel kullanımı, merkezde sendikalı, yüksek ücretli ve militan sanayi işgücüyle başı dertte olan sermayenin iştahını kabartmaktadır. Bu ülkelerde, merkezdeki ücretlerin yaklaşık yüzde 10'u karşılığında çok kötü şartlar altında çalışmayı kabul eden ve merkezdekilere yakın verimliğe sahip milyonlarca potansiyel işçi mevcuttur.
- ✓ Ulaşım ve iletişim alanındaki gelişme: Ulaşım teknolojisinde yaşanan gelişme; üretimin spesifik bir mekana bağımlılığını azaltırken iletişim teknolojisindeki gelişmeler farklı mekanlara kaydırılan üretimin bölümleri arasında koordinasyon ve kontrolü kolaylaştırmaktadır.
- ✓ Teknoloji ve iş organizasyonunda meydana gelen yenilikler: Karmaşık üretim süreçlerini alt bölümlere ayrılmasına ve emek yoğun kısımlarının ucuz ve vasıfsız işgücüne sahip çevre ülkelere kaydırılmasına imkan vermektedir.

Bu yeni dönemde; dünya artık eskisi gibi sanayileşmiş merkez ve sanayileşmemiş çevre olarak ayrılmak yerine, karmaşık teknolojilerin ana üreticisi merkez ve standart teknolojiler kullanan çevre ülkelerden oluşacaktır. Bu sürecinin en önemli aktörü şüphesiz çok uluslu şirketlerdir.

⁵⁴ Parlak Z., (a.g.m.), s. 661-663.

1.2.4. Çok Uluslu Şirketler

Bilgi iletişim teknolojileri ile yeni bir dönemin başladığı dünya ticaretinde alış veriş elektronik ortamda uluslar arası ağlar üzerinden gerçekleşmektedir. Söz konusu ağlar üzerinden alınan ve aktarılan, günümüzdeki en önemli üretim faktörü olan bilgi, rekabet avantajının temel dayanağı olmuştur. Bilgi sayesinde kazanılan rekabet avantajının kalıcı olması, şirketlerin organizasyon yapılarına ve güçlerine bağlı olarak değişmektedir. Çok uluslu şirketlerin varlık sebebi organizasyon yapılarını genişleterek ona (tıbbi bilgi gibi) uluslararası hüviyet kazandırmaktır. Küreselleşmenin teknolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel süreçlere uygun davranış geliştirmeye zorladığı şirketler ve örgüt yapılarını da aynı gereklilikten yola çıkarak revize etmişlerdir.

Çok uluslu şirketler 15. yüzyıldan beri var olagelmışler ancak son 25 yılda bilgi iletişim teknolojilerinde yaşanan yenilikler nedeniyle kabuk değiştirmiş ve dünya ticaretinin sürükleyicisi olmuşlardır⁵⁵. Elde ettikleri karlarla faaliyet alanını genişleten çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisindeki ağırlığı her geçen gün artmaktadır. 1990'ların başında dünya üzerinde tahmini olarak 37 bin çok uluslu şirket sayısı 2009'da 82 bine çıkmıştır. Çok uluslu şirketlere bağlı olarak faaliyet gösteren şube sayısı 1990 yılında 170 bin iken, aradan geçen 19 yıl içinde tam bir patlama yaşamış ve 810 bine yükselmiştir⁵⁶. Bu istatistikler, çok uluslu şirketlerin dünya ekonomisi açısından önemini ortaya koymaktadır.

Güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojiye sahip alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle, küresel alanda faaliyetlerini kolaylıkla yürüten çok uluslu şirketler yatırımlarını çevre ülkelere yapmaktadırlar. Ucuz emeğe, düşük vergiye sahip olan çevre ülkelerin çok

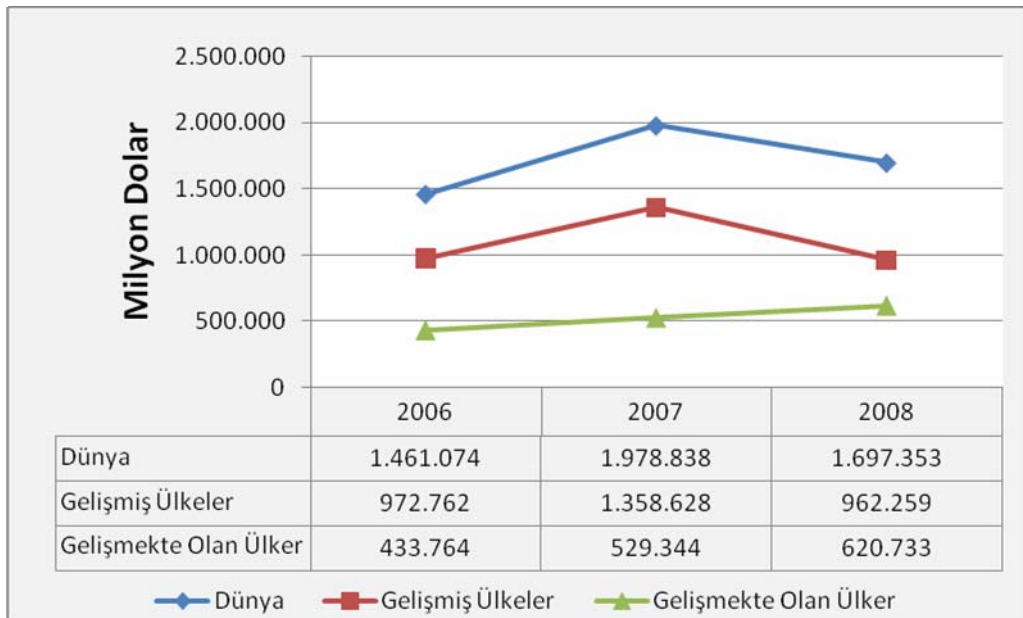
⁵⁵ Mehmet Behzat Ekinci, "Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve İşletmelerin Bu Süreçteki Yeri", www.akademiiktisat.net, 22.12.2004.

⁵⁶ UNCTAD: World Investment Report 2009, http://www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf, s.,17.

uluslu şirketler aracılığı ile ülkelere çektikleri doğrudan yabancı yatırım⁵⁷, bir yandan ülkenin uluslararası rekabet gücünü artırarak sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlamakta, diğer yandan yeni istihdam olanaklarının yaratılmasına zemin hazırlamaktadır.

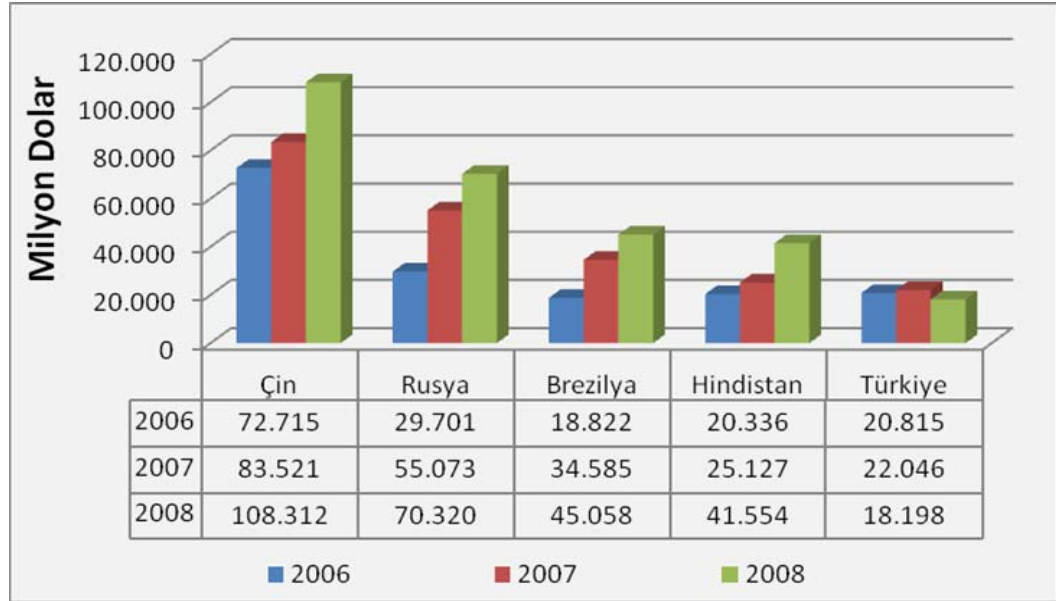
Yabancı sermaye yatırımlarını özellikle istihdam artışı sağlamak için bir fırsat olarak gören ülkeler, bu yatırımları yapan çok uluslu firmaları kendi ülkelerinde yatırım yapmaya çağırmaktadırlar. Nitekim Grafik 1'den de görüleceği gibi; gelişmekte olan ülkelere akan doğrudan yabancı yatırım miktarı 2006-2008 yılları arasında sürekli bir artış gösterirken aynı yılları kapsayan gelişmekte olan ülkelere akan doğrudan yabancı yatırım 2008 yılında azalış göstermiştir. (Grafik 2'de gelişmekte olan ülkelere akan doğrudan yabancı yatırım miktarları verilmiştir.)

Grafik 1: Doğrudan Yabancı Yatırım – Gelişmiş Ülke/Gelişmekte Olan Ülke



Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2009

⁵⁷ FDI: Foreign Direct Investment

Grafik 2: Doğrudan Yabancı Yatırım – Seçilmiş Ülkeler

Kaynak: UNCTAD, World Investment Report 2009

Yabancı yatırımlarla birden fazla ülkede gerçekleştirilen üretimin büyük bölümü merkez ülke aracılığı ile dünya pazarlarına sunulmaktadır. Böylece, nihai ürün ortaya çıkıncaya kadar farklı zaman ve farklı mekanlarda devam eden üretim faaliyeti bir zincir ekseninde gerçekleşmektedir⁵⁸. Yatırımlar sonucu çevre ülkelerde atıl vaziyette duran işgücünün üretim süreçlerine dahil olması, çok uluslu şirketleri bizler için önemli kılan sebeptir. Nitekim dünya genelinde en çok istihdam sağlayan 50 büyük şirket, büyesinde 21 milyon 903 bin 439 kişiye⁵⁹ iş sağlamaktadır. Ülkemizde hali hazırda istihdam edilen kişi sayısının 22 milyon 20 bin⁶⁰ olduğu düşünülürse çok uluslu şirketlerin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

⁵⁸ Aylin Güler, “Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerde Sendikal Örgütlenme: Emek Süreçlerindeki Değişim ve Bu Değişime İşçilerin Yanıtı”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 10-18.

⁵⁹ <http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2009/performers/companies/biggest/>, 22 Aralık 2009.

⁶⁰ www.tuik.gov.tr, Eylül 2009 Sonuçları, 16 Aralık 2009.

Çok uluslu şirketlere ilişkin bu bilgiler verildikten sonra çok uluslu şirketlerin çevre ülkeler (gelişmekte olan ülkeler) açısından yarar ve sakıncalarına değinelim⁶¹;

- a) Kaynak Kullanımı: Çok uluslu şirketler özellikle az gelişmiş ülkelerdeki hammadde, maden, enerji gibi kullanılmayan kaynakların değerlendirilmesini sağlarlar. Ancak söz konusu kaynakların irrasyonel biçimde kullanımı ulusal çıkarları zedeleyebilir.
- b) Sermaye Birikimi: Kalkınma için gerekli olan sermaye, çok uluslu şirketler aracılığı ile sağlanarak ülkelerin tasarruf yetersizliği ve döviz eksikliği giderilir. Ancak bu tür sermaye ile yapılan yatırım ekonomik kolonileşme ve siyasal bağımlılık yaratabilir⁶².
- c) İstihdam: Çok uluslu şirketler yapılan yatırım sonucu oluşan yeni iş alanları, atıl işgücünün istihdamını sağlayarak işgücünün niteliğini artırır. Ancak çok uluslu şirketlerin teknoloji yoğun üniteleri istihdam yaratma bakımından cılızdır. Ayrıca istihdam ettiği ucuz işgücüne yaptığı farklı ücret ödemeleri ile ulusal emek piyasasında ücret dengesizliğine yol açarlar⁶³.
- d) Teknoloji Transferi: Çok uluslu şirketler teknoloji transferine aracılık ederler. Ancak sattığı teknoloji genellikle eski teknolojidir ve teknolojik gelişme için yaptıkları AR-GE faaliyetlerini merkezde topladıklarından gittikleri ülkelerin araştırma çabalarını zedeleyebilirler.

⁶¹Yasemin Tekin, “Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerde İstihdam ve Ücret Politikaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 37-39.

⁶² AKSOY A., s., 37

⁶³ Öznur Yüksel, “Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları”, Gazi Üniv., Yay., s. 120.

1.3. KÜRESELLEŞME İLE OLUŞAN YENİ YAKLAŞIM: ALTERNATİF / AŞAĞIDAN KÜRESELLEŞME⁶⁴

Çeşitli güç odaklarının ekseninde gelişen her türden küreselleşme hareketi, zaman zaman devletler düzeyinde, kimi zaman da bu hareketten birebir etkilenen toplumların başını çektiği sivil hareketler düzeyinde, zamana ve mekâna özgü karşıt tepkiye neden olmuştur. Karşıtlığın tanımı ve yöntemleri değişse de bu karşıtlık yok olmamış, dönemin anlayışına, kültürel ve ekonomik durumuna göre yeniden yapılanmıştır⁶⁵. Yeniden yapılanma sonucu alternatif küreselleşme savunucuları, eylem ve fikirlerini ulusal sınırların ötesine taşımaya mecbur kalmışlardır. Zira sermayenin, şirketlerin, emeğin, kültürün, inanın vb. ulusötesi bir nitelik kazandığı dönemde muhalif eylem ve fikirler de yaşanan gelişmelerden etkilenerek kabuk değiştirmiştir⁶⁶.

Küresel her aktörün yaşadığı değişimi yaşayan alternatif küreselleşmeciler, organizasyon yapılarını, eylemlerini ve fikirlerini ulusal sınırların ötesini de dikkate alarak yeniden biçimlendirmişlerdir. Küreselleşme karşıtlarının fikir ve eylemlerindeki odak nokta ise küreselleşmenin olumsuz etkilerini engellemeye çalışmaktır. Özellikle küreselleşmenin ekonomik çıkarlarının birinci plana alınması, diğer unsurların göz ardı edilmesi en temel eleştiri konusu olmaktadır. Şüphesiz, aşağıdan küreselleşmecilerin varlık sebepleri tek bir amaca indirgenemeyecek kadar çeşitlidir.

Alternatif küreselleşmecilerin çıkış noktaları her ne kadar küreselleşmenin olumsuz etkilerine karşı olmak şeklinde açıklansa da eylem

⁶⁴ “Emeğin Yeni Dünyası” adlı kitapta kullanılan ve dataylandırarak anlatılan kavramdır. (Ronaldo Munck, **Emeğin Yeni Dünyası Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, Çev: Mahmut Tekçe, Kitap Yay., İstanbul, 2003.)

⁶⁵ Ozan Doğu Tuna, “Küreselleşme Karşıtlığının Gelişimi Üzerine”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Der: Cem Karadeli, Phoenix Yay., Ankara, 2005, s. 107.

⁶⁶ Mevlüt Karabıçak, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, **Süleyman Demirel Üniv., İİBF Dergisi**, C:7, S:1, Isparta, 2002, s.129.

ve politikalarının geniş bir yelpazesi bulunmaktadır. Aşağıda birbirinden farklı amaçlarda gelişen alternatif hareketler verilmiştir⁶⁷;

- Günümüz ekonomik sistemince görmezden gelinen ekolojik ve tüketici haklarını korumayı hedefleyen hareketler,
- Müreffeh dünya idealiyle demokratik, politik, sivil ve sosyal hakları korumayı amaçlayan hareketler,
- Şiddete karşı geliştirilen evrensel bir tutumla silahsızlanmayı amaçlayan savaş karşıtı hareketler,
- Günümüz en değerli kaynağı olan bilginin ulaşılabilir ve kültürün çeşitli olduğu alternatif bir düzen idealiyle, bilginin ve kültürün demokratikleştirilmesi ve çoğulculuştırılması için mücadele eden hareketler,
- Son olarak, ailenin metalaştırılmasına karşı geliştirilen hareketler ve kadın haklarını savunan hareketler hoşgörülü bir toplum alternatifi için mücadele etmektedirler.

Küreselleşmenin tüm yönlerini ve dinamiklerini ortaya koyduğumuz çalışmanın ikinci bölümünde, gelişmekte olan ülkelerin küreselleşme sürecinde yaşadığı değişim ve tabii ki küreselleşmenin emek talebine etkileri ayrıntıları ile incelenecektir. Küreselleşmeyi ele aldığımız birinci bölüm boyunca incelediğimiz her bir konu (her bir başlık) emek piyasasına ve emek talebine etkileri sebebiyle çalışmamızda yer almıştır. Kısaca küreselleşmeyi incelediğimiz bu bölümde ele alınan konular, küreselleşmenin emek piyasalarında ve daha özelde emek talebinde meydana getirdiği değişimin anlaşılması bakımından önemlidir.

⁶⁷ Selcan Peksan, "Alternatif Küreselleşme Hareketleri", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ünv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 98-99.

İKİNCİ BÖLÜM

EMEK TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER ve KÜRESELLEŞMENİN GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE EMEK TALEBİNE ETKİLERİ

2.1. EMEK PİYASASI KAVRAMI

İşlevsel olarak hem çalışma ekonomisi hem de endüstriyel ilişkiler sistemi içinde önemli yapı taşlarından biri olan işgücü / emek piyasası; önemli bir üretim faktörü olan emeğin ve bir ülkedeki toplam emek arzını ifade eden işgücünün, emek talebi ile buluşma sahası olarak ifade edilir⁶⁸.

İşgücü piyasalarını oluşturan emek arz ve talebi, bu piyasanın barındırdığı yapısal özellik bakımından diğer piyasalardan ayrılır. Çünkü işgücü piyasasının nesnesi olan işgücü, bir mal gibi alınıp satılamamaktadır. Diğer piyasaların aksine, işgücü piyasası toplumsal faktörlerden etkilenen bir yapı konumundadır. Ekonomik olduğu kadar toplumsal bir boyutu da içine alan işgücü piyasasının temel unsuru ise “emek”tir.

Küreselleşme ile piyasaya hakim olan yeni ekonomi koşullarında niteliklerini üretim süreçlerine yansıtan (çekirdek) işgücü ve emek yoğun sektörlerde düşük ücret mukabili çalıştırılan niteliksiz/vasıfsız (çevre) işgücü, emek piyasalarının temel unsurudur. Günümüzde; sermayeden, hammaddeyi yapılan tasarrufun ulusal rekabette avantaj sağlamak için yeterli olduğu dönemin geride kalması (daha önceki küreselleşme evrelerinde, hammaddeye yakın olmak rekabet avantajı sağlayabilmek için yeterli unsurdur), emek faktörünü rekabetin önemli konusu haline getirmiştir.

⁶⁸ Sabahattin Zaim, *Çalışma Ekonomisi*, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1997, s. 11.

Bu yeni dönemde; üretim faktörü olan emeğin kendisi, emeğini sunan insan ve onu talep eden girişimci için, kasaca tüm bu ilişkileri içerisinde barındıran işgücü/emek piyasası için bir dizi değişim meydana gelmiştir. Yaşanan değişim iki asırlık geleneksel endüstri ilişkilerini yeniden yapılandırmıştır⁶⁹. Emek piyasasında ve daha özelde emek talebinde meydana gelen değişiklikleri inceleyeceğimiz bu bölüme emek arz ve talebini açıklayarak devam edelim.

2.1.1. Emek Arzı

Kişilerin emeklerini arz etmeleri kendileri için gelir elde etmelerinin başlıca yolu olmasının yanı sıra, makro açıdan emek arzı bir ekonominin üretim kapasitesini belirleyen unsurların başında gelmektedir. Hem nitelik hem nicelik boyutu olan emek arzının nicelik boyutunu emek piyasalarında çalışan kişilerin sayısı veya çalışma süreleri toplamı gösterirken, nitelik boyutunu işgücünün vasıf derecesi göstermektedir.

Daha genel bir ifade ile; emek arzını ifade eden kavram işgücüdür. İktisadi faaliyetteki insan unsuru olan emeğin arzını belirleyen unsurlar; nüfus miktarı, işgücüne katılım oranı, işgücünün sektörel, mesleki ve cinsiyete göre dağılımı ve en önemlisi bu işgücünün eğitim durumudur.

2.1.2. Emek Talebi

Türk Dil Kurumuna göre emek; ‘Bir işin yapılması için harcanan beden ve kafa gücü’ olarak tanımlanır. Kurumun yaptığı bir başka tanıma göre ise;

⁶⁹ Nusret Ekin, “Dönüşüm ve Endüstri İlişkilerinin Geleceği”, **MESS**, İşveren Gazetesi, S: 693, Ankara, 1997, s. 8.

İnsanın bilinçli olarak belli bir amaca ulaşmak için giriştiği hem doğal ve toplumsal çerçevesini hem de kendisini değiştiren çalışma sürecidir⁷⁰.

Emek talebini açıklamaya başlamadan önce, mal ve hizmet piyasalarından farklı olan emek piyasasının özelliklerine değinelim. Emek talebinin daha iyi anlaşılmasında bize yardımcı olan emek piyasasının özellikleri ise şunlardır⁷¹;

- Çok sayıda piyasa bulunmaktadır: Binlerce emek piyasası bulunmaktadır. Bu piyasalar bazen beceri gerekleri açısından sınıflandırılırken bazen de coğrafi bakımdan sınıflandırılırlar. Birbirleri ile ilişkili olan bu piyasalar emek açısından geçirgen olmakla birlikte, bu piyasalardaki emek hareketliliği her zaman kolaylıkla gerçekleşmez.
- Emek için tek fiyat yoktur: Emek piyasalarındaki eksik bilgilenme nedeniyle emeğini arz eden birey, piyasada kendisi için en iyi istihdam şartlarının hangi firmalarda olduğunu bilmemektedir. Bu durum, benzer özelliklere sahip ve benzeri işler yapan işçilerin farklı ücretler almalarına neden olabilmektedir.
- İşçiler homojen değildir: Mal piyasalarındaki ürünler birbirlerinden farklı özellikler taşıyalar da bu ürünler için belirli standartlar bulunmaktadır. Ancak işçiler, yaş, cinsiyet, kabiliyet, motivasyon vb. özellikler bakımından farklılık gösterirler.
- İstihdam ilişkisi süreklidir: Alınan herhangi bir ürünle ilişkimiz olması gerekmemektedir. Ancak bir ürünün üretilmesi, emeğin sürekliliği ile mümkündür. Şayet bu süreklilik sağlanamazsa firma ekonomik

⁷⁰<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>, 09 Mart 2007.

⁷¹ Kemal Biçerli, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yay., Yay. No:1290, İstanbul, Nisan 2003, s. 4-8.

davranmamış olacak ve bir süre sonra kendisi için çalışacak kimseyi bulamayacaktır.

- İşçi emeği ile birlikte kendisini de sunar: Emek bireyin kendisinden ayrılmadığı için emeğini arz eden kimse, işin yapıldığı yerde fiziksel olarak bulunmak zorundadır. Bu durum da işin yapılış şartlarının son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Üretim faktörlerinden biri olan emeğin talebi, makasın diğer ucundaki emek arzıyla bir bütünlük arz etmektedir. Ancak emek talebinin mal ve hizmet talebinden ayıran en önemli fark, emek talebinin türetilmiş bir talep olmasıdır. Bir mal veya hizmet talebinden beklenen, talep edenin kişisel faydasını azami hale getirmeye çalışmaktır. İşveren ise üretimi gerçekleştirmek için talep edeceği emeği karlılık olgusunu da dikkate alarak bir noktaya kadar sürdürmektedir⁷².

Emek talebinin türetilmiş bir talep olması özelliği herhangi bir tür emeğe olan talebin iki şeye bağlı olduğu sonucunu vermektedir. Bunlar; bir ürünün üretilmesinde emeğin ne derece verimli olduğu ve o ürünün piyasa değeridir. Herhangi bir ürüne olan talep fazlaysa, o ürünün üretilmesi için gereken işgücüne olan talep de fazla olacaktır⁷³. Yani emek talebi, tüketici taleplerine bağlı olduğu kadar o malın ya da hizmetin verimlilik ölçütüne de bağlıdır.

Küreselleşme sürecinde meydana gelen yeniliklerin etkisi hemen her alanda ölçülmeye çalışılmaktadır. Emek talebi de bu alanlardan biridir. Ancak küreselleşmenin emek talebinde meydana getirdiği değişimi ve bu değişime neden olan etkenleri incelemeden önce normal koşullarda emek talebini etkileyen faktörlere göz atalım.

⁷² Kuvvet Lordoğlu ve Mete Törüner, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yay., Yay. No:535, İstanbul, 1995, s. 62.

⁷³ Biçerli K., (a.g.e.), s.72.

2.2. EMEK TALEBİNİ ETKİLEYEN FAKTÖRLER

Emek talebini etkileyen unsurlar tek bir nedene bağlı olarak açıklanamaz. Çünkü emek talebi meydana gelirken kısa ve uzun dönemde birbirinden farklı birçok faktörden etkilenmektedir. Dolayısıyla, buna etki eden unsurları da birbirini etkileyen birçok nedenden bağımsız düşünemeyiz.

1980'li yıllardan sonra yaşanan gelişmelerle dünyanın tek bir Pazar halini alması uluslar üstü şirketlerin güçlenmesini sağlamıştır. Ürünlerin ulusal sınırların ötesine geçmesi, beraberinde, çok uluslu şirketler vasıtası ile, üretim birimlerinin coğrafya değiştirmesine ve nihai olarak, üretimin küreselleşmesine zemin hazırlamıştır.

Bu durum yönetim yapılarından organizasyona, ekonomik yapıdan sosyal işleyişe kadar birçok alanda kendisini hissettirmiştir. Küreselleşme sürecinde dünya ekseninde yaşanan yoğun rekabet, özellikle yavaş büyüyen ve yüksek maliyetli işgücüne sahip ülkeler için ciddi bir surundur ve bu değişimlerin emek talebi cephesinde bir dizi etkileri meydana gelmiştir.

İşgücü talebinin temel belirleyicileri işgücü maliyetleri ve büyüme oranlarıdır. Ancak işgücü talebini belirleyen etkenler hem nicelik hem de nitelik olarak farklılık arz etmektedir⁷⁴.

2.2.1. Ürün Talebindeki Değişmeler

Emek talebinin türetilmiş bir talep olduğunu yukarıda belirtmiştik. Daha açık bir ifadeyle, diğer mal ve hizmetlerin çoğu bizzat tüketiciye sağladıkları fayda nedeniyle talep edilirken emek talebi, üretilen ürünlerin tüketiciler tarafından talep edilmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Dolayısıyla bu

⁷⁴ Şen H., (a.g.e.), s. 126-127.

mallara olan talebin azalması emek talebinin azalmasıyla, ürüne olan talebin artması ise emek talebinin artmasıyla sonuçlanacaktır⁷⁵.

Emek talebinin türetilmiş bir talep olma özelliği değişmeksizin ürün talebinin artmasıyla emek talebi uzun dönemde artmayabilir. Kısa dönemde firma üretimini artırmak için emek istihdam edecektir. Ancak uzun dönemde yapılacak daha fazla yatırımla ürün talebi karşısında sermayenin artırılabilmesiyle emek talebinde artış olmayabilecektir. Yaz döneminde artan dondurma talebi bu konunun açıklanması için iyi bir örnektir. Yaz döneminin başında artan talebi karşılamak için sermaye yatırıma yönelmek uzun zaman alacağından kısa dönemde firma, daha çok emek istihdam ederek üretimini artıracaktır. Ancak henüz talep artmadan firmanın gelecek dönemde talep artışını gözlemlemesi ve yaz döneminden önce sermaye yatırıma yönelmesi emek talep etmemesiyle sonuçlanacaktır.

Konuyu tersinden ele aldığımızda ise ürün talebinde meydana gelecek bir daralma da emek talebinin düşmesine neden olacaktır. Çünkü firma ürettiği ürünü satamayacağı için kar edemeyecek, kar edemediği ürünü de üretmek istemeyecektir. Ürün satışında gerileme firmanın gelirlerini düşecek buna karşın sabit maliyetler değişmeyecektir. Kısa dönemde firma bu maliyetin altında kalmamak için emek istihdamını düşürecektir⁷⁶.

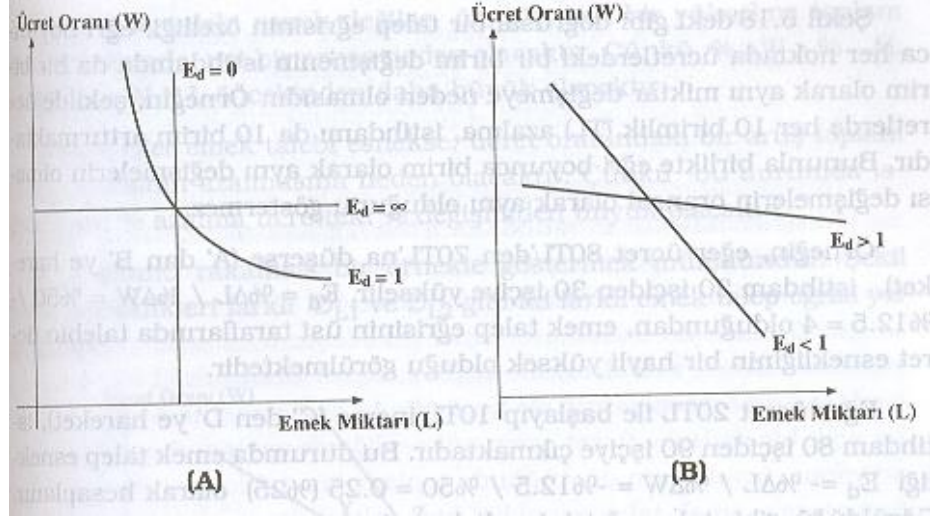
2.2.2. Emek Talebi Esnekliği

Talep esnekliklerine bakarak bir ürünün fiyatındaki artışın talepte meydana getireceği değişikliği söyleyebiliriz. Emek talep esnekliğine bakarak da emek talebindeki değişimi okuyabiliriz. Emek talep esneklikleri aşağıdaki şekilde gibidir.

⁷⁵ Biçerli K., (a.g.e.), s. 72.

⁷⁶ Yine firma tarafından bu daralmanın öngörülmesi, firmayı başka bir ürüne yönelterek emek talebinde daralmayı doğurmayabilir. Ancak bu durum, uzun dönemde mümkün olmaktadır.

Şekil 1: Emek Talep Esneklikleri



Emek talebini esneklik değerine göre 5 grupta toplamak mümkündür. Bunlar⁷⁷;

- *Esnekliğin sıfıra eşit olması:* Bu durumda ücret oranındaki artış emek talebini etkilemez.
- *Esneklik sıfırdan büyük birden küçük olması:* Bu durumda emek talebi esnek değildir yani emek talebi emek maliyetine karşı nispeten hassas olmadığı durumu ifade eder.
- *Esnekliğin bire eşit olması:* Emek talebindeki % değişim ücretlerdeki % değişime tam olarak eşit olduğu durumdur.
- *Esnekliğin birden büyük olması:* Emek talebi esnektir. Emek talebindeki % değişimin ücret oranındaki % değişimden büyük olması durumudur yani emek talebi ücret oranlarına karşı yüksek derecede duyarlıdır.

⁷⁷ Biçerli K., (a.g.e.), s. 116.

- *Esnekliğin sonsuz olması:* Firmanın cari ücret düzeyinde bütün işçileri istihdam etmeye istekli olduğu fakat bu ücretin üzerinde hiçbir işçiye istihdam etmeyeceği durumdur. Tam esnek talep söz konusudur.

Ücretlerdeki değişimin istihdama etkisi talep esneklikleri çerçevesinde şekillenmektedir. Aynı orandaki ücret değişim, bir firmada istihdamı değiştirmezken diğerinde azaltabilir veya aynı ücret değişimi başka bir firmada istihdamı artırabilir. Bu durum firmaların ürettiği ürünlere bağlı olduğu kadar piyasa koşullarına da bağlıdır. Talep edilen ürünün fiyat esnekliği, emek maliyetinin toplam maliyet içindeki payı, ürünün ikame edilebilirliği ve diğer üretim faktörlerinin arz esnekliği emek talep esnekliğini belirleyen faktörlerdir⁷⁸.

2.2.3. Emek Piyasası Esnekliği

Tasarım, nitelikli işgücünün yaptığı işler ve niteliksiz işgücünün yaptığı işler olarak üç kategoride özetleyebileceğimiz Fordist üretim sistemi, bilişim teknolojisinin gelişmesiyle birlikte yerini yeni üretim yöntemlerine yani esnekliğe bırakmıştır. Çalışma hayatına getirilen esnekliğin karakteristik özelliği ise ‘gelişime ayak uydurabilme yeteneği’dir. Çünkü işletmelerin hızlı şekilde gelişen teknolojiye ve ekonomik konjonktürel dalgalanmalara kendilerini süratle adapte etmeleri gerekmektedir⁷⁹.

Firmaların istihdam yapılarını farklılaştırmaları üretim ve örgütlenme biçimlerini değiştirmeleri, küresel rekabette avantaj edeceklerini beklèmelerinden kaynaklanmaktadır. Ancak yinede bu değişimin arkasındaki nedenler çok ve karmaşıktır. İşletmelerin ekonomik, teknik, kültürel, ahlaki,

⁷⁸ Biçerli K., (a.g.e.), s. 121-125.

⁷⁹ Şen H., (a.g.e.), s. 135-137.

hukuki ve çevresel sahalardaki küreselleşmenin teşvik ettiği dinamik rekabet ortamına uyum sağlamak istemeleri, öte yandan çalışanların değişik istihdam türlerine olan talepleri esnek çalışma uygulamalarının hızını artırmıştır⁸⁰. Esnek çalışma modelinin benimsenmesiyle birlikte emek piyasasındaki işleyiş de değişmiş, işgücünden beklenen nitelik artmıştır.

Esnekliğin emek talebine etkisi tartışmalı konulardan biridir. Kimilerine göre, esnek çalışmayla part-time çalışma gibi yeni çalışma biçimlerinin oluşmuş ve daha fazla kişinin istihdam edilmesine olanak sağlanmıştır. Kimilerine göre ise bu durum, sadece işveren üzerindeki maliyetlerin azaltılması girişimidir. Bu tartışmalar yapıldarsun, esnek çalışma modeliyle firmalar örgütlenme biçimleri dâhil birçok yapıda değişiklik yaparak üretimin tüm aşamalarında bilgiyi ön plana çıkarmışlardır.

Bu yeni işleyiş emek talebini artırmanın yanında emeğin karşılaştığı coğrafi sorunu da ortadan akladılmaktadır. Yeni teknolojilerden beslenen, bilginin ön planda olduğu işlerin yapımı için ihtiyaç duyulan nitelikli emeğe duyulan talep artarken, bu ekonomide geleneksel yapıya sahip kimi işlerin yapımı için gereksinim duyulan emeğe olan talep ise daralmaktadır. Sonuçta, vasıf ve bilgi gerektiren işlerde emek talebi artmakta buna karşın vasıfsız ve kas gücüne dayanan işlerde emek talebi ise gerilemektedir⁸¹.

2.2.4. Ücret

Kar elde etmek için üretim yapan firmalar emeğin marjinal ürün gelirinin⁸² ücrete eşit olduğu noktaya kadar emek istihdam ederler. Ücretin

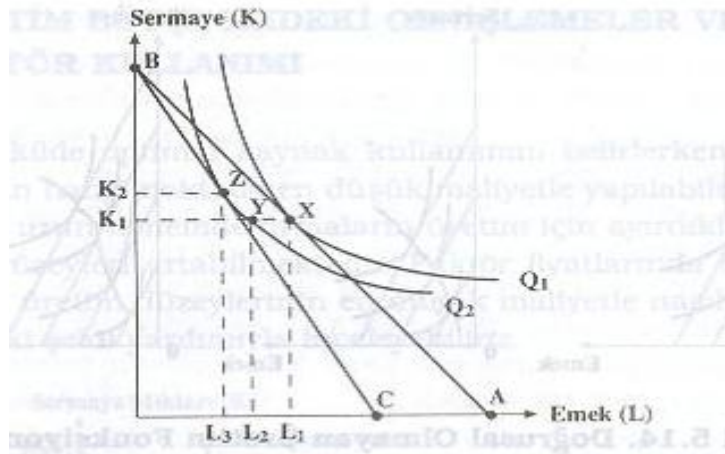
⁸⁰ Ertuğrul Tarcan, “Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerde Çalışanlar”, **Gazi Üniv. İİBF Der.**, Ankara, 3/2000.

⁸¹ Aşkın Keser, “Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Dönüşümler”, **Çalışma Yaşamında Dönüşümler**, Der: KESER Aşkın, Ezgi Yay. Bursa, 2002, s. 85.

⁸² Marjinal Ürün Geliri (MRP), Marjinal Ürün (MP) ile Marjinal Gelirin (MR) çarpımına eşittir.

yükselmesiyle birlikte bu eşitlik bozulacak ve işçinin getirisinden çok firma maliyet yüklenmek zorunda kalacağı için emek istihdamı daralır. Uzun dönemde de ücretlerin artmasıyla birlikte firmanın denge noktası değişecektir. Şimdi bu durumu aşağıdaki şekilde görelim.

Şekil 2: Ücret Değişiminin Emek Talebine Etkisi



Ücretlerin yükselmesiyle birlikte firmanın katlanacağı maliyetin artması, firmanın üretiminin düşmesine neden olacaktır. Şekilde Q_1 üretim düzeyinin B-A sermaye emek doğrusu ile kesiştiği X noktasında üretim dengededir. Ücretlerin artmasıyla birlikte, sermaye ile emek arasındaki ilişkiyi gösteren B-A doğrusu B-C şeklini alacaktır. Firmanın üretim ölçeği de Q_2 'ye gerilecek ve kısa dönemde firmanın sermaye artırımını söz konusu olmadığı için yeni denge noktası Y olacaktır. Y noktasında emek L_1 'den L_2 'ye gerilemiştir. Ancak uzun dönemde firmanın sermaye yatırımı yapmasıyla denge noktası tekrar değişerek Z olacaktır. Bu durumda emek tekrar L_3 noktasına gerileyecektir.

Ancak ücret artışları her zaman işsizliğe neden olmayabilir. Örneğin, ücret artışı karşısında firma katlanacağı bu maliyeti ürüne yansıyabilirse veya ücret artışları işgücü verimliliğini artırarak toplam üründe artışa neden oluyorsa emek talebinde daralma meydana gelmeyecektir.

2.2.5. Rekabet, Teknoloji, Verimlilik

Ekonomik küreselleşmeyle birlikte tüketim kültürünün de süratle yükselmesi ve beraberindeki değişimler rekabetin türevi olarak somutlaştığı bir dünya ekonomisini öne çıkarmaktadır. Söz konusu ekonomi anlayışı, alabildiğince yüksek kaliteli malı düşük maliyetle üretmek ve malın pazar payını istikrarlı bir biçimde koruyarak geliştirmek noktasından kalkarak rekabet üstünlüğü sağlamayı hedef almaktadır. Küreselleşmenin oluşturduğu yoğun rekabet ortamının en derin tesirlerinden biri de firma kültüründe ortaya çıkan köklü anlayış değişikliklerinde görülebilir. Firmada bütün boyutlarıyla birlikte başarılı oluncaya kadar yeniden yapılanma ihtiyacı, dinamik ve acımasız yeni pazar olgusu içerisinde ayakta kalabilmenin en temel şartlarından birisini oluşturmaktadır⁸³.

Piyasaların esnekleşmesi ve küresel bir hal alması ekonomik büyümeyi, dolayısıyla makro ekonomik parametreleri etkilemekte ve rekabet koşullarını da iletirmektedir. Böylece küresel pazar için üretilen ürünlerin ikame edilebilirlikleri artmaktadır. Rekabetteki belirsizliğin artması ise işgücü talep eğrilerinin giderek daha da esnekleşmesine neden olmaktadır⁸⁴.

İşgücü piyasalarında firmalar mikro bazda kendi politikalarını belirlerken makro bazda, küresel ölçekte, işgücü piyasasına yönelik politikalarını ve küresel ölçekteki başka diğer politikalarını dikkate almalıdırlar. Zira yüksek emek maliyetine sahip olan ve esnek emek pazarları bulunmayan firmaların global pazarda rekabet avantajları da az olacaktır. Bu

⁸³ Yazıcı Erdinç, “Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişim Üreten Dinamikler”, Gazi Üniv. İİBF Der., 3/2001.

⁸⁴ OKUR Ahmet, “Küreselleşmenin Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri”, Yönetim ve Ekonomi Der., C.11, S.2, Manisa, 2004.

nedenle katı ücret yapılarına sahip ülkelerde işsizlik oranları daha yüksek olmaktadır⁸⁵.

Rekabetin emek talebine katkısını değerlendirirken başlıkta da belirtilen teknolojiyi ve verimliliği birlikte ele almak gerekmektedir. Teknolojiyi, teorik kalıbının dışına çıkarak, rekabet ve verimlilikle birlikte ele alırsak emek talebine etkisini daha net görebiliriz. Kar maksimizasyoncusu firmalar, günümüzde yerel ya da ulusal ölçekteki firmaların yanında küresel ve makro ölçekli şirketlerle rekabettedirler. Teknoloji yatırımları, üretim ve örgütlenme biçiminin değiştirilmesi rekabet avantajı sağlamanın önemli ön koşuludur.

Rekabetin getirmiş olduğu ayırt edici özelliklerin başında, aynı girdilerle daha fazla katma değer yaratma olarak tanımlayabileceğimiz verimlilik faktörüdür. Verimliliği artırmak için herşeyden önce birim maliyetin düşürülmesi ve fiyatların da sabit tutulması gerekmektedir. Bunun için teknoloji yatırımı yapan firmalarda verimlilik yükselmiş ancak üretim seviyesindeki emek talebi azalmıştır⁸⁶. Rekabet, verimlilik ve teknoloji emek talebini direkt olarak etkilemektedir. Ancak bu etkinin derecesi tamamen firmanın koşullarına bağlıdır. Burada dikkatle üzerinde durulması gereken konu hangi sektörlerdeki işçilerin taleplerinde azalma olduğu, talebi azalan işçilerin niteliklerinin ne olduğu ve bu sürece sosyo-kültürel yapının ne derece etki ettiğiidir. Bu soruların cevaplarının bilinmesi yaşanan dönüşümü yönetebilmemizin alt yapısını oluşturur.

2.2.6. İşçi Devri

İşçi giriş çıkış hareketlerine işçi devri denilir. Belirli süre içerisinde işyerine giren ve çıkan işçi miktarının aynı süre içindeki ortalama işçi sayısına

⁸⁵ Okur, A., (a.g.m.).

⁸⁶ Şen H., (a.g.e.), s. 140.

oranı işçi devrini verir. İşgücü miktarı istikrarlı olan işletmelerde giren ve çıkan işçi sayısı genellikle birbirine çok yakındır. Büyüyen ve toplam işgücü miktarı artan işletmelerde işten ayrılan işgücü, küçülen işletmelerde ise giren işgücü daha önemlidir⁸⁷.

İşçi devrinin sıfıra düşmesi mümkün olmadığı gibi iktisadi yönden doğru da değildir. İşgücü istikrarını olumsuz etkileyeceği için çok yüksek işçi devri de işletme için olumsuzdur. İşçilerin işe alışma devreleri sebebiyle verimlerinin düşürmesi, makinelerin yıpranma payını artırması vb. nedenlerle verimlilik düşüşüne neden olur. İşverenin katlandığı maliyetin artması sebebiyle de işçi devri düşürülmeye çalışılır⁸⁸.

İstihdam şartlarının elverişli olmaması ve piyasaya ayak uydurulamaması gibi nedenlerle yeni kurulan işletmelerde işçi devri yüksek olur. İşçi devrinin yüksek olduğu yerde ise emek talebinde düşüş olmayacaktır.

2.2.7. İşgücünün Niteliği

Bilginin önemli bir girdi olarak kullanılması, işgücü piyasasında ikili bir yapı oluşmasına neden olmuştur. İşgücü piyasasını birincil (çekirdek işgücü: altın yakalı işçi / bilgi işçisi) ve ikincil (çevre işgücü: mavi yakalı işçi) olarak iki parçaya ayıran dual teoriye göre; birincil işgücü piyasasında yüksek ücret, iyi çalışma koşulları, istikrarlı ve düzenli istihdam ile iş güvenliği bulunmaktadır. İkincil piyasada ise, düşük ücret, düşük statü, uygun olmayan çalışma

⁸⁷ Sabahattin Zaim, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul Üniv., İktisat Fakültesi Yay. İstanbul, 1983, s. 56.

⁸⁸ Zaim S., (a.g.e.), s. 57.

koşulları ile yükselme fırsatının pek mümkün olmadığı bir yapı bulunmaktadır⁸⁹.

Birincil işler genellikle sermaye yoğun endüstrilerde bulunmaktadır. Bu endüstrilerde düzenli bir üretim talebi, yüksek üretim hacmi bulunan sendikalaşmanın olduğu firmalar bulunmaktadır. İkincil işlerse, daha çok emek-yoğun ve rekabetçi endüstrilerde bulunmaktadır ki, bu piyasada üretim talebi düzensiz ve azalan bir trende sahiptir. Düşük ücretin, düzensiz istihdamın, düşük değerli işlerin bulunduğu, işten çıkarmaların günlük olduğu, sıradanlaştığı ve işlerin kısa vadeli olduğu ikincil piyasalar niteliksiz işçilerden oluşmaktadır. Bu piyasalarda ayrıca işçi devri de oldukça yüksektir⁹⁰. Şimdi çalışanların niteliklerine göre ikiye ayrılmasının emek talebine etkisini inceleyelim.

Vasıfsız işgücü düşük ve elverişsiz çalışma standartlarına sahiptir ve sendikasıdır. Düşük ücretlerle çalıştırılan vasıfsız işgücü güvencesiz çalıştırıldığı için piyasada ücretlerin yükselmesi durumunda dahi söz konusu ilave ücreti alamamaktadır. Başka bir ifadeyle ekonomide istihdam edilmiş ancak ücreti ödenmemiş bu ilave emek arzıyla ekonomide gerçek olmayan istihdam yaratılmış olmaktadır. İşçilerin söz konusu ücreti alamamaları ekonomide büyümeyi olumlu etkilemekte ancak istihdamı artırmamaktadır. Bu olgu aynı zamanda, bir ekonomide gerçekleşen ekonomik büyüme oranları ile emek istihdamı arasında neden doğrusal bir ilişkinin her zaman kurulamayacağına da bir kanıt olarak düşünülebilir. Diğer taraftan emek piyasası esnekleştirilmiş bir ülkede vasıflı emek piyasası daha sert emek talep eğrisi özelliklerine sahip olacaktır. Vasıflı emek arz eğrisi esnekliğinin daha sert olmasının nedeni bu emek türüyle ilgili arz miktarının ve dış ticaret sonucunda bu tür emeğin ikamesinin sınırlı olmasıyla ilgilidir⁹¹.

⁸⁹ Yücel Uyanık, “Dualist (İkili) İşgücü Piyasası Teorisi”, **Gazi Üniv. İİBF Der.**, Ankara, 3/1999.

⁹⁰ Uyanık Y., (a.g.m.).

⁹¹ Okur A., (a.g.m.).

Kısaca toparlayacak olursak, vasıflı emek talebinin daralması sonucu vasıflı emeğin işsiz kalması konjonktüre ya da irade dışı bir etkiye bağlı olarak açıklanacaktır. Rekabette önemli avantaj sağlayan vasıflı emek gelişmelerden çok fazla olumsuz etkilenmemektedir. Vasıfsız emek ise, verim düşüklüğü, teknoloji yatırımı, maliyet yüksekliği gibi gerekçelerle istihdam şansı bulamamaktadır.

Küreselleşme ile yeniden yapılanan yeni işgücü piyasalarının yapısını ve emek talebine etki eden faktörleri yukarıda saydık. Çalışmamızın temel konusu olan “küreselleşmenin emek talebine etkileri”nin neler olduğunu, hangi bakımdan emek piyasalarını ve emek talebini etkilediğini ayrıntısı ile inceleyebiliriz. Zira bu kısma kadar ele aldığımız konuların hemen tamamı “küreselleşmenin emek talabine etkileri”ni anlamaya matuftur.

2.3. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE, EMEK TALEBİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMİN NEDENLERİ

İşgücünü diğer üretim faktörlerinden ayırmak mümkün değildir⁹². Ancak insanların kendi refahları için çalıştığı düşünülürse işgücünün hem üretim süreci içinde bulunması hem de iktisadi faaliyetin amaçladığı refahın kullanıcısı olması, emeği diğer üretim faktörlerinden ayırmaktadır. Bu açıdan, işgücü üretim sürecinin hem aracı hem de amacı olmaktadır. İşgücünün araç ve aynı zamanda amaç olma özelliği, iktisadi faaliyet açısından ince bir yol ayrımıdır⁹³. İnsanın amaç olma özelliğinin baskınlaşması, iktisadi faaliyet döngüsünün yapısını etkilemekte ve emeğini sunan bireyi rekabetin konusu haline getirmektedir. İşgücünün acımasız rekabete konu olması ile bireyin elverişsiz, sağlıksız ve güvencesiz ve insanlık dışı yaşam koşullarında çalıştırılması gündeme gelmiştir. Nitekim emeğin rekabetin en önemli ögesi

⁹² Üretim Faktörleri 4 tanedir. Bunlar; Toprak, Sermaye, Hammadde ve Emek’tir.

⁹³ Fatma Karakuş, “Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006, s. 100.

haline gelmesiyle yaşanan değişim iki asırlık geleneksel endüstri ilişkilerini yeniden yapılandırmıştır⁹⁴.

Günümüzde malların, yerel ticaret ağlarının, üretimin ve dolayısı ile rekabetin küreselleşmesi, karşı konulmaz biçimde emeği, yani bireyi, rekabetin en önemli konusu haline getirmiştir. Artık sermayeden, hammaddeden yapılan tasarrufun ulusal rekabette avantaj sağlamak için yeterli olduğu dönem (daha önceki küreselleşme evrelerinde, hammaddeye yakın olmak rekabet avantajı için yeterli bir unsurdur) geride kalmış, yerini emek faktörüne bırakmıştır. Emeğini sunan bireyin rekabetin belirleyicisi olarak yeniden değer kazanması ile emek piyasasında bulunan bir çok kurum ve bu piyasada uygulanan birçok politika farklılaşarak emek talebindeki değişikliği tetiklemiştir.

Emek piyasalarındaki farklılaşmanın ve emek talebinde meydana gelen değişimin birçok nedeni vardır şüphesiz. Çalışmamızın devam eden kısmında ele alacağımız; emek talebindeki değişimi ortaya çıkaran nedenleri geliştirmekte olan ülke perspektifinden değerlendireceğiz. Zira yaşanan dönüşüm ile küresel emek piyasasını etkileyen faktörler, gelişmiş ve geliştirmekte olan ülkeler bakımından her zaman aynı sonucu vermemektedirler.

Ayrıntıları ile inceleyeceğimiz bu değişime neden olan faktörleri, emek talebinde meydana getirdikleri değişikliğin dolaylı ya da dolaysız olmasına bakarak sınıfladık. Şimdi bu etkileri birlikte inceleyelim.

⁹⁴ Nusret Ekin, “Dönüşüm ve Endüstri İlişkilerinin Geleceği”, **MESS**, İşveren Gazetesi, S: 693, Ankara, 1997, s.,8.

2.3.1. Emek Talebinde Değişime Neden Olan Doğrudan / Dolaysız Etkiler

Teorik düzeyde emek talebine etki eden tüm hususları belirttik. Elbette bu faktörlerin tamamı emek talebini etkilemeye devam edeceklerdir. Ancak sayılan faktörler küreselleşmenin meydana getirdiği değişimden etkilenerek farklılaşmışlardır. Emek talebine doğrudan/dolaysız olarak etki eden faktörleri geliştirmekte olan ülke perspektifinden ele alacağız. Şimdi, bu faktörleri ayrıntıları ile inceleyelim.

2.3.1.1. Rekabet

II. Dünya Savaşı'ndan sonra başlayıp petrol krizi ile şekil değiştiren ekonomik süreçler, neo-liberal politikaların mutlak anlamda hâkimiyet kurduğu 1980'lerden sonra tüm dünyada serbestleşmeyi artırmıştır. Ekonomik alanla sınırlı kalmayan bu serbestleşme, zamanla toplumsal bütüne yayılmış; teknolojik, sosyo-kültürel ve politik alanlarda da dışa açıklık ve serbestlik temelli küresel bir yapı oluşmuştur. Sözü edilen küresel yapı, coğrafi sınırları önemsizleştirmiş, teknolojik, ekonomik ve politik sınırları ortadan kaldırmıştır. Böyle bir serbesti düzeninin çağrıştırdığı temel kavram ise "rekabet" olmuştur⁹⁵.

Rekabetle birlikte ekonomik, siyasal, kültürel ve sosyal alanda bir dizi değişim gözlenmiştir. Her alanda yaşanan değişimin sürükleyicisi olan rekabet olgusu, faktör donanımı, ücret, verimlilik, teknolojik yapı, ekonomik istikrar ve işgücü v.b. ölçütlere bağlı olarak farklılaşmakta ve günümüzdeki değişim paradigmalarını kendisine bağlamaktadır⁹⁶.

⁹⁵ Yalçinkaya T. ve Çakır A., (a.g.m.).

⁹⁶ Aşkın Keser, "Rekabetin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret", www.isgucdergi.org, C:2, S:1, Sıra:1, No:86, 2000.

Dünya açısından sermaye hareketlerinin serbestleştiği, uluslararası sermaye hareketlerinin trilyon doları aştığı, enformasyon ve iletişim alanında teknolojik gelişmenin piyasaları birbirine yaklaştırdığı ve alternatif yatırım araçlarının arttığı günümüz dünya ekonomisinde rekabetin yoğunlaşması kaçınılmazdır. Nitekim dünya ticaretinde liberal yaklaşımların ön plana çıkmasıyla rekabet anlayışı değişmiş ve yenilikçi piyasa ekonomisine paralel olarak rekabet yoğunlaşarak küresel bir hal almıştır⁹⁷.

Piyasalardaki serbestleşmeye paralel olarak dünya ticaretinin büyümesi rekabetin sınırlarını genişletmiştir. Öyle ki; 1948 yılında 58 milyar \$ olan dünya ticareti 1993 yılında 3.639 milyar \$'a, 1999 yılında da 5.473 milyar \$'a çıkmıştır⁹⁸. Son 3 yıla bakıldığında ise, dünya ticaretindeki gelişmenin sürekli olduğu, mal ve hizmet ihracatının her yıl arttığı görülmektedir.

Tablo 1: Yıllar İtibariyle Dünya Ticareti

	2006	2007	2008
Mal İhracatı (Milyar \$)	11.920	13.570	15.775
Mal İhracatı Büyümesi (%)	16	16	15
Hizmet İhracatı	2.743	3.260	3.730
Hizmet İhracatı Büyümesi (%)	13	19	11

Kaynak: Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaretin Görünümü 2008

Küreselleşme sürecinin serbestleşme temelli olması, rekabetin önemini artırmaktadır. Yaşanan serbestleşme ile dünya ticaretinin en önemli aktörleri haline gelen çok uluslu şirketler, ulusal hükümetlerin politikalarını etkisiz bırakabilmektedir. Bu durum, gelişmekte olan ülkeler bakımından uluslararası sermayeye bağımlılık anlamına gelmektedir. Çok uluslu şirketlerin yön verdiği dünya ticaretinden pay alabilmek ise, küresel çapta

⁹⁷ Serdar Temel, “Globalleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelerde İşgücü İstihdamı Üzerindeki Etkileri – Türkiye Örneği”, www.universite-toplum.org, 02 Eylül 2009.

⁹⁸ Yalçinkaya T., ve Çakır A., (a.g.m.).

fiyat, kalite, hizmet ve yenilik boyutlarıyla rekabet gücü edinmeyi gerektirmektedir.

Dünya ekonomisinde gerçekleşen büyüme oranlarına bakıldığında, çok uluslu şirketlerin etkinliğini ve dolayısıyla ulusal rekabetin küresel rekabete evirildiğini görmekteyiz. Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde görülen büyümenin, gelişmiş ülke ekonomilerinden ve dünya ortalamasından fazla olması kaynak transferi ile açıklanabilmektedir. Nitekim aşağıdaki tablo Grafik1’de verilen rakamlarla paralellik arz etmektedir. Her iki veri kümesinden elde edilen sonuçlar, rekabetin küresel bir hal aldığını ilan etmektedir.

Tablo 2: Dünya Ekonomisinde Büyüme Oranları

	2006	2007	2008
Dünya Ekonomisi	5	4,9	3
Gelişmiş Ülkeler	3	2,7	0,6
Gelişmekte Olan Ülkeler	7,8	7,9	6

Kaynak: IMF

Küresel düzlemde yürütülen rekabetin en belirgin özelliği, zaman boyutunun daha önce hiç olmadığı kadar öne çıkmış olmasıdır. Rekabet mekanizması artık durağan değil, dinamik bir süreç olarak karşımızdadır. Söz konusu özellik, değişimin hızına koşut olarak düşünüldüğünde mevcudiyetini devam ettirmek isteyen her organizasyon tarafından içselleştirilmesi gerekli bir unsur haline gelmektedir. Zira rekabet mekanizmasından beklenen işlevlerin sağlıklı bir şekilde ortaya çıkabilmesi ve sosyo-ekonomik sonuçların doğrulukla değerlendirilmesi dinamik rekabet anlayışı ile, yani karşılıklı etkileşimleri hesaba katan süreçsel bir boyut ile, mümkündür⁹⁹. Rekabetin dinamik bir süreçte cereyan ettiği göz önüne alındığında bu süreci; gerekli esneklik ve karşı etkileşimli manevraları içeren bir boyutta tasarlamak, işletmelerin gelişen şartlara ve her an değişebilecek gündeme hazırlıklı olmalarını sağlayacaktır.

⁹⁹ Erdal Türkkan, **Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisatı**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2001, s. 95.

*Rekabet anlayışında ve stratejisinde ortaya çıkan farklılıklar*¹⁰⁰;

- Geleneksel anlamda sektörde yarışan rakipler arasından en iyisi olarak sıyılmak anlayışı, günümüzde rakiplere göre farklı olmak anlayışı ile yer değiştirmiş durumdadır.
- Dışsal faktörler yerine işletmenin sahip olduğu kaynak ve yeteneklerine dayalı rekabet stratejileri oluşturma anlayışı hakimdir.
- Pazar payı artırma amacının yerini fırsat payını artırma amacı almaya başlamıştır.
- Küresel rekabet zaman faktörüyle tanımlanmaktadır. İşletmeler zamanla yarışabilmek için kendi ürünlerinin geliştirme ve yenilenme sürelerini daha da hızlandırmak zorunda kalmaktadırlar.
- Dünyanın her yerindeki müşteri taleplerini düşük fiyatlı, yüksek kaliteli ve tam zamanında karşılayabilmek amacıyla yeni teknolojilere, ar-ge ve kalite çalışmalarına yeterli kaynak ve zaman yaratmakta zorlanan işletmeler stratejik işbirliklerine ve ortaklıklara yönelmektedirler.
- İşletme faaliyetleri bütünüyle üretim sürecini üstlenme anlayışından kaynak ve hedef yönelimli alanlara kaymıştır.
- Teknolojik yeniliklerin ve alternatif teknolojilerin hızla artması ve giderek daha karmaşık bir yapıya bürünmesi, işletmelerde teknoloji seçimini en önemli yönetsel kararlar haline getirmiştir.

¹⁰⁰Nevriye Altuntuğ, “Küresel Rekabet Ortamında Ayırt Edici ve Sürdürülebilir Üstünlükler Bağlamında Temel Yetenek Tabanlı Stratejiler ve Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007, s. 194-196.

Tekrar etmekte yarar var; küresel rekabetin çalışanlar açısından ortaya koyduğu en önemli farklılık, emeğin rekabete konu olmasıdır. Geçmişten beri var olan; kısa dönem rekabet avantajı için emek faktöründe değişiklik yapmak, günümüzde kapsam genişletmiştir. Ucuz emeğin rekabet avantajı için yeterli koşul olmadığı günümüzde, düşük seviyede iş güvencesi, kayıt dışı çalışma, taşeron uygulamaları, sendikasız işçi, kadın ve çocuk çalıştırma gibi faktörler rekabetin belirleyicileri arasında yer almaktadır.

Ulusal sınırları aşarak dünya ölçeğinde üretim yapan firmalar yine aynı ölçeği dikkate alarak rekabet etmek durumunda kalmışlardır. Gelişmiş ülkeler, küresel rekabette avantaj elde etme kastıyla üretim süreçlerini ucuz işgücünün bulunduğu gelişmekte olan ülkelere kaydırmışlardır. Uygulanan neo-liberal politikalarla yüksek sendikal örgütlenme kapasitesine sahip olan emek yoğun sektörlerin hemen tamamının gelişmekte olan ülkelere aktarılması gelişmiş ülke sendikalarının güç kaybetmesine neden olmuştur¹⁰¹.

Gelişmekte olan ülkelere aktarılan emek yoğun üretim süreçleri sendikalaşmayı artırmamaktadır. Üretim süreçlerinde uygulanan yüksek üretim teknikleri işçi-işveren ilişkilerinde bireyselleşmeyi artırarak sendikalaşabilir emek miktarını azaltmıştır. Bu gelişmeye paralel olarak işgücü piyasasının dualleşmesi, bireysel hakları ve güvenceleri yüksek olan birincil piyasa çalışanları için sendikalaşmayı gereksiz kılmaktadır. İstihdam koşullarının elverişsiz olduğu ikincil piyasalarda çalışan işgücünün ise işsiz kalma riski ile karşı karşıya olması ve kayıt dışı çalıştırılmaları sendikalaşmayı olumsuz etkilemektedir¹⁰².

İleri teknolojilerin sonucunda gelişen üretim tarzı ve organizasyonların yapısı sendikalaşma eğilimini olumsuz yönde etkilemektedir. Gelişmekte olan

¹⁰¹ Kerim Sinan Alçın, “Teknolojik Yenilik-Emek İlişkisi ve Emeğin Teknoloji Algısı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniv., soysa Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 87.

¹⁰² Yusuf Balcı, “Teknoloji Toplumu ve Sendikalar”, **İktisat Dergisi**, S: 329, s. 13.

Ülkelerin tamamında gerileyen sendikalaşmaya ülkemizde de gerilemektedir. Çalışma Bakanlığı verilerine göre Türkiye’de Ocak 2000’de yüzde 68,45 olan sendikalı iřęi oranı Ocak 2009’da 58.98’e gerilemiřtir¹⁰³.

Rekabette ne geğmek için uluslararası düzeyde yaygın olan taşeronlaşma, emeğin örgütlenmesini olumsuz etkilemektedir. Ancak rekabet avantajı elde etmek isteyen firmaların emek maliyetlerini baskı altında ve asgari düzeyde tutabilmelerinin en önemli araçlarından biri de kadın ve ocuk iş gücünün emek piyasalarına artan biçimde katılımıdır.

Gelişmekte olan ülkeler kapsamında Türkiye ile birlikte değerlendirilen Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin’in toplam işgücü 1 milyar 428 milyon 458 bin 915’tir. Bu ülkelerdeki kadın işgücü oranları; Brezilya’da 43.5, Rusya’da 49.9, Hindistan’da 28.3, Çin’de 45.9 ve Türkiye’de 25.7’dir¹⁰⁴. 2006 yılında dünya genelinde istihdam edilen 2,8 milyar kişinin 1,1 milyarını oluşturan kadınların istihdam oranı % 40 civarındaydı¹⁰⁵.

Küreselleşmenin getirdiği rekabet baskısı ile artan ucuz işgücü talebi çalışanların örgütlenmesini olumsuz etkileyerek sendikaları zayıflatmıştır. Sendikal zayıflamayı doğuran taşeronlaşma ile istihdamdaki korumasız emeğin talebi artmıştır. Zira sendikal korumadan arındırılmış emeğin tamamı ve özellikle kadın ve ocuk emeğinin gün geçtikçe artması küresel rekabetin önemli sonularındadır.

¹⁰³http://www.csgb.gov.tr/files/iscisayisivesendikalasmaoranlari28072009.pdf?category_id=50, 09 Ekim 2009, Ocak 2000’de çalışan 4.508.529 işçinin 3.086.302’si sendikalıydı. Ocak 2009’da ise çalışan 5.434.433 işçinin 3.205.662’si sendikalıdır.

¹⁰⁴<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20394859~menuPK:1192714~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419~isCURL:Y,00.html>, 08 Eylül 2009.

¹⁰⁵ Jale Yalınpala, Küreselleşmenin Emek Piyasası ve İstihdam zerindeki Etkileri, Küreselleşme, Der: Alkan Soyak, Om Yay., İstanbul, 2002, s. 263-266.

2.3.1.2. Teknoloji - Verimlilik

Ekonomiye, tarih boyunca etki eden dört önemli devrim mevcuttur. Birincisi, “Tarım Devrimi”; ikincisi, “Sanayi Devrimi”; üçüncüsü, İkinci Dünya Savaşı sonrası yaşanan “Teknolojik Devrim”; dördüncüsü, günümüzde yaşanan “Bilgi Devrimi”dir¹⁰⁶.

Küreselleşmenin en önemli dinamiği olarak tanımlayabileceğimiz teknolojik gelişme, sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş sürecinin lokomotif konumundadır. 1970’lerden itibaren meydana gelen çarpıcı ve sürekli gelişmeler ve buluşlar teknolojik alanda gerçekleşmiş ve bu değişim, bilgi toplumunu ortaya çıkaran belki de en önemli değişim olmuştur. Farklı adlarla anılan bilgi toplumu, işgücünün önemli bölümünün bilişimle ilgili işlerde çalıştığı ve ekonomide en etkili faktör olan bilginin tüm ekonomik süreçlerde kullanıldığı ve elde edilen sonuçların titizlikle uygulandığı toplumlardır.

Özellikle, mikro elektronik ve bilgisayar teknolojileri alanındaki ilerlemeler ile telekomünikasyon alanında (mobil telefonlar, Internet vs.) gerçekleşen gelişmeler toplumların bilgiye ulaşmasını ve bilginin dağıtımını kolaylaştırmıştır. Bununla birlikte, bilimsel yenilikler sayesinde üretimde verimlilik artışı sağlanmış, bilgi, bir üretim faktörü haline gelmiş ve dünya çapında yaygınlık kazanmıştır. Bu durum bilgiyi ve iletişimi değişimin belirleyici elemanları haline getirmiştir.

Son 20 yılda baş döndürücü biçimde yaşanan teknolojik gelişmelere bağlı olarak ekonomik yapıda meydana gelen dönüşümler ve bunların etkisi ile bilgiyi üretme, kullanma ve yayma yeteneği; uluslararası rekabet gücünün ve ekonomik büyümenin dolayısıyla da toplumsal refahın en kritik belirleyicisi haline gelmiştir. Artık gelişmiş teknolojilerin kontrol edilemeyerek rekabet ölçüsünce yenilenememesi geride kalmanın gerekçesini oluşturacaktır.

¹⁰⁶ ALÇIN Kerim Sinan, (a.g.e.), s. 17.

Teknolojik bağımlılığı doğuran bu durum; ülkeleri üretici toplum olmaktan çıkarıp tüketici toplum haline dönüştürerek ekonomik büyümenin olumsuz seyretmesine neden olmaktadır¹⁰⁷.

Ekonominin her alanını etkileyen teknolojik yeniliklerin farklılaşarak bilgi temelli hal alması emek piyasasında bir dizi değişimi beraberinde getirmiştir. Yeni ekonomi çerçevesinde ağırlığı artan bilgi, işin kendisini ve emeğin niteliğini değiştirmiştir¹⁰⁸. (Teknolojik yeniliklerin yol açtığı işe ve emeğe ilişkin veriler “işgücünün niteliği”nde meydana gelen değişimin ele alınacağı kısımda incelenecektir.) Teknolojik yenilikler, sözü edilen değişikliklere ilave olarak emek verimliliğini de birinci dereceden etkilemektedir.

Eski ekonomide geçerli olan azalan verimler kanunu, bilgi ekonomisinde artan halde karşımıza çıkmaktadır. Kullandıkça artan değeri ve bölünebilme özelliği ile diğer üretim faktörlerinden ayrılan bilgi, hızlı büyüyerek katma değeri ve verimliliği artırmaktadır. Ancak bilginin hakim olduğu ekonomik düzende verimlilik artışı sağlamak üretim bilgisine sahip işgücü ile mümkündür. Söz konusu işgücünün yetişmesi için gerekli olan teorik ve pratik bilgilerden oluşan eğitim süreçlerinin herkes için ulaşılabilir olması, işgücü kaynağını geliştirmekte ve beşeri sermaye stoğunu artırmaktadır.

Yüksek verimlilik düzeyine ulaşılmasını sağlayan en önemli faktör emeğin niteliğidir. İşgücü niteliğini artırmak için yapılan eğitim yatırımı teknolojik yatırımın gerekçesi ile aynıdır. Teknolojik yatırımın üretim artışı ile sonuçlanması gibi, eğitim yatırımı da emek faktöründe verimlilik artışını tetikleyecektir. Nitekim eğitim-verimlilik ilişkini inceleyen araştırma

¹⁰⁷ İsmail Yücel, **Bilim ve Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyıl Toplumu**, DPT, Ankara, 1997, s. 6.

¹⁰⁸ Mehmet Ali Kelleci, **Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temek Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler**, DPT, Ankara Temmuz, 2003, s. 3.

sonuçlarına göre; ilköğretim bir işçinin verimliliğini % 40, orta öğretim % 102, yüksek öğretim % 300 oranında artırmaktadır¹⁰⁹.

Rekabet avantajı sağlamak amacıyla yapılan teknoloji yatırımlarının işgücü eğitimi ile desteklenmesi uzun dönemde maliyetleri azaltacaktır. Aksi takdirde emeğin teknolojik yeniliğe intibak süreci artacak ve bu durum verim azalışını tetikleyecektir. Nitekim Amerika’da yapılan bir araştırmada; işgücünün yeni teknolojilere uyumu esnasında % 2 oranında bir verim kaybı yaşadığı tespit edilmiştir¹¹⁰.

Sonuç olarak teknolojide yaşanan hızlı gelişmeler, nitelikli iş gücü ile ekonomik büyüme arasında doğru orantılı bir ilişkiyi kaçınılmaz olarak gündeme taşımıştır. Niteliksiz emeğe olan talep azalmakta buna karşın nitelikli emek talebi artmaktadır. Çünkü ileri teknoloji içeren üretim sisteminin başarısı, emeğin yüksek niteliklere ve çok çeşitli becerilere sahip olmasına bağlıdır.

Üretim sistemlerini teknolojik yatırımlarla zenginleştiren ve nitelikli emekle destekleyen firmalar, yaptıkları ulus ötesi yatırımlarla üretim sistemlerini esnekleştirmektedirler. Böylece yüksek maliyetli üretim sistemleri, ulusal ya da bölgesel her türden riske karşı korumalı hale getirilmiş olmaktadır. Birçok firmanın mal ve hizmet üretiminin bazı aşamalarını/parçalarını ana firmanın dışına çıkarmanın yollarını araması ve bu yolları küresel ve ulusal çapta daha fazla kullanmaya başlamaları, üretim sürecindeki “esneklik” taleplerinin şiddetini artırmaktadır. Şimdi üretim ve çalışma biçimlerinde meydana gelen esnekliğin ve değişimin emek talebine ne gibi etkileri olduğunu ortaya koymaya çalışalım.

¹⁰⁹ Nazım Öztürk, “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”, **Sosyo Ekonomi Dergisi**, S:2005-1, Sivas, 2005, s., 12.

¹¹⁰ Öztürk Şehriban Ahenk, (a.g.e.), s. 79.

2.3.1.3. Esneklik ve Çalışma Koşullarda Meydana Gelen Değişim

Üretim sisteminde meydana gelen her değişim ekonomik yaşamdan toplumsal yaşama, halen çalışandan emekli olana kadar birçok alanı ve bireyi etkileme gücüne sahiptir. Rekabetin yıkıcı ve yeniliğin sürekli olduğu günümüz iktisadi yapısının esnekleşmeyi zorunlu kılması, emek piyasasını ve bu piyasadaki tüm aktörleri etkilemektedir.

Günümüzde özellikle enformasyon, bilgisayar ve iletişime dayanan mikro elektronik alanında yaşanan gelişmeler endüstriyel üretimin doğasını radikal bir değişime uğratmıştır. Ürünlerin dizaynında ve üretiminde kullanılan bilgisayar tabanlı otomasyon teknolojilerinin hızla yayılması teknolojik devrime neden olurken; üretim süreçlerini, araçlarını hatta üretim organizasyonunu köklü biçimde değiştirmiştir. Teknoloji ile birlikte gelen bu yenilikler dizisi ise esnekleşmeyi tüm üretim süreci için gerekli kılmıştır¹¹¹.

Esnekleşme ihtiyacının olmadığı II. Dünya Savaşı sonrası dönemin hakim üretim sistemi olan Fordizm, 1970'li yıllarda yaşanan ekonomik bunalımın üstesinden gelemeyerek ciddi bir dönüşüm süreci içine girmiştir. Kitleselel üretimin sona ermesi, üretim süreci içerisinde bulunan teknolojilerin gelişme potansiyelini kaybetmesi ve artan maliyetlerin düşürülememesi yanında bilhassa gelir düzeyi yükselen ülkelerde kitleselel talebin, farklılaşmış talebe yerini bırakması, üretim süreçlerinde farklılaşmaya ve esnekleşmeye neden olmuştur. Nitekim esnekleşme ile yeni teknolojilerin üretim sürecinde kullanılması; üretimin organizasyonunu sağlayacak olan toplam kalite yönetimini ve bu gelişmelerin çalışma ilişkileri boyutunu düzenleyecek olan insan kaynakları yönetimini bir bütün olarak devreye sokarak günümüz çalışma ilişkilerini yeniden şekillendirmektedir¹¹².

¹¹¹ Uyanık Y., “İşgücü Piyasalarında Esneklik ve Bölünme”, (a.g.e.), s. 2.

¹¹² Güler Aylin, (a.g.e.), s. 37-38.

Yeni üretim rejimlerinin temeli olan esneklik, hem bir üretim sistemi, hem işgücü piyasası, hem işçilerin üretime dahil olurken geçirdikleri aşamalar gibi pek çok alanda kullanılmaktadır. Bu bağlamda esnekliğin çalışma koşullarında meydana getirdiği değişikliğe biraz daha yakından bakmak anlamlı olacaktır.

Tarihsel dönüşümlerin herhangi bir sürecinde sistemli değişimlerin en doğrudan ifadesi çalışma ve istihdam yapılarındaki değişimlerdir¹¹³. Esnekleşme ile üretim süreçlerinde meydana gelen değişim istihdamı etkilerken işgücünü de etkilemiştir. Nitekim sanayi toplumunda, kas gücü ile fabrikalarda çalışan emek mavi yakalıydı ve çok fazla vasfa sahip değildi. Ancak günümüz bilgi çağında tekdüzelikten çıkan emek, üretim süreçlerinin gerektirdiği teorik ve analitik bilgiye sahiptir ve yüksek vasıflıdır. Yeni üretim sisteminde; basit işlerin teknolojik süreçlerce üstlenilmesi çalışanları daha üst düzeyde karar vermeye, bilgi ve becerilerini üst düzeyde kullanmaya zorlamıştır. Bu ise üretim sürecini anlamış, bilgili ve becerili, zihinsel işlevi kuvvetli ve üretim sürecini değiştirebilme kabiliyeti olan, takım çalışmasına yatkın emeğe olan talebi artmıştır¹¹⁴.

Esnekliğin hakim olduğu küresel rekabet rejiminde temel üretim faktörü olarak bilginin ön plana çıkmasıyla, altın yakalı çalışanlarının sayısı artmış ve imalat sektöründen hizmetler sektörüne kayış yaşanmıştır. Bununla beraber benimsenmeye başlanan esnek çalışma biçimleri emeğin önemini artırırken işyeri kavramını ortadan kaldırmakta ve sendikacılığı da önemsizleştirmiştir. Kısaca yaşanan bu yeni gelişmeler üretimin şekli ve yerini, işgücünün özelliklerini, mesleki ve sektörel dağılımını, işçi-işveren ilişkilerini yani bütün çalışma ilişkilerini değiştirmiştir.

¹¹³ Yusuf Yüksel, “Esnek Kapitalizm ve Maddi Olmayan Emek Süreçleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Sinan Güzel Sanatlar Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 42.

¹¹⁴ Yüksel Y., (a.g.e.), s. 53.

Ülkeler arasında artan ekonomik entegrasyonlar, ihracata dayalı büyüme programları sonucu oluşan sert rekabet koşulları işe ve işyerine ilişkin tutumları değiştirmiştir. Geleneksel ekonominin iş ve iş yapış şekillerinde meydana gelen değişmeler ile ortaya çıkan on-line iş yapma şekli şirketlerin insan kaynağı ihtiyaçlarını farklılaştırmıştır. Ayrıca değişen iş yapma kültürü, hiyerarşiye dayalı yönetim anlayışını değiştirerek şirketleri esnekleştirmekte ve ekip çalışmasının önemini artırmaktadır¹¹⁵. Özünde “değişebilirlik” ya da değişime ayak uydurabilme yeteneği olarak tanımlanan esneklik ve uygulamaları, üç önemli gelişmeyi de beraberinde getirmiştir¹¹⁶:

1. *İş gücünün bölünmesi*: Küreselleşmenin beraberinde getirmiş olduğu esnek çalışma modellerinde, işgücü piyasaları ikili bir yapı sergilemektedir. Çekirdek işgücü, esnek üretim sistemlerinin merkezinde yer alıp, yeni teknolojilerin ve üretim tekniklerinin gerektirdiği yeteneklere sahip olan ve sürekli çalışmak üzere istihdam edilen kişilerden oluşmaktadır. Çevre işgücü, piyasa koşullarına göre işe alınıp, piyasadaki daralmayla birlikte firmanın pazardaki rekabet gücüne göre istihdam edilen kişilerden oluşmaktadır. (Bu konu; “Emek Piyasasında İkili Yapı” başlığında ayrıntısı ile ele alınacaktır.)

2. *Çalışma yaşamında kuralsızlaşma*: Çalışma yaşamında gerçekleşen esnek çalışma biçimleri, aslında esnek üretimin özünde gerek kar hedefleri, gerekse çalışanlarla ilişkilerinde, işverenin özerkliğini arttıracak, böylece sermayeyi endüstriyel kurallardan ve örgütlü işçi hareketinin kısıtlamalarından kurtaracak bir yapı içermektedir.

3. *Emeğin korumasız kalması*: Ekonomik gelişmeler sermayenin özgürlük alanını genişletirken; diğer taraftan emeğin mücadele etme ve var olma alanını sınırlamaktadır.

¹¹⁵ Aşkın Keser, “Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşümler”, www.isgucdergi.org, C:6, S:7, Sıra:2, No:177.

¹¹⁶ Şen H., (a.g.e.), s. 47-52.

Esneklikle birlikte çalışma yaşamında meydana gelen değişimler emeğin niteliğindeki değişimin nedenini oluşturmaktadırlar. Yaşanan değişime emek talebi cephesinden bakıldığında, sanayi devrine ilişkin ikinci dalga teorilerin altüst olduğu söylenebilir. Zira günümüzde kitlesel üretim son bulmuştur. Pazarda görülen ve emeği etkileyen esnekleşme tüketicileri de etkileyerek ürün ve hizmetlerdeki homojenliği ortadan kaldırmıştır¹¹⁷. Dolayısı ile günümüz bilgi çağında emek talebinde etkili olan faktör; üretim süreçlerinin gerektirdiği bilgiye ve onu geliştirme iradesine sahip olmak; pazar, firma yada tüketiciden kaynaklanan üretim farklılaşmasını öngörebilmektir. Çekirdek işgücü için geçerli olan bu durum çevre işgücü için farklılıklar arz etmektedir.

Çekirdek ve çevre işgücü için farklılıkların neler olduğunu izah etmeye geçmeden önce; işgücü piyasasında küresel düzeyde ayrışmaya neden olan faktörleri inceleyelim.

2.3.1.4. Emek Piyasasının ve Üretimin Küreselleşmesi

Üretimde küreselleşme, şirketlerin üretim faaliyetlerini kurdukları ülkenin dışına çıkarabilmeleri anlamına gelmektedir. Ürün maliyetleri, fırsat maliyetleri ve üretim faktörleri bakımından değişik üretim bölgelerine yayılan örgütlenme günümüz şartlarında hız kazanmış olsa da eskiye dayanmaktadır.

Gelişmiş ülkelerin şirketleri öteden beri kendi ülkelerinin dışında ve özellikle ihtiyaç duydukları hammaddenin bulunduğu ülkelerde ve sektörlerde yatırım yapmışlardır. 1970'li yıllarda yaşanan iktisadi kriz ve takip eden yıllarda yaşanan verim düşüşleri, artan korumacı önlemler ve rekabet

¹¹⁷ Toffler A., (a.g.e.), s. 37-39.

baskıları üretimde küreselleşme sürecini hızlandırmıştır. Gelişmiş ülkelerin sanayicileri verimlerini ve rekabet yeteneklerini artırabilmek için üretimdeki örgütlenme tarzında bir dizi değişiklik yapmışlardır. Bunlar¹¹⁸;

- Mal farklılaştırması: Tüketici artığına el koyma ve tekelci karı elde etme imkânı sağlar.
- Otomasyon artışı: Üretimde otomasyonu arttırarak ürün kalitesini ve ürün standartlarını yükseltir.
- Maliyetleri düşürmek: Dikey entegrasyon azaltılıp fason imalat tercih edilmiştir. Bu aynı zamanda az stokla çalışmayı sağlamaktadır.
- İletişim ve ulaşım maliyetlerindeki azalma: Bu alandaki yenilikler; maliyetleri düşürmek gayesiyle üretimin bazı aşamalarını başka ülkelere aktarmasını sağlamıştır.

Üretim örgütlenmesinin mekânsal kısıtlarını azaltan teknolojik gelişmeler iletişimi, bilgi saklamayı ve işlemeyi hızlandırıp kolaylaştırdığından artık üretim daha uzaktan yapılabilir. Farklı coğrafyalarda bulunan üretim süreçlerinin tek bir merkezden yönetilip denetlenmesi finansal hareketliliği artırmakta ve emek piyasalarına küresel bir nitelik kazandırmaktadır.

Üretimin küreselleşmesi ile boyut değiştiren ulusal emek piyasaları birbirinden daha çok etkilenir olmuş ve birbirlerine daha bağımlı hale gelmişlerdir. Üretim süreçlerinin dünya ölçeğine dağılması ile sınırsızlaşan sermayenin kullanım alanı emek piyasalarını etkileyerek her bir emeği ulusal sınırların ötesinde, adeta tek bir işgücü piyasasında işlem gören emeğe

¹¹⁸ Güler Yılmaz, “Küreselleşme ve Küreselleşmenin Kadınların Çalışma Yaşamına Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006, s. 27-29.

dönüştürmüştür. Artık şu veya bu ülkeye ait bir iş gücü piyasası ve onun geliştirdiği sınırlamalar değil, küresel boyutta iş gücü sunumu ve iş gücü piyasasının varlığı söz konusudur¹¹⁹.

Rekabetin küresel niteliği, şirketler için olduğu kadar emek için de geçerlidir. Üretim süreçlerini dünyanın uzak köşesine taşıyan firmanın halen faaliyet gösterdiği ülke ile yatırım yaptığı ülke emek piyasalarında bulunan her bir fert küresel emek rekabeti ile yüzleşmiş demektir. Rekabetin yıkıcı yüzü ile yüzleşen emeğin piyasa şartlarındaki durumu şüphesiz onun niteliklerine (çekirdek yada çevre işgücüne ait olmasına) göre değişmektedir. Buradan hareketle, işgücü maliyetinden kaynaklanan baskı ile karşılaşan her şirketin, uluslararası taşeron uygulamasına başvurarak bu baskıyı kırabileceği söylenmektedir.

Üretim sürecinin uluslararası alanda ağ işletmeler biçiminde örgütlenmesi ve farklı işgücü piyasalarında üretilebilmesi küreselleşmenin belirgin bir özelliğidir. Ancak nitelikleri gereği bazı ürün ve hizmetler farklı işgücü piyasalarında üretilememektedir. (Ör: inşaat, kamu, tarım, ve bazı hizmet işleri) Bu işlerin yapılmasında kullanılan yöntem ise, uluslararası işgücü mobilitesidir. Ulusal ya da bölgesel işgücü bağımlılığından kurtulmak gayesi ile kullanılan işgücü mobilitesinin yönü, sermaye mobilitesinin genel yönüne terstir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşen bu işgücü hareketi, yeni ülke ekonomik yapısı için kalıcı ve yedek işgücü kaynağıdır¹²⁰. Nitekim bu yöntem AB ve ABD tarafından kullanılmıştır.

İç piyasalara ya da bölgesel emek piyasalarına bağlı olmayan işlerin dünyanın çeşitli bölgelerine taşınmaları ikincil işlerde çalışan işgücü ücretlerinin düşmesine, sosyal güvencenin yok olmasına, çalışma şartlarının

¹¹⁹ Meryem Koray, “Esneklik yada Emek Piyasalarının Küreselleşmesi”, **Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul, 1995-1996, s. 759.

¹²⁰ Ronaldo Munck, **Uluslararası Emek Tartışmaları**, Çev: Cenk AYGÜN, Öteki Yay., Ankara, 1995, s. 311.

kötüleşmesine ve tüm işlerin istikrarsızlaştırılmasına neden olmaktadır. Bu süreç ucuz emeğin daha ucuz emekle rekabetini ve her türden emeğin teknoloji ile rekabetini artırmaktadır¹²¹. Birincil işlerde çalışan emek için durum daha farklıdır. Ulusal sınırları kolaylıkla aşabilen yüksek vasıflı emeğin ücret ya da çalışma koşullarında düşüş olmamıştır. Aksine teknolojik yatırımlara zenginleştirilen üretim süreçlerinin hemen her aşamasında yer alacak nitelikli emek ihtiyacı artmıştır.

Çağdaş teknolojilerin üretim süreçlerinde kullandığı yoğun bilgi girdisi, niteliksiz emeğin işlevini azaltırken nitelikli emekte verim artışına neden olmaktadır. Bu etkiler, ücretlerin sabit olduğu ülkelerde düşük vasıflı emeğin işsiz kalmasına, ücretlerin esnek olduğu ülkelerde ise ücret farklılıklarının artmasına yol açmaktadır. Ücret farklılıklarının artması ise yüksek vasıflı işçiler ile düşük vasıflılar arasında gelir uçurumu meydana getirmektedir. Bu durumda çalışma yaşamına yeni katılan düşük vasıflı işçiler yüksek vasıflı işçilere nazaran oldukça düşük ücretler elde etmektedirler¹²².

Üretimin işgücü piyasasının küreselleşmesinin niteliksiz ve nitelikli emeğe etkileri aynı değildir. Üretimin küre ölçeğinde şekillenmesi ile hareket edebilme yeteneği daha fazla olan nitelikli işgücü çevre ülkelerden merkez ülkelere yönelmektedir. Bu yöneliş, iki coğrafyayı farklı biçimlerde etkilemektedir. Çevre ülkede, bir müddet sonra üretici temelin aşınmasına sebep olacak ölçüde nitelikli işgücü açığı ortaya çıkmakta, buna karşın, merkez ülkenin üretici birimleri, maliyeti daha düşük olduğu için, çevre ülkelerden gelen nitelikli işgücünü istihdam etmektedir¹²³.

Nitelikli ve niteliksiz emeğin talebinde meydana gelen değişimleri daha iyi kavrayabilmek için küreselleşmenin emek piyasasında ne gibi değişikliğe neden olduğuna değinerek “emek piyasasında ikili (dual) yapı”ya geçelim.

¹²¹ Koray M., **Sosyal Politika**, Ezgi Kitapevi Yay., Bursa, 2000, s. 295.

¹²² Süleyman Özdemir, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yay., Yayın No: 2004-69, İstanbul, 2004, s. 236.

¹²³ Pksan S., (a.g.e.), s. 53.

Artan rekabet baskısı ile üretimin küresel bir hal alması ulusal emek piyasalarını çeşitli yönlerden etkilemektedir. Yaşanan değişiklik ile, emek piyasalarında meydana gelen önemli değişimlerden olan ‘Brezilyalılaşıma’ tüm emek piyasalarında görünür olmuştur. Güney’e özgü üretim kalıplarının ve toplumsal ilişkilerin Kuzey’in gelişmiş sanayi toplumlarına yayılmasını ifade etmede kullanılan ‘Brezilyalılaşıma’ ile; kayıt dışı, güvencesiz ve istikrarsız çalışma biçimleri gelişmiş ülke emek piyasalarında da görülmeye başlanmıştır¹²⁴. Uluslararası işgücü mobilitesi ve sektörel değişikliğin sonucu olarak emek piyasasında var olan kadın işgücü sayısı da artmıştır.

2.3.1.5. Emek Piyasalarında İkili (Dual) Yapı

Dünya ekonomisinde paradigma değişimine neden olan bilgi iletişim teknolojisi ve üretim biçiminde yaşanan köklü dönüşüm ekonomik alanda esnekleşmeyi gerekli kılmıştır. Rekabet gücünü artırmak isteyen firmaların (yukarıda sayılan nedenlerle) üretim süreçlerini küreselleştirmeleri emek piyasalarını da küreselleştirmiştir. Ancak küreselleşme sonucu ulusal emek piyasalarından Küresel emek piyasalarına geçiş olurken; bu piyasalar aracılığı ile emeklerini arz eden işgücünde kutuplaşma/bölünme yaşanmıştır. Yalnızca teknik iş sürecini içeren bir örgütlenme olmayan üretim sisteminde meydana gelen bu değişim; üretimin sosyal organizasyonunu, işin örgütlenmesini ve işgücü piyasasının homojen yapısını bozmuştur¹²⁵.

Homojen yapısı bozulan işgücü piyasasında firmalarca talep edilen çekirdek işgücü, üretim sistemlerinin merkezinde yer alıp, yeni teknolojilerin ve üretim tekniklerinin gerektirdiği yeteneklere sahip olan ve sürekli çalışmak üzere istihdam edilen kişilerden oluşmaktadır. Diğer taraftan çevre işgücü,

¹²⁴ Peksan S., (a.g.e.), s. 53.

¹²⁵ Yücel Uyanık, “İşgücü Piyasalarında Esneklik ve Bölünme”, **Kamu-İş**, Prof. Dr. Kamil Turan’a Armağan, C: 7, S:2, Ankara, 2003, s. 10.

piyasa koşullarına göre işe alınıp, piyasadaki daralmayla birlikte firmanın pazardaki rekabet gücüne göre atipik istihdam ilişkileri çerçevesinde çalışan işgücüdür. Çekirdek ve çevre işgücü arasındaki ayrımı daha iyi analiz edebilmek için aşağıdaki tablo aydınlatıcı niteliktedir.

Tablo 3: İkili İşgücü Piyasası Özellikleri

Çekirdek İşgücü	Çevre İşgücü
İyi eğitim almış işçiler	Kötü eğitim almış işçiler
Kurumsal olarak nitelikli işçiler	Nitelik düzeyleri düşük işçiler
Düzenli istihdam kayıtları	Düzensiz istihdam kayıtları
Düşük işgücü devri	Yüksek işgücü devri
İşe ilişkin önemli sorumluluklar	İşe ilişkin daha az sorumluluk
İyi çalışma koşulları	Kötü çalışma koşulları
İyi ücret	Düşük ücret
İşletme destekli emeklilik ve diğer yardımlar	İşletme emekliliğe ilişkin destek sağlanmaz
Kariyer beklentisi	Kariyer beklentisi yoktur
Sendikalı işgücü	Düşük sendikalaşma
Önemli derecede mesleki eğitimin sağlanması	Daha düşük düzeyde mesleki eğitimin sağlanması

Kaynak: ŞEN Harika, (a.g.e.), s., 48.

Tablo 3 incelendikten sonra, işgücü piyasasının kendi içinde bütünlük gösteren alt piyasalara bölünmesi ile oluşan çekirdek ve çevre işgücü özelliklerine kısaca değinelim.

2.3.1.5.1. Çekirdek (Birincil) İşgücü Piyasaları

İşçinin inisiyatifini gerektiren yaratıcı işlerin bulunduğu ve istihdamın sürekli olduğu birincil işler genellikle sermaye yoğun endüstrilerde bulunmaktadır. Çekirdek işgücü piyasasında yüksek üretim hacmi bulunan firmalar düzenli üretim talebine sahiptirler. Bu piyasada bulunan işgücünün

sahip olduğu yüksek eğitim seviyesi, birincil piyasa çalışanlarının ekonomide öncü bir yere sahip olmalarını sağlamıştır. Bu piyasada işini kaybeden işçi irade dışı işsiz olarak kabul edilmektedir¹²⁶.

Birincil piyasada yer alan çekirdek işgücü emek piyasasının küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. İşverenler yüksek vasıflı çekirdek işgücüne kararlı ve güvenilir istihdam olanakları sunarak üretiminde sürekliliği sağlamaktadırlar. Vasıflı işgücü açığı ile karşılaşmak istemeyen işveren oluşturduğu içsel piyasa ile işgücü verimini ve potansiyelini artırmayı hedeflemektedir.

2.3.1.5.2. Çevre (İkincil) İşgücü Piyasaları

Daha az tecrübe gerektiren işlerin bulunduğu ve vasıfsız işgücünün çalıştığı ikincil işgücü piyasasında var olan istihdam şartları olumsuzdur. Daha çok emek-yoğun ve rekabetçi endüstrilerde bulunan ikincil işlerin yapıldığı çevre işgücü piyasasında üretim talebi düzensizdir ve azalan bir trende sahiptir. Düşük ücret, düzensiz istihdam ve düşük değerdeki işlerin bulunduğu ikincil piyasada görülen işten çıkarmalar normaldir. Piyasada var olan kısa vadeli işler çekici olmadığı için çalışanlar orada kalmak istememektedir. Bu nedenle işçi devri oldukça yüksektir¹²⁷.

Çevre işgücü piyasasında görülen işsizlik sürekli bir seyir izlemekte ve işgücü piyasasında kararsız bir ortam bulunmaktadır. Bu piyasada ücretler kaynağa ve talebe göre belirlenmekte, yüksek eğitim düzeyi yüksek kazancı getirmemektedir¹²⁸.

¹²⁶ Yücel Uyanık, “Dualist (İkili) İşgücü Piyasası Teorisi”, **Gazi Üniv., İİBF Dergisi**, S:3, Ankara, 1999, s. 1-2.

¹²⁷ Uyanık Y., “Dualist ...”, (a.g.m.), s. 6-8.

¹²⁸ Gecekonudaki işgücü piyasalarını inceleyen dualistler, bu bölgelerde yüksek eğitim alan işçilerin, birincil piyasada işe başladıktan sonra, ikincil piyasaya düştüklerini görmüşlerdir. Buradan; sosyal

İşgücünün ikili yapısı gelişmekte olan ülkeler kadar gelişmiş ülkeler için de geçerlidir. 1940'dan itibaren bu bölünme Japonya'da kurumsallaşmış ve Japon sisteminin geleneksel özelliklerinden biri haline gelmiştir. ABD'de aynı bölünme yaşanmakta ve belirginleşmektedir. Avrupa ülkelerinde de görülen bu süreç işbölümünü kurumsal ve ülkesel anlamda gündeme getirmiştir. Ülke ölçeğinde bakıldığında ise var olan merkez-çevre ayrımının iç piyasalarda da bulunduğu görülmektedir¹²⁹.

2.3.1.6. İşgücü Niteliği

Zanaatkârlarca bölgesel pazarlar için ve kişiye özgü gerçekleştirilen üretim; buharla çalışan makinelerin üretim süreçlerinde kullanılmasıyla kitlesel bir nitelik kazanmıştır. Geniş pazarlar için yapılan kitlesel üretimle değişen çalışma koşulları, toplumsal yapıyı etkileyerek yığınsal sanayi işçisi ortaya çıkarmıştır. Günümüz üretim süreçlerinde kırılma ve büyük dönüşüm yaşanmasına neden olan bilgi ile artan teknolojik ivme, emeğin pozisyonunda tarihte görülmemiş değişim meydana getirmiştir.

Teknolojik gelişmelerle yenilenen ve farklılaşan üretim süreçlerinin gereksindiği daha fazla bilgi, işgücü piyasası üzerinde bir dizi değişimi tetiklerken yeni çalışma türlerini ortaya çıkarmakta ve işgücü niteliğinde değişim meydana getirmektedir. Bilgi temelli üretim süreçlerince vasıflı/nitelikli işgücüne duyulan gereksinim eğitim yolu ile ya da mobilite ile karşılanmaya çalışılmaktadır¹³⁰.

yapının, gelenek ve değerlerin çalışma yaşamına etkisi gözlemlenebilmektedir. Nitekim örnekte, birincil piyasanın sosyal yapısı ile bütünleşmeyen kişilerin, yüksek düzeyde eğitim almış olmalarına rağmen, birincil piyasada tutunamayacakları üzerinde durulmuştur.

¹²⁹ Altuntuğ N., (a.g.e.), s. 190-193.

¹³⁰ Kelleci M.A., (a.g.e.), s. 3-4.

Kitle üretiminin son bulduğu sanayi devri üretim organizasyonlarından bireysel ihtiyaçlara göre şekillenen üretim yapısına geçiş işgücü inisiyatifi gereklidir. Bu durum işin kendisinde ve bu süreçte çalışacak olan emeğin niteliğinde değişime neden olmuştur. Üretim sürecinin geçirdiği değişim üretim sistemlerini ve emeği esnekleştirmiştir¹³¹. Yeni teknolojilerle zenginleştirilmiş esnek üretim yapısı içerisinde yer edinebilmek ve işsiz kalmamak için “özel” yetenek, bilgi ve becerilere sahip olmak gerekmektedir. Başka bir anlatımla, bilgi yoğun emek süreçlerinin gereksindiği işgücü yüksek vasıflı/nitelikli, istihdam kararlı ve düzenlidir. Buna karşın düşük vasıflı/nitelikli emeğin istihdamı düzensizdir, çalışma koşulları kötüdür ve en önemlisi vasıfsız işgücü sosyal haklardan yoksundur.

Hem dünya ekonomisindeki, hem de ulusal ekonomilerde çalışmanın yapısında ortaya çıkan değişimin odağında mikro teknolojinin öncülük ettiği yapısal değişim vardır. Öyle ki, teknolojik yeniliklerin neredeyse demode olacak şekilde hızlı bir gelişme sürecinde oluşu, talebi artan yüksek vasıflı emeğin sahip olduğu bilginin sürekli yenilenmesini gereklidir¹³².

Üretim ilişkilerinin (doğal kaynaklar, teknoloji ve iş yerindeki karşılıklı ilişkiler açısından) ve harici kısıtlamaların farklılaşması ile ortaya çıkan yapısal değişim ile ihtiyaç duyulan yüksek vasıflı emek talebini karşılayabilmek üretimin sürekliliği için önemlidir. Yüksek vasıflı emek talebini karşılamak için ağırlık verilen işletme içi eğitimlerle firmalar, kendi bünyelerinde bulunan ve ihtiyaçları olan işgücünü yetiştirmektedirler. Çünkü rekabet üstünlüğü; ancak yetki alabilen, sorumluluk üstlenen, işletme kültürünü benimseyen, ekip çalışmasını ve sürekli gelişmeyi hedef alan vasıflı işgücü ile sağlanmaktadır.

¹³¹ Toffler A., (a.g.e.), s. 38.

¹³² Yazıcı E., (a.g.m.), s. 9-10.

Vasıflı işgücüne duyulan ihtiyaç çalışma hayatındaki genç nüfus oranının geçmişe kıyasla azalmasına neden olmaktadır. Bunun üç nedeni vardır¹³³;

- Daha üst düzeyde eğitime ihtiyaç duyulması: Kişinin aldığı eğitim süresi uzadığı için çalışma yaşamına girmesi gecikmektedir.
- İşletme içi eğitim: Vasıflı işgücü ihtiyacının işletme içi/işbaşı eğitimlerle işletme bünyesinden sağlanarak eski çalışanların yeni teknolojiye adapte edilmeleri işgücün yaş ortalamasını artırmaktadır.
- Tecrübeli işgücü ihtiyacı: Vasıflı işgücünün sürekli firmada tutulması, ar-ge ve yöneticilik gibi alanlarda tecrübeli emeğe ihtiyaç duyulması işgücünün yaş ortalamasını artırmaktadır.

İşgücünde meydana gelen nitelik değişikliği, küreselleşmenin bir sonucu olduğu kadar toplumsal değişimin de nedenidir. Yine küreselleşmenin etkisi ile değişen istihdamdaki sektörel dağılım sonucu çalışma piyasası işgücü değişmektedir. Şimdi bu konuyu inceleyelim ve istihdamda ki sektörel değişimin neden olduğu toplumsal değişime (emek talebine¹³⁴) değinelim.

2.3.1.7. İstihdamın Sektörel Dağılımında Meydana Gelen Değişim

Ekonomik sistemlerin gelişmesi ile değişen üretim yapısı toplumları etkilemiştir. Teknolojik yeniliklerin imkân vermesi ile tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci ile fabrikalaşma artmış ve sanayi sektörü ağırlık kazanmıştır. Günümüz ekonomisinin bilgi temeline dayanan ve

¹³³ Yazıcı E., (a.g.m.), s. 9-10.

¹³⁴ Emeğini arz eden her bir ferdin kendisinin de çalışma piyasasında yer alması; bireyi ve dolaylı olarak toplumu ilgilendirmektedir. Emek talebinde meydana gelen değişim de ayı şekilde, önce emeği sonra toplumu etkileyecektir. Hatta bu etkilenme günümüzde küresel ölçekte olacaktır.

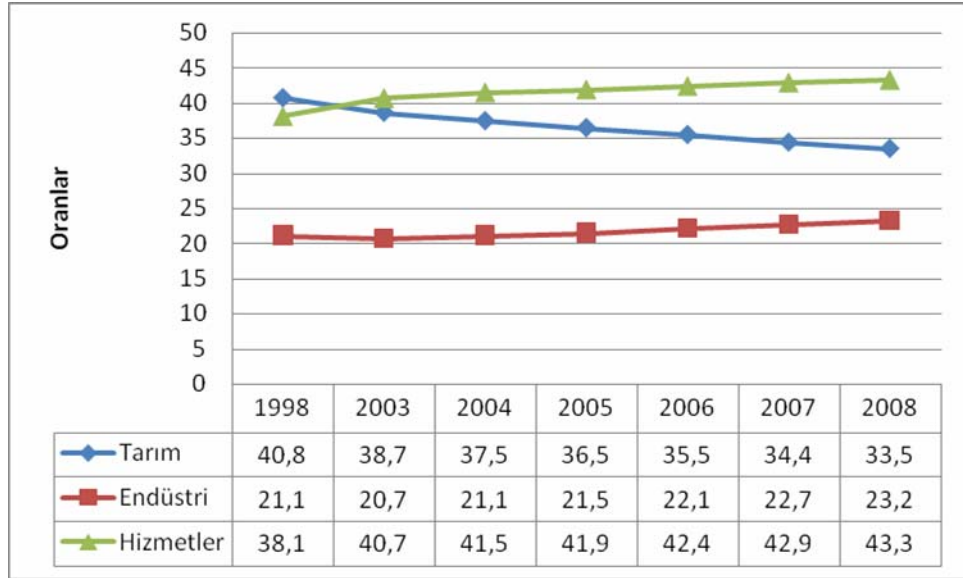
teknolojik yönden güçlü üretim süreçleriyle emek ikamesi sağlanmış ve endüstride üretkenlik artırılmıştır. Teknolojik yeniliklerin hız kazandırdığı yeni ekonomik süreç; bilgi ve hizmet işlerinin ve bu işlerde çalışanların önemini artırmıştır. Kısaca hizmetler sektörünün etkinliğinde artışa neden bu süreç, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde beyaz yakalı bilgi işçisine olan talebi de artırmıştır¹³⁵.

Ekonomik, sosyo-politik ve kurumsal birçok faktörün etkilediği yeni teknolojilerin sektörler üzerindeki etkisi farklı olmaktadır. Kısa dönemde, yaşanan gelişmelerden en çok etkilenen sektör hizmetler sektörü olarak karşımıza çıkmaktadır. Hizmetler sektörü içerisinde enformasyonun elde edilmesi, işlenmesi, saklanması ve kullanılması ile ilgili olan kısımların ve bununla bağlantılı olan bankacılık, reklamcılık, tasarımcılık gibi alt sektörler etki alanını sürekli genişletmektedirler¹³⁶. Bu durumda ağır sanayi olarak bilinen klasik üretim alanlarının küresel ekonomi içindeki önemi azalırken bilgiye dayalı üretim alanlarının önemi gittikçe artmaktadır

Önemi azalan klasik sanayi üretimine karşın bilgiye dayalı üretimin ağırlık kazandığı sonra hizmetler sektöründeki genişlemeye vurgu yaptık. Sayılan hususların dünya ekonomisi açısından nelere tekabül ettiğini ve değişimin boyutlarını Grafik 3'teki verilerle bir kere daha görelim.

¹³⁵ Yalınpala J., (a.g.e.), s. 287.

¹³⁶ Osman Şimşek, "Endüstriyel İlişkiler Sisteminde Değişmeler", **Kamu-iş Dergisi**, S:4, C:3, Ankara, 1999, s. 257.

Grafik3: Yıllar İtibariyle İstihdamın Sektörel Dağılımı

Kaynak: ILO, Global Employment Trend, January 2009¹³⁷

Grafik 3'te gördüğümüz, dünya geneli sektörel istihdam verilerine bakarak, hizmetler sektörünün 1998-2008 yılları arasında yüzde 12 gerilediğini söyleyebiliriz. Aynı tabloya bakarak tarımsal istihdamın azalmaya devam ettiğini ve nitekim 1998-2008 yılları arasında 7,3 puan azaldığı görülmektedir. Aynı yıllara sanayi istihdamı açısından bakıldığında çok düşük düzeyde sanayi istihdamı artışı ile karşılaşılmaktadır.

Aynı konuya Tablo 4 aracılığı ile bakacak olursak gelişmiş ülkelerdeki hizmetler sektörü istihdamı 1998-2008 yıllarını kapsayan dönem içerisinde 4,9 puan artarak 71,2'ye kadar yükseldiği görülmektedir.

¹³⁷ Global Employment Trend, January 2009, www.ilo.org.

Tablo 4: Tablo : Ülke Grupları İtibariyle Yıl Bazında Sektörel İstihdam Oranları

Tarım Sektörü İstihdam Oranları							
Ülke Grupları	1998	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	40,8	38,7	37,5	36,5	35,5	34,4	33,5
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	5,8	4,6	4,3	4,2	4,0	3,9	3,7
Orta ve Güney Doğu Avrupa	26,8	22,7	22,1	21,2	20,4	19,5	18,7
Orta Asya	47,6	46,8	44,6	42,6	40,6	38,6	36,6
Güney - Doğu Asya ve Pasifik	50,1	47,9	46,0	45,7	45,3	44,8	44,3
Güney Asya	59,5	53,4	52,1	50,8	49,5	48,2	46,9
Latin Amerika ve Karayipler	21,4	19,4	19,3	18,9	18,0	17,1	16,2
Orta Doğu	20,8	19,5	18,8	18,3	17,8	17,3	16,8
Kuzey Afrika	35,9	34,7	35,3	34,5	33,8	33,1	32,4
Sahra Afrikası	67,6	65,4	64,4	64,0	63,4	62,5	61,7

Sanayi Sektörü İstihdam Oraları							
Ülke Grupları	1998	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	21,1	20,7	21,1	21,5	22,1	22,7	23,2
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	27,9	25,6	25,3	25,0	25,0	25,0	25,1
Orta ve Güney Doğu Avrupa	27,7	25,6	25,3	25,5	25,5	25,4	25,3
Orta Asya	24,4	22,5	23,3	24,5	25,7	27,0	28,3
Güney - Doğu Asya ve Pasifik	15,5	17,4	17,9	18,0	18,4	18,8	19,3
Güney Asya	15,4	18,7	19,4	20,1	21,0	21,8	22,6
Latin Amerika ve Karayipler	21,8	21,6	21,8	22,2	22,4	22,6	22,9
Orta Doğu	25,4	25,4	25,1	25,0	24,9	24,8	24,8
Kuzey Afrika	20,0	19,2	19,7	20,8	21,7	22,7	23,6
Sahra Afrikası	9,5	9,5	9,7	9,7	9,9	10,1	10,3

Hizmetler Sektörü İstihdam Oraları							
Ülke Grupları	1998	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Dünya	38,1	40,7	41,5	41,9	42,4	42,9	43,3
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	66,3	69,8	70,4	70,8	70,9	71,1	71,2
Orta ve Güney Doğu Avrupa	45,5	51,7	52,6	53,2	54,2	55,1	56,0
Orta Asya	28,0	30,8	32,1	32,9	33,6	34,4	35,1
Güney - Doğu Asya ve Pasifik	34,4	34,7	36,2	36,2	36,3	36,4	36,4
Güney Asya	25,1	28,0	28,5	29,0	29,5	30,0	30,4
Latin Amerika ve Karayipler	56,8	59,0	58,9	58,9	59,6	60,3	60,9
Orta Doğu	53,8	55,1	56,0	56,7	57,3	57,9	58,4
Kuzey Afrika	44,1	46,1	45,1	44,8	44,5	44,2	43,9
Sahra Afrikası	22,9	25,1	25,9	26,3	26,7	27,4	28,0

ILO: Global Employment Trend, January09

Dünya istihdamında yaşanan sektörel değişimi emek talebine etkileri bakımından inceleyecek olursak; teknolojik süreçlerin üretim sistemlerinde çokça yer bulması ile sanayinin istihdam yaratma kabiliyetinde görülen azalma klasik sanayi işçisine olan talebi azaltmıştır. Buna karşın bilginin yoğun olarak kullanılabildiği hizmetler sektöründe (yazılım, finans, reklamcılık

vb.) meydana gelen istihdam artışı bilgiyi kullanabilen vasıflı işgücü talebini doğurmaktadır. Burada sorulması gereken soru; hizmetler sektöründeki istihdam artışının nereye kadar süreceği ve vasıflı emeğe olan talebin ne zaman gerileyeceğidir.

Tablo 4'te ülke grupları itibariyle verilen veriler göstermektedir ki; gelişmiş ülkelerde hizmetler sektörü istihdamı 1998-2008 yılları arasında 4,9 puan artmıştır. Hizmetler sektörü istihdamında dünya ortalamasının hayli üzerinde bir orana ulaşan gelişmiş ülkelere bakarak dünya genelinde hizmetler sektöründeki istihdam artışının artmaya devam edeceğini söyleyebiliriz. Bu durum ise kısa vadede vasıflı emeğin, bilgi işçisini, altın yakalı işçinin talebinde dünya ölçeğinde azalma olmayacağı demektir.

Ancak hizmetler sektörü istihdamındaki genişleme beklentisinde dikkat edilmesi gereken husus; hizmetler sektörü istihdamının dünya genelinde hiçbir zaman gelişmiş ülke seviyesi ile eşitlenmeyeceğidir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bakımından hizmetler sektörü istihdamındaki genişleme, ülkelerin ekonomik ve toplumsal yapılarına göre değişik düzeylerde gerçekleşecektir. Ekonomileri sağlam, piyasa yapıları güçlü, kaynak israfını azaltmış, her düzeydeki eğitim ihtiyacını karşılayarak vasıflı emek yetişmesine fırsat tanıyan gelişmekte olan ülkelerin hizmetler sektöründeki büyüme sürekli olacaktır.

Emek talebindeki farklılaşmaya tarımsal istihdam penceresinden bakarsak, erimenin devam edeceğini söyleyebiliriz. Gelişmiş ülkelerde azalma trendini sürdüren tarımsal istihdam 2008 yılı için 3,7 olarak gerçekleşmiştir. Rekabet avantajı sağlayacak olan modern tarımın istihdam azaltıcı etkisi gelişmekte olan ülkeleri bekleyen bir süreçtir. Dolayısıyla tarımsal işgücü olarak çalışan vasıfsız emeğin talebinde meydana gelen daralma önümüzdeki dönemlerde de devam edecektir.

Tarımsal istihdamın gerilemeye devam etmesi ile işsiz kalan vasıfsız emek, elverişsiz koşullar altında, güvenceden yoksun ve düşük ücretlerle kayıt dışı çalışmaya zorlamıştır. Nitekim günümüzde küreselleşme ile birlikte artan rekabet baskısı ile kayıt dışı çalışma yaygınlık ağını genişletmektedir.

2.3.1.8. Kayıt Dışı Çalışmada Meydana Gelen Artış

Sektörel yapının değişmesi ve vasıfsız emek için yeterli miktarda iş yaratılamaması; yasal düzenlemelerin dışında kalan ekonomik faaliyetleri tanımlamada kullanılan kayıt dışı çalışanların artmasına zemin hazırlamıştır.

Ekonomik istikrarsızlık, eğitim seviyesinin yetersizliği, maliyetlerin düşürülmesi amacı ve istihdam imkânlarının yaratılamaması gibi faktörlerle oluşan enformelleşme işgücü açısından; yaşamın devam ettirilmesi için başvuru alan sektördür. Sosyal güvenlik sistemlerinin etkinliğini kaybetmesine neden olacak kadar önemli olan kayıt dışılık, küreselleşme ve sermaye hareketlerinin serbestleşmesiyle gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde kapsam genişletmektedir¹³⁸.

Uluslararası pazarda rekabet gücünü korumak maksadıyla parçalanmış üretim süreçlerine ilave olarak gelişmekte olan ülkelere yapılan doğrudan yatırımlar işgücü maliyetlerinin aşağı çekilebilmesine zemin hazırlayan taşeron ilişkilerine yönelimi artırarak kayıt dışını genişletmektedir. Bu yönü ile kayıt dışılık ya da enformelleşme gelişmiş ülkeler için oldukça önemlidir. Zira uluslararası rekabet üstünlüklerini sağlayabilmeleri ancak bu şekilde mümkün olmaktadır¹³⁹.

¹³⁸ Tolga Demirbaş, “Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri”, www.isgucdergi.org, C:4, S:2, Sıra:3, No:59, 2002.

¹³⁹ Yüzel Uyanık, “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, *Gazi Üniv., İİBF Dergisi*, 10/2, Ankara, 2008, s. 220.

Dünya genelinde 2 milyar insanın yaşadığı¹⁴⁰ düşük gelirli ekonomilerde kayıt dışı istihdam yüksek seviyededir. Dünya bankasından elde edilen verilere göre; en düşük kayıt dışı istihdama sahip olan ülke yüzde 3 ile Kanada'dır. Bu ülkeyi ABD'de yüzde 8,8 ile, Japonya'da 11,3 ile, İngiltere'de 12,6 ile takip etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerden Rusya'da kayıt dışı istihdam oranı 41,6 olmuştur. Bu ülkeyi 39,6 ile Brezilya, 32,1 ile Türkiye, 23,1 ile Hindistan takip etmektedir. 13,1 ile Çin'de gerçekleşen düşük kayıt dışı istihdam oranı, çalışma koşullarının ve çalışanların haklarının gelişmemiş olması ile açıklanabilmektedir¹⁴¹.

Artan kayıt dışılaştırmanın her ülkede görünür olması özellikle vasıfsız emek için daha kötü bir durumu ifade etmektedir. Her yaştan vasıfsız emeğe nitelik kazandıracak eğitim ve uygulama programları ile emek talebinde düşüş bir noktada sabitlenebilir. Çalışma yaşamı dışında kalan ve elverişsiz koşullarda dahi iş bulma şansı kalmayan emeğin vasfını yükseltecek her türden politika aynı zamanda toplumun huzurunun tesisi anlamına gelecektir.

2.3.2. Emek Talebinde Değişime Neden Olan Dolaylı Etkiler

Küreselleşme süreci ile değişime uğrayan üretim faktörleri birbirlerini de etkilemektedirler. Sermayenin küresel boyuta erişmesi, yerel/ulusal girimcinin küresel bir aktör haline gelmesi emeğin konumunda değişim meydana getirmiştir. Bu süreçte yaşanan değişimlerin bir kısmı doğrudan emek talebini etkilerken diğer bir kısmı ise başka mecralarda meydana getirdiği değişim sebebiyle emek talebini etkilemektedir. Çalışmamızın bu bölümünde, dolaylı etkileri sonucu emek talebinin yapısını ya da durumunu etkileyen faktörleri ele alacağız.

¹⁴⁰ Yılmaz G.,(a.g.e.), s. 35.

¹⁴¹ http://www.nationmaster.com/graph/eco_inf_eco-economy-informal, 15 Kasım2009.

2.3.2.1. İşgücü Arzı

İşgücü bir ülkedeki emek arzını ifade eden kavramdır¹⁴². Çalışma yaşamına emeğini sunarak katılan; halen istihdam edilenleri ve istihdam kapsamında olmayıp iş arayanları kapsamaktadır. Nüfusun cinsiyete göre yapısı, işgücüne katılım oranı ve göç gibi faktörler emek arzını etkilemektedirler¹⁴³.

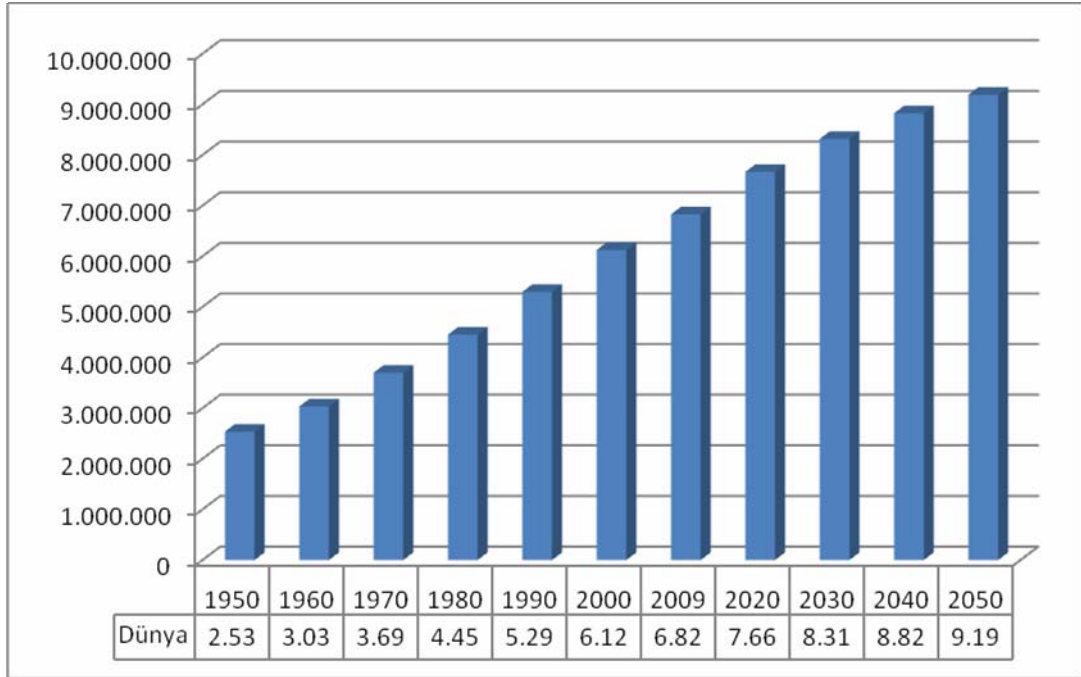
2.3.2.1.1. Nüfus Yapısı

Emek arzını belirleyen en önemli unsur şüphesiz nüfus miktarıdır. Toplumların üretim kapasitelerini artırmalarında teknolojiye daha önemli bir konumda olan emek, ekonomilerin sürükleyicisidir. Üretim süreçlerinde kullanılan yüksek maliyetli teknolojik süreçleri işleten emek faktöründen yoksunluk ülkeler için kalıcı kriz sebebidir. Nitekim günümüzde nüfus artış oranlarındaki azalma ile mücadele eden gelişmiş ülkeler, uluslararası birlikler (AB, NAFTA bu birliklere örnek olarak verilebilir) ve göç yolu ile emek arzındaki azalmayı engellemek istemektedirler.

Dünya nüfusuna baktığımızda yüksek nüfus artışı ile karşılaşırız. OECD verilerine göre 1950 yılında 2,5 milyar olan dünya nüfusu 1980 yılında 4,4 milyara, 2000 yılında 6,1 milyara ve 2009 yılında 6,8 milyara yükselmiştir. Aynı verilerden elde edilen sonuçlar dünya nüfusundaki artışın devam edeceğini göstermektedir. Nitekim 2030 yılında 8,3 milyar olması beklenen dünya nüfusu 2050 yılında 9, 1 milyara kadar çıkacaktır.

¹⁴² Zaim S., (a.g.e.), s. 123.

¹⁴³ Emek arzını etkileyen husuları çoğaltmak mümkündür.

Grafik 4: Yıllar İtibariyle Dünya Nüfusu

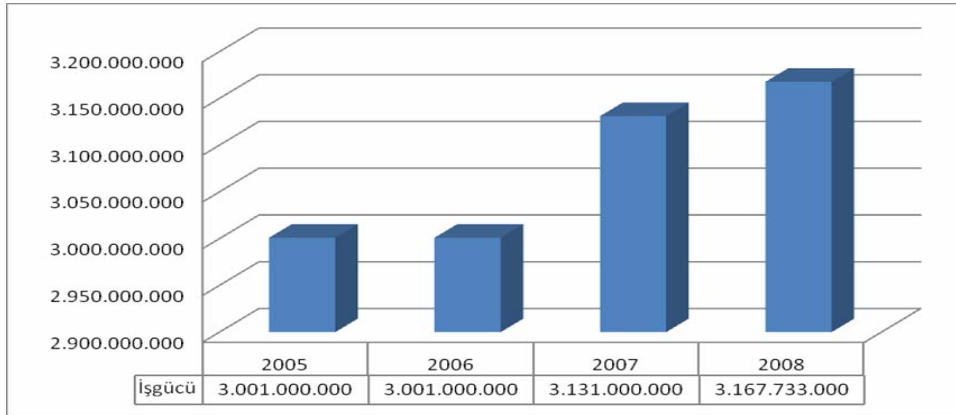
Kaynak: OECD Factbook 2009

İşgücü arzı sağlayan çok önemli bir veri olan nüfusun bu denli yüksek seviyede artması etkin kaynak kullanımı için engel oluşturmakta ve istihdam sorunu çözümsüz hale getirmektedir. İstihdama ya da toplumun üretken kapasitesine ayrılması gereken kaynaklar, hızlı nüfus artışının doğal bir sonucu olarak geri dönüş süreci çok uzun olan alanlara ya da üretken olmayan alt yapı yatırımlarına yönelmektedir.

Nüfus rakamlarının emek talebi bakımından anlam kazanabilmesi için işgücü rakamlarına bakmamız gerekmektedir. Grafik 5'te işgücü rakamları verilmiştir. İşgücü tablolarını incelemeden önce dünya geneli istihdam rakamlarını hatırlayalım. 1998 yılında dünya genelinde gerçekleşen toplam istihdam oranı 60,8 iken 2008 yılında 60,3'e gerilemiştir. Aynı yılları kapsayan dönemde toplam istihdama cinsiyet itibari ile bakıldığında ise dünya genelinde istihdam edilen erkeklerin oranı 73,9'dan 72,4'e gerilediği

görülmektedir. Kadınların istihdam oranı ise 1998 yılında 48,0 iken 2008 yılında 48,4' yükselmiştir¹⁴⁴.

Grafik 5: Dünya İşgücü Sayısı



Kaynak: ILO, KILM ve http://www.indexmundi.com/world/labor_force.html

BM'nin tahminlerine göre 2005-2010 dönemini kapsayan 5 yıl boyunca dünyamızda gerçekleşecek toplam nüfus artış oranı önceki 5 yıla göre¹⁴⁵ değişmeyerek 2,6 seviyesinde gerçekleşecektir¹⁴⁶. Ekonomilerin ihtiyaç duyduğu işgücü ile 2005 yılında 3 milyar 1 milyon iken 2008 yılında 3 milyar 167 milyon 733 bine yükselmiştir¹⁴⁷. Dünya nüfusunda ve işgücü sayısında artış devam ederken istihdamın (az da olsa) gerilemesi; ilave işgücü arzının istidam imkânlarındaki daralmaya işaret etmektedir.

Buradan çıkan sonuçları özetleyip emek talebi bakımından değerlendirecek olursak; dünya genelinde nüfus artışının devam etmesine karşın istihdam imkânlarının yeterince genişlememesi emek piyasalarındaki rekabeti artıracaktır. Ancak unutulmaması gereken bir husus bulunmaktadır ki, dünya genelinde tek, homojenleşmiş bir işgücü arzı söz konusu değildir.

¹⁴⁴ KILM, Employment to Population Ratio, s. 10.

¹⁴⁵ Dünya genelinde; 2000-2005 dönemini kapsayan yıllarda gerçekleşen nüfus artış oranı 2,6'dır.

¹⁴⁶ BM, Human Development Report 2009, Table L.

¹⁴⁷ 2008 yılında 3 milyar 167 milyon 733 bin olan toplam işgücü içindeki kadınların sayısı 1 milyar 268 milyon 404 bin, erkeklerin sayısı ise 1 milyar 899 milyon 330 bindir.

Dünya üzerindeki kimi bölgeler (gelişmiş ülkeler) işgücü arzının azlığından kaynaklanan sorunlarla mücadele ederken kimi bölgeler (gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkeler) işgücündeki nitelik eksikliğinden kaynaklanan sıkıntılar ile mücadele etmektedirler.

2.3.2.1.2. İşgücüne Katılım Oranı

İşgücü arzını belirleyen faktörlerin başında yer alan nüfus miktarı tek başına yeterli bir veri değildir. İşgücüne katılım oranı iş piyasası açısından ele almamız gereken bir diğer göstergedir. “Bir ülkede belirli bir andaki işgücü miktarının genel nüfus miktarına oranı”¹⁴⁸ olarak tanımlanan bu oran aynı zamanda ekonomi politikalarının uygulanmasında da önemli bir öğedir.

İşgücüne katılma oranı; nüfus büyüklüğü, nüfusun yaş dağılımı, insanların çalışmak istedikleri süre ve emeğin kalitesi gibi unsurlarla birlikte toplam emek arzını belirleyen önemli bir unsurdur¹⁴⁹.

İş piyasası ile ilgili olarak oluşturulan politikalarda önemli bir gösterge olarak kullanılan işgücüne katılma oranı ile bu oranı oluşturan unsurların birlikte incelenmesi gerekmektedir. Öncelikle bir ülkenin nüfusunu “işgücünde olanlar” ve “işgücünde olmayanlar” şeklinde bir sınıflandırmaya tabi tutarsak; işgücünde olanlar kapsamına istihdam edilenler ile işsiz olduğu halde aktif olarak iş arayanlar girmektedir. Bu durumda çalışma çağının altında bulunanlar, emekliler, aktif nüfus içinde olup da hala eğitimleri devam edenler, piyasadaki ücret ve çalışma koşullarını beğenmediği için iş aramaktan vazgeçenler işgücünde olmayanlar kapsamına gireceklerdir¹⁵⁰.

¹⁴⁸ Zaim S.,(a.g.e.), s. 124.

¹⁴⁹ Biçerli K., (a.g.e.), s. 52.

¹⁵⁰ Biçerli K., (a.g.e.), s. 51.

Tablo 5: Yıllar İtibariyle İşgücüne Katılım Oranı

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Genel	65,8	65,7	65,6	65,5	65,4	65,2	65,2	65,2	65,1	65,1	65,1
Erkek	79,2	79,1	78,9	78,7	78,4	78,2	78	77,9	77,7	77,6	77,5
Kadın	52,4	52,3	52,3	52,3	52,3	52,3	52,3	52,5	52,6	52,6	52,6
Genç	54,4	54,2	53,5	52,9	52,5	51,9	51,6	51,3	50,9	51	50,9
Yetişkin	69,7	69,6	69,7	69,7	69,7	69,7	69,7	69,8	69,8	69,7	69,7

Kaynak: ILO, Global Employment Trends, January 2009, s., 29

İşgücü piyasasına katılımın artması üretkenlik artışı demektir. Tablo5'e baktığımızda yıllar itibari ile verilen işgücü katılım oranlarında önemli değişimler gözlenmemektedir. Ancak gençlerin işgücüne katılım oralarında meydana gelen azalma dikkat çekicidir. Gençler, üretim süreçlerinin gerektirdiği her türden bilgiyi edinmek için eğitim sürelerinde meydana gelen artış gençlerin çalışma yaşamına girmesini geciktirmektedir. Küreselleşmenin işin niteliğinde meydana getirdiği artış sonucu (dolaylı olarak) doğan daha fazla eğitim ihtiyacı emek arzını etkilemektedir.

Şüphesiz işgücü katılım oranını etkileyen başka faktörler de bulunmaktadır. Bu faktörlerden biri de işgücü devridir. İşgücü piyasasından çıkanların sayısı ile piyasaya işsiz ya da istihdam edilen olarak dahil olanların sayısı bu oranı etkilemektedir. Buna göre; işgücü piyasasına girenlerin sayısı çıkanlardan fazla ise işgücüne katılım oranı artar, tersi durumda ise azalır. Bu nedenden dolayı işgücüne katılım oranının incelerken işgücü devir oranını da dikkate almak gerekmektedir.

Gelişmekte olan ülkelerde atıl vaziyette duran birçok doğal kaynak gibi insan gücü de atıl durumda beklemektedir. Gelişmekte olan ülkelerde işgücüne katılım oranında görülen hareketlenmenin devam edeceği söylenebilir. Çünkü bu oranlar gelişmiş ekonomilerin gerisindedir.

2.3.2.1.3. Göç

Gelişmiş ülke nüfus artış hızlarındaki düşüş önlenememiş ve bu ülkeleri yeni arayışlara itmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, ekonomilerin ilerlemelerini sağlayacak en önemli faktör olan işgücünü kendi kaynakları ile sağlayamayan gelişmiş ülkeler geliştirdikleri göç politikaları ile işgücü ihtiyacını diğer ülke kaynaklarından karşılamaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelere benimsenen bu politika göç alan ve veren ülkeler bakımından farklı sonuçlar doğurmaktadır.

Tablo 6: Uluslararası Göç

İnsani Gelişim Durumuna Göre Ülke Grupları (Bin Kişi)				
	1960	1990	2005	2010
Çok Yüksek Gelişmişlik Düzeyi	31.115	66.995	107.626	120.395
Yüksek Gelişmişlik Düzeyi	13.495	34.670	38.078	40.384
Orta Gelişmişlik Düzeyi	28.204	44.870	40.949	44.207
Düşük Gelişmişlik Düzeyi	4.266	8.928	8.468	8.812
Dünya	77.114	155.518	195.245	213.943

Kaynak: BM, Human Development Report 2009, Table A.

BM verilerine göre 2005 yılında dünya genelinde bulunan 195 milyon 245 bin göçmenin 107 milyon 626 bini çok yüksek gelişmişlik düzeyinde olan ülkelere bulunmaktadır. Yine BM'nin 2010 yılı beklentisine göre bu ülkelere görülecek göçmen sayısı 120 milyonu aşacaktır.

Gelişmiş ülkelerin göç yoluyla transfer ettikleri kişiler geldikleri ülke ücret düzeyini düşürerek emek talebini etkilemektedirler. Ancak bu kişiler, göç edilen ülke için çok değerli kaynaklılar ve ekonominin aynı hızda işlevlerine devam etmesinde çok önemli bir konumda bulunmaktadır. Zira bu kişilerin kabul edilme gerekçeleri nitelikleridir. Göç edilen ülke için yetişmiş eleman kaybı olan göç yıkıcı etkiye sahiptir. Zira beyin göçü ile, göç eden bireye nitelik kazandırma maksadıyla gelişmekte olan ülkelere yapılan yatırımların tamamı, gelişmiş ülkelerin maliyetini azaltıcı bir faktördür.

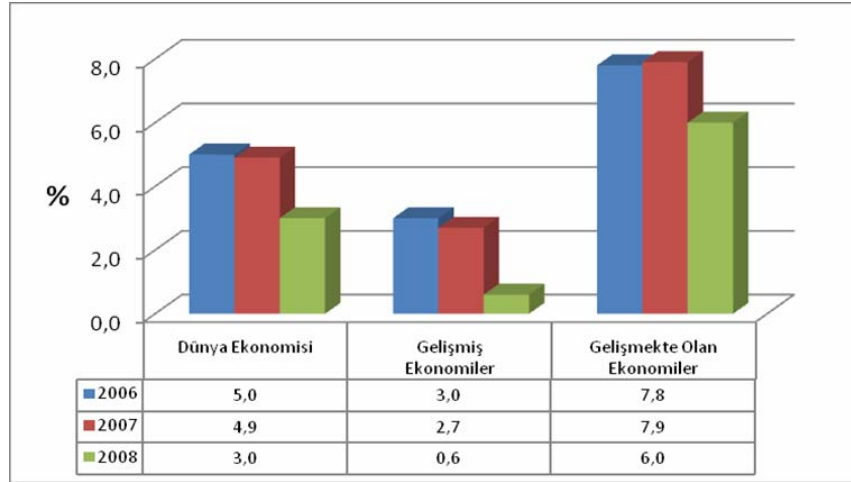
Şüphesiz göç edenlerin tamamı nitelikli değildir. Bu durumda uluslararası işçi hareketinin doğurduğu en önemli sonuç kayıt dışı ekonomidir. Kayıt dışı ekonomi içerisindeki istihdam, kaçak işçiler açısından ele alınması gereken önemli bir konudur. Çünkü kayıt dışı istihdamın önemli bir parçasını oluşturan kayıt dışı işçiler bu sektörü dünya ölçeğinde yaygınlaştırmaktadırlar. Yerli işçilerin çalışma koşullarını olumsuz yönde etkileyen bu yeni durum; diğer işçilerin ücretlerinden sosyal haklarına kadar birçok konuyu etkilemekte, sendikasızlaştırma ve endüstri ilişkilerinden kaçış sürecini hızlandırmaktadır¹⁵¹.

2.3.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırımlar

Rekabet avantajı elde etme maksadıyla üretim örgütlenmesinde coğrafi değişikliğin olduğuna yukarıda değinmiştik. Söz konusu coğrafi değişiklik ile üretim biçiminin gelişmekte olan ülkelere kayması ekonomik işleyişi olumlu yönde etkilemiştir. Nitekim gelişmekte olan ülkelerde görülen ekonomik büyüme hem dünya ortalamasından hem de gelişmiş ülkelere göre yüksektir¹⁵².

¹⁵¹ Nusret Ekin, “Küreselleşmenin İki Yüzü: “Kaçak Göçmenler ve Davetli Bilgi İşçileri” TÜHİS, Ankara, 2001, s. 19.

¹⁵² Dış Ticaret Müsteşarlığı, Dış Ticaretin Görünümü 2008, www.dtm.gov.tr, 21 Kasım 2009.

Grafik 6: Dünya Ekonomisi Büyüme Oranları

Kaynak: IMF

Üretimin coğrafi değişimi ile küresel bir hüviyet kazanan doğrudan yabancı yatırımlara emek talebi penceresinden bakacak olursak, söz konusu değişimin işgücünde aynı etkiyi yapmadığını görürüz. Yüksek miktarlarda sermaye yatırımı ile gelişmekte olan ülkelere taşınan üretim süreçlerinin teknoloji yoğun ünitelerden müteşekkil olması daha fazla emek istihdam edilmesini engellemektedir. Bu durum aynı zamanda sermayenin işi yaratma potansiyeli ile ilgilidir.

Tablo 7: Dünya Geneline Şirketlere Göre İstihdam

Dünya Geneline En Çok Emek İstihdam Sağlayan Eden 50 Şirket		
Dünya Geneline İlk 500 Şirket İçindeki Yeri		İstihdam Ettiği Kişi
Wal-Mart Stores	3	2.100.000
China National Petroleum	13	1.618.393
State Grid	15	1.537.000
U.S. Postal Service	84	765.088
Sinopec	9	639.690
China Telecommunications	263	498.391
Carrefour	25	495.287
Hon Hai Precision Industry	109	486.000
Gazprom	22	456.000
Deutsche Post	54	451.515
Agricultural Bank of China	155	441.883
United Parcel Service	143	426.000
Siemens	30	420.800
Hitachi	52	400.129

McDonald's	388	400.000
International Business Machines	45	398.455
Compass Group	407	388.181
Industrial & Commercial Bank of China	92	385.609
Aviation Industry Corp. of China	426	383.439
Volkswagen	14	369.928
Tesco	56	364.015
Sodexo	456	355.044
Target	100	351.000
HSBC Holdings	21	331.458
Kroger	82	326.000
Citigroup	39	324.850
Sears Holdings	160	324.000
General Electric	12	323.000
Hewlett-Packard	32	321.000
Toyota Motor	10	320.808
ArcelorMittal	28	315.867
AT&T	29	302.660
China Construction Bank	125	298.581
Veolia Environnement	135	297.965
La Poste	280	295.742
Panasonic	79	292.250
Nestlé	48	283.000
Robert Bosch	98	281.717
Wells Fargo	141	281.000
Daimler	23	273.216
China Railway Group	242	266.398
Home Depot	90	265.650
Edeka Zentrale	391	262.241
Sberbank	310	259.999
China Southern Power Grid	185	259.567
Telefónica	66	257.035
Metro	50	254.457
FedEx	200	254.142
Jardine Matheson	411	249.711
Bank of China	145	249.278
Toplam İstihdam	21 milyon 903 bin 439	

Kaynak: <http://money.cnn.com/magazines/fortune/fortune500/2009/employers/>

Teknoloji yoğun yatırımların dışında sadece ucuz emeği kullanmak üzere ihraç edilen üretim süreçleri (tekstil sektörü buna örnek olarak verilebilir) gelişmekte olan ülkelerde istihdam artışı sağlamaktadırlar. Bilgi iççisinin talep edilmediği emek yoğun üretim süreçleri ikincil işgücü piyasasında talep artışına neden olmaktadır.

2.3.2.3. Üretim ve İhracat

Ürün talebinin bir fonksiyonu olarak ifade ettiğimiz emek talebi, ürün talebindeki değişmeye bağlı olarak değişmektedir. Daha açık şekilde ifade edecek olursak; ürün talebindeki gerileme nedeniyle üretilen ürünlerin satılamaması, o ürünün imal edilmesinde kullanılan emeğin talep edilmesi ile sonuçlanacaktır.

Global düzeyde ürün talebinde meydana gelen değişimi göreceğimiz önemli alanlardan biri de ihracat rakamlarıdır. Ekonomileri büyüyen gelişmekte olan ülkelerin ihracat rakamları da büyümektedir. Dünya ticaret örgütü verilerine göre¹⁵³ 2001-2005 yılını kapsayan dönem boyunca gelişmekte olan aşağıdaki ülkelerde ve Türkiye’de ihracat rakamları kararlı biçimde artmıştır. (Türkiye’de gerçekleşen ihracat, 2007 yılında 100 milyar doları aşmıştır. 2008 yılında gerçekleşen ihracat rakamı ise 132 milyar dolardır¹⁵⁴.)

Tablo 8: Yıllar İtibariyle İhracat Rakamları

Dolar	2001	2002	2003	2004	2005
Brezilya	58.222.605.000	60.361.767.000	73.084.092.000	95.002.388.000	115.856.518.000
Rusya	100.652.967.000	106.711.797.000	133.655.697.000	181.633.791.000	205.464.364.000
Hindistan	44.304.634.000	52.471.446.000	63.035.525.000	79.834.059.000	103.371.051.000
Çin	266.098.203.000	325.595.965.000	438.227.769.000	593.325.579.000	761.953.401.000
Türkiye	31.333.945.000	35.761.980.000	47.252.841.000	63.120.955.000	72.899.830.000

Kaynak: International Trade Center - UNTAC / WTO

İhracat rakamlarındaki artış ilgili ülkelerde istihdamı artışı sağlamıştır. Ancak istihdamdaki oransal değişime bakıldığında; 5 yıllık dönemde Brezilya ve Rusya’da istihdam oranı artmıştır. Diğer ülkelerde ise, istihdam rakamsal

¹⁵³ Bu alanda yayınlanan en son istatistik 2005 yılına ilişkindir.

¹⁵⁴ TÜİK, www.tuik.gov.tr, 19 Aralık 2009.

olarak artamaya devam etmesine karşın (işgücü sayılarındaki artışın etkisi ile) istihdam oranları azalmıştır¹⁵⁵.

2.3.2.4. Gelir Dağılımı Adaletsizliği

Küreselleşmenin başlıca özelliklerinden biri, üretken olması ve her şeyden önce çok işgücü üretmesidir. Ne var ki işgücü sermaye gibi hareketli olmadığından, işgücü artışının küresel çapta bir emek piyasasına yol açıp açmayacağı tartışılmalıdır¹⁵⁶.

Son yirmi yıllık veriler incelendiğinde emek, sermaye ve hizmet gibi küreselleşme eğilimi göstermemiş, işgücü açısından gelir dağılımı adaletsizliği artış göstermiştir. ILO verilerine göre (Grafik 5'te verilen); 2007 yılında dünyada toplam işgücü sayısı 3 milyar 131 milyondur. 2007 yılı içerisinde toplam işgücü içerisinde bulunan insanların yüzde 40,6'sının yoksulluk sınırının altında gelir etmektedir. Dünya genelinde; günlük 2 \$ olan yoksulluk sınırının altında yaşayan fert sayısı 1 milyar 201 milyondur. Dünya ekonomisinde gelişmeye rağmen son 10 yılda bu sayı ancak 160 milyon 500 bin kişi azaltılabılmıştır.

Diğer göz alıcı rakam ise dünya genelinde günlük 1.25 \$ olan mutlak yoksulluk rakamlarına ilişkindir. 2007 yılında dünya genelinde 609 milyar 500 bin kişi mutlak yoksulluk sınırı altında gelir elde etmektedir. Dünya genelinde 1997 yılında mutlak yoksulluk içinde bulunan fert sayısı 822 milyon 200 bin kişidir. Aynı rakam oransal olarak değerlendirildiğinde; 1997 yılında 32,8 iken 2007 yılında ancak yüzde 20,6'ya kadar geriletebilmiştir.

¹⁵⁵ İstihdam Oranları: Brezilya; 2001: 60.9, 2005: 62.2, Rusya; 2001: 54.2, 55.7, Hindistan; 2001: 56.6, 2005: 55.7, Çin; 2001: 73.5, 2005, 71.7, Türkiye; 2001, 45.6, 2005: 43.3.

¹⁵⁶ Munck R., (a.g.e.), s. 16.

Tablo 9: Ülke Gruplarına Göre Yoksulluk

Günlük 1.25 \$'dan Az Gelir elde Edenler						
Ülke Grupları	Yoksul Sayısı (Milyon)			Yoksulluk Oranı		
	1997	2002	2007	1997	2002	2007
Dünya	822,2	787,2	609,5	32,8	29,0	20,6
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	12,2	10,4	8,2	8,2	6,8	5,1
Orta Asya	278,5	231,4	84,0	38,4	30,2	10,4
Güney - Doğu Asya ve Pasifik	80,3	66,1	44,7	35,6	26,8	16,4
Güney Asya	276,6	288,2	278,8	57,2	53,5	47,1
Latin Amerika ve Karayipler	24,9	25,8	16,9	12,9	11,8	6,8
Orta Doğu	3,9	5,0	5,3	9,7	10,1	9,0
Kuzey Afrika	5,2	6,0	5,9	11,7	11,8	9,8
Sahra afrikası	140,3	154,4	165,6	65,0	62,7	58,3

Günlük 2 \$'dan Az Gelir elde Edenler						
Ülke Grupları	Yoksul Sayısı (Milyon)			Yoksulluk Oranı		
	1997	2002	2007	1997	2002	2007
Dünya	1'361,5	1'350,9	1'201,0	54,2	49,7	40,6
Gelişmiş Ekonomiler ve AB	32,1	27,4	22,6	21,5	17,9	13,9
Orta Asya	501,9	426,5	265,4	69,2	55,8	33,0
Güney - Doğu Asya ve Pasifik	142,6	145,1	127,0	63,2	58,8	33,0
Güney Asya	417,6	454,7	479,4	86,3	84,4	80,9
Latin Amerika ve Karayipler	53,7	56,8	40,6	27,8	26,0	16,4
Orta Doğu	10,6	12,9	14,3	25,8	26,1	24,0
Kuzey Afrika	18,8	18,9	18,2	42,0	37,1	30,2
Sahra afrikası	184,2	208,5	233,5	85,4	84,7	82,2

ILO: Global Employment Trend, January09, s., 32.

Doğrudan yabancı yatırımlarla üretimin coğrafya değiştirerek gelişmekte olan ülkelere kaymasına ve dünya ekonomisindeki gelişmenin devam etmesine rağmen yoksul sayısında kısmi azalmanın olması dünya ölçeğinde gelir dağılımının adaletsiz olduğunu ilan etmektedir. Kaynakların adil bölünmemesi ise çeşitli yoksunluklar içerisinde bulunan gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin sorunlarıyla mücadele etmelerini zorlaştırmaktadır.

Gelir adaletsizliği sonucu oluşan yoksulluk rakamlarının emek talebi bakımından ifade ettiği anlam; gelişmekte olan ülkelerin nitelikli işgücüne yeterince kaynak aktaramamalarıdır. Zira açlık ve yoksulluk içerisinde bulunan fertlerin bir şekilde (kayıt dışı yollardan da olsa) gelir etmeleri sosyal

patlamayı frenlemektedir. Ancak aynı durum, sorunların tekrarını doğurarak mücadele planlarını etkisizleştirmektedir.

Kısaca ifade edersek; yoksulluk ve gelir yetersizliği ile mücadele eden ülkelerin işgücünün verimini ve niteliğini artıracak kaynaklardan yoksun olması, bu ülkelerdeki emek faktörünü haksız rekabetin konusu haline getirecektir. Sahip oldukları yüksek işgücü potansiyelini harekete geçirememelerinden dolayı gelişmekte olan ülkeler ucuz işgücü deposu olarak görülmeye devam edeceklerdir.

2.3.2.5. Yönetim ve Organizasyon Yapısında Meydana Gelen Değişim

Küreselleşme rüzgârının getirmiş olduğu değişimler mal, sermaye ve finans piyasalarında serbestleşmeyi beraberinde getirmiştir. Firmaların daha serbest bir şekilde hareket etmelerini sağlamayan uluslararası sınırların kalkması yönetim anlayışını esnekleştirerek birey (çalışan ve müşteri) odaklı hale getirmiştir. Yönetim anlayışındaki esnekleşmenin doğal sonucu olarak da üretim ve iş yapma biçimleri esnekleşmiştir. Kısaca küreselleşme ile gündeme gelen esnekleşme, çalışanlarla sınırlı olmayan işverenleri ve iş organizasyonlarını içine alan kapsamlı bir süreçtir.

Seri üretimin yerini yalın üretim ve uzmanlık anlayışına bıraktığı yeni üretim modeli ile değişen yönetim yapısı, işe alım süreçlerini farklılaştırmıştır. Esnekleştirilmiş insan kaynakları yönetimi ile ihtiyaç duyulan işgücü tespit edilmeye çalışılırken halen çalışmakta olanların verimliliğinin yükseltilmesi de hedeflenmektedir. Zira en önemli rekabet stratejisi olan sıfır hata anlayışına dayalı toplam kalite yönetimi ancak işgücünü efektif kullanmakla işletilebilmektedir.

Yönetim anlayışının günümüz şartlarına uyan yeni yapısı, işletmeleri dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan üretim faktörlerinden en karlı bileşeni sağlayacak üretim organizasyonu kurmaya sevk etmiştir. Modern yönetim anlayışının gereklerinden olan; birbiri ile irtibatlı hücre tipi örgütlenmeyle alt bölümlere ayrılan işler; işyerleri ve ülkeler arasında dağıtılarak stoksuz ve tam zamanlı çalışmaya imkân tanıyan üretim teknikleri tarafından desteklenmektedir. Bu durum ise yeni işlerin ve mesleklerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Hızla yaygınlaşan yeni teknolojilerin kullanımı ile örgüt yapısındaki küçülme işgücünün vasıflı olmasını gerektirmiştir. Hatta yeni teknolojiler ile bazı işlerin tümünden yeni teknolojilere havale edilmesi belirli düzeydeki işlerin işgücüne gereksinim duyulmadan yapılması sonucunu doğurmuştur. Böylelikle vasıflı işgücünün bile talep edilmediği bir süreç başlamıştır. Bu süreçte, işgücüne olan talepte de bir düşüş meydana gelmiştir.

Tam bu noktada teknolojik yeniliklerin işgücünü ne kadar azaltacağı sorusu gündeme gelmektedir. Birbirine zıt iki farklı görüşün ifade edildiği bu konuda kimi yazarlar; günümüzdeki işin yok alacağını ifade ederken diğer bazıları da; teknolojik ilerlemenin sadece bazı alanlarda işgücünü azaltacağını, ancak istihdam edilen işgücünde böylesine bir azalış yaşanmayacağını söylemektedir.

Yeni teknolojilerin tamamıyla işleri ortadan kaldırıp kaldırmayacağı bilinmemektedir elbette. Ancak teknolojik yeniliklerin işsizliğe yol açtığı herkesçe bilinen bir gerçektir. Yeni teknolojiler nedeniyle istihdam dışına itilmiş olan vasıflı işçilerin, başka meslek ve sanat kollarında istihdam edilmelerini sağlamak amacıyla yeni bir meslek ve sanatta eğitime tabi tutulmaları, işgücü taleplerinin hangi meslek grupları açısından artacağını bilmesine bağlıdır. Teknolojik yatırımlarla önü açılan ve yeni oluşan mesleklerin tespiti emek talebindeki değişimi yönetebilmemiz bakımından son derece önemlidir.

Emek piyasalarının küreselleştiği günümüzde emek talebini ekonominin diğer aktörlerinden ayır edememekteyiz. Bu durum, ele aldığımız faktörler dışında başka nedenlerle emek talebinde değişim meydana gelebileceği anlamına gelmektedir. Bu yönüyle ele aldığımız konunun sınırlarını belirlemek tespitlerimizin isabeti bakımından önemlidir. Nitekim iki farklı kategoride incelemeye çalıştığımız küreselleşmenin emek talebine etkilerini geliştirmekte olan ülke perspektifiyle değerlendirdik.

Teorik olarak açıkladığımız faktörleri ayrı ayrı ele aldıktan sonra üçüncü bölümde geliştirmekte olan ülkelerin ve Türkiye'nin emek piyasasına ve bu piyasalarda şekillenen emek talebindeki değişimin nedenlerini karşılaştırmalı bir biçimde ele alacağız.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERDE ve TÜRKİYE’DE EMEK TALEBİNDE MEYDANA GELEN DEĞİŞİMİN KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

Gelişmiş ülke kavramına kıyasla kullanılan “gelişmekte olan ülke” kavramının kapsamı geniştir. Gelişmekte olan ülkeleri tanımlayan birden çok kavramın kapsamları da birbirlerinden farklıdır. En kısa tanımıyla gelişmekte olan ülke; gelişme yolunda olan fakat gelişmiş ülkelerin sahip olduğu kadar geniş kaynaklara sahip olmayan ya da var olan kaynağını harekete geçirememiş olan ülkelere denmektedir.

BM insani gelişim endeksine göre; orta düzey gelişmişliğe sahip 64 ülke bulunmaktadır. Bu durum; gelişmekte olan ülkeler bakımından karşılaştırma yapacağımız ülke tespitini önemli hale getirmiştir. Çalışmamızın bu bölümünde; yapacağımız karşılaştırma ve analizlerle anlamlı sonuçlara ulaşabilmemiz için; ele alacağımız “gelişmekte olan ülke”leri, performansı en yüksek seviyede olan BRIC ülkeleri ile sınırladık. Zira BRIC ülkeleri; en hızlı büyüyen piyasalara ve toplamda 15 bin 435 trilyon dolarlık GSYİH büyüklüğüne sahiptir.

Brezilya, Rusya, Hindistan ve Çin ekonomilerini kastetmek için kullanılan BRIC terimi, bu ülkelerin ingilizce isimlerinin baş harflerinden¹⁵⁷ oluşmaktadır ve bu terim ilk defa 2001 yılında kullanılmıştır. Halen dünya nüfusunun yüzde 40’ından fazlasına sahip olan bu ülkeler karasal olarak da dünya büyüklüğünün 4’te 1’ini oluşturmaktadırlar. Hızlı gelişim içerisinde olan

¹⁵⁷ Görüldüğü gibi; çalışmamız başından beri söylediğimiz her alandaki küreselleşme “dil”i de kapsama almıştır.

BRIC ülkeleri, beklentilere göre 2050 yılında dünyanın en zengin ve en saygın ekonomileri arasında yer alacaklardır. BRIC ülkeler kimilerine göre Meksika'nın da dâhil edilmesi ile BRIMC olarak görülür. Bunun yanında Güney Afrika, Güney Kore ve Türkiye'nin bu kategoriye girebileceğini söyleyen bilim adamları da bulunmaktadır.¹⁵⁸.

Gelişmekte olan ülkelerde ve Türkiye'de emek talebine etki eden faktörleri bir önceki bölümde ortaya koyduk. Çalışmanın kalan kısmında ise, BRIC ülkelerinde ve Türkiye'de emek talebine etki eden faktörlere ilişkin istatistiki bilgiler ortaya konarak karşılaştırma yapılacaktır.

3.1. EMEK TALEBİNDE DEĞİŞİME NEDEN OLAN DOĞRUDAN / DOLAYSIZ ETKİLER YÖNÜYLE KARŞILAŞTIRMA

Teorik düzeyde emek talebine etki eden tüm hususları önceki bölümde ayrıntısı ile ortaya koyarken geliştirmekte olan ülkeler bakımından ifade ettiği anlama da vurgu yaparak genel durumu tüm yönleri ile inceledik. Bu bölümde ise; geliştirmekte olan ülkeler bakımından ele alınan hususlar BRIC ülkeleri ve Türkiye ile karşılaştırılacak ve ortaya çıkan sonuç analiz edilecektir. Şimdi emek talebine doğrudan etki eden faktörler yönüyle yapacağımız karşılaştırmalı analize geçelim.

3.1.1. Rekabet

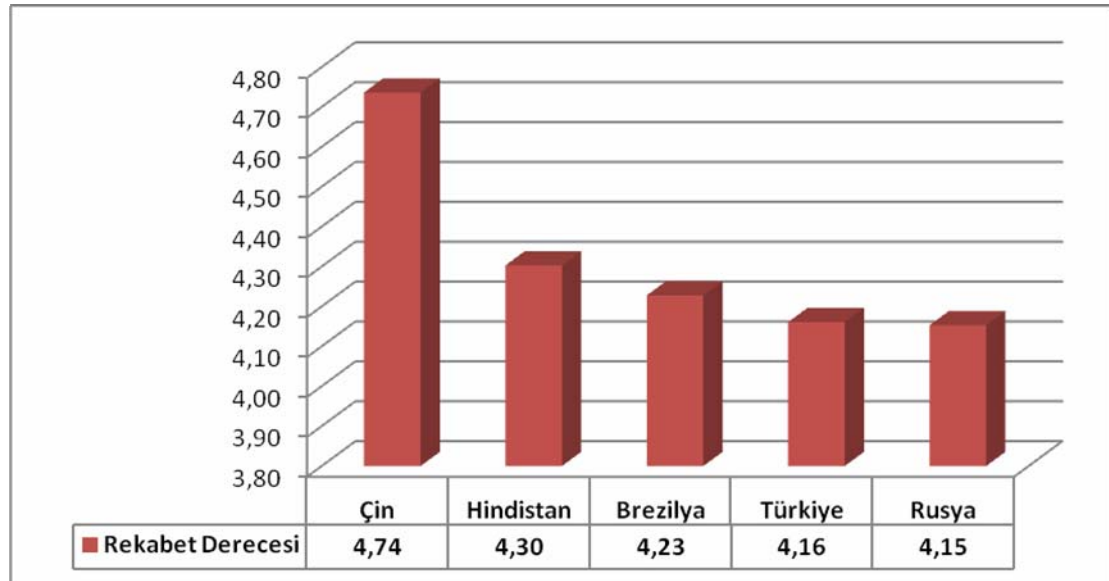
Küreselleşme süreci ile değişen rekabet tüm ekonomik süreçlerin belirleyicisi olmuştur. Bugün yaşanan küreselleşme ile üretim süreçlerinin coğrafi değişimi de rekabet temellidir. Ancak rekabet, ülkeler ve bölgeler

¹⁵⁸ <http://tr.wikipedia.org/wiki/BRIC>, 17 Ekim 2009.

bazında farklılık göstermektedir. Ülkeler yada başka deyişle bölgeler düzeyinde farklılık arz eden rekabet anlayışını emek talebi bakımından ele aldığımızda; bir yanda gelişmiş ülkeler (kuzey ülkeleri), diğer yanda gelişmekte olan yada az gelişmiş olan (güney ülkeleri) ülkelerin bulunduğu ikili yapı karşımıza çıkmaktadır.

Sahip oldukları teknolojik bilgiyi üretim süreçlerinde kullanarak verimliliklerini maksimum düzeye çıkaran gelişmiş ülkeler, dünya ölçeğinde bilgi ve ona dayalı sistemler üzerinden rekabet etmektedirler. Buna karşın gelişmekte ülkelerin rekabet avantajları, ikincil öneme sahip olan ucuz işgücü yönüyledir. Teknolojik bilgiye sahip olmadığı için küresel rekabetin belirleyicisi olamayan, ancak son yıllarda ekonomik olarak gelişmiş ülkelere oranla daha fazla büyüyen gelişmekte olan ülkeler, gelirlerini artırmakta ve ekonomiler için önemli bir kaynağa ev sahipliği yapmaktadırlar. Bu noktada gelişmekte olan ülkeler için önemli olan; işgücü kaynağının ihtiyaç duyduğu yatırımların yapılarak rekabet üstünlüğünün uzun dönemde devam ettirilmesidir.

Grafik 7: Küresel Rekabet Endeksi 2009-2010



Kaynak: World Economic Forum

Ülkelerin sahip oldukları rekabet üstünlüklerini sürdürebilmeleri bunun neye bağlı olarak geliştiğini bilmelerinde gizlidir. Nitekim Grafik 7 yardımı ile gelişmekte olan ülkelerde rekabet üstünlüğünün neye bağlı olarak değiştiğini görebiliriz. Grafikte rekabet üstünlüğüne göre sıralanmış ülkelerin neredeyse nüfus büyüklüklerine göre birbirlerini takip etmesi tezimizi doğrular niteliktedir. Bu ülkelerin rekabet üstünlüğü nüfuslarında, dolayısıyla ucuz işgücünde gizlidir.

Rekabet endeksine ilişkin verilerden derlenen Grafik 7'deki duruma bakarak yorum yapılması elbette yeterli değildir. Dünya ekonomik forumunun derlediği rekabet endeksine göre Çin 4,74'lük derecesi ile 29. sırada, Hindistan 4,30'luk derecesi ile 49. sırada, Brezilya 4.23'lük derecesi ile 56. sırada, Türkiye 4.16'lık derecesi ile 61. sırada ve Rusya 4.15'lik derecesi ile 63. sırada yer almıştır. Listenin en başında yer alan ülke ise 5.60'lık seviyesi ile İsviçre'dir¹⁵⁹.

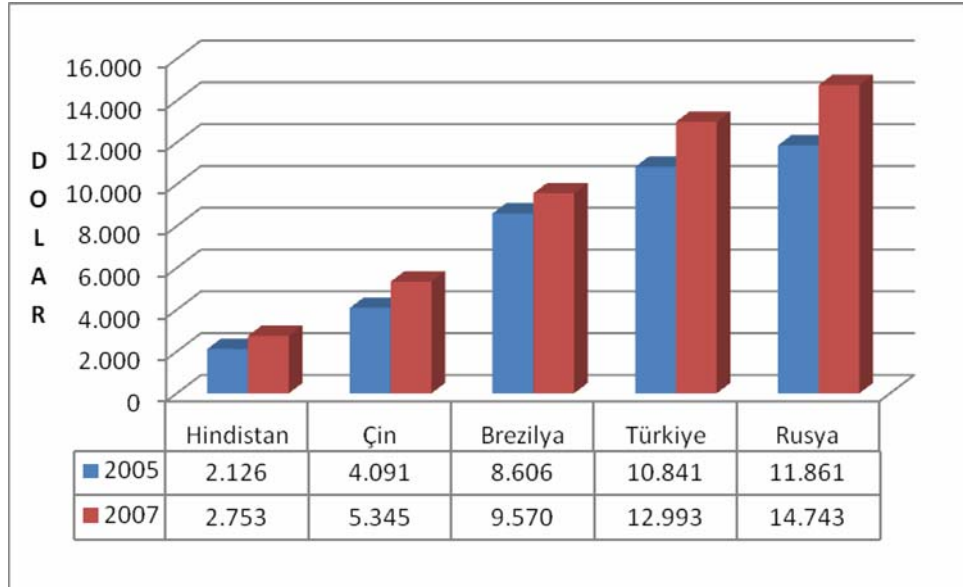
Gelişmekte olan ülkelerin sahip olduğu rekabet avantajının önemli bölümünü oluşturan ucuz işgücü başka faktörler ile bütünleşmektedir. Örneğin; Türkiye ve Rusya'nın Avrupa pazarına, Brezilya'nın Kuzey Amerika pazarına yakın olması rekabet üstünlüğüne etki eden diğer faktörlerdir. Nitekim bu farklılık rekabet endeksinin tepesinde yer alan İsviçre ve ikinci sırasında yer alan ABD'nin yapıları dikkate alındığında daha net bir şekilde anlaşılacaktır. Bu ülke, nüfus ve diğer sosyal bakımlardan birbirlerine benzemezken rekabet sıralamasında birbirlerini takip etmeleri, dikkati çekmeye çalıştığımız diğer nedenlerle (ülkelerin kendi coğrafi/sosyal/politik yapılarından kaynaklanan) açıklanmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin kendi öz yapılarını dikkate alarak tespit edecekleri farklı rekabet yönlerini güçlendirmeleri gerekmektedir. Zira tek bir nedene dayanan rekabet üstünlüğünün başka gerekçelerle perçinlenmemesi onun kalıcı olmasına engeldir.

¹⁵⁹ www.weforum.org, 22.09.2009.

Kalıcı rekabetin en temel taşı ise bilgiye dayalı olup türetilbilir nitelikte olmasıdır. Gelişmekte olan ülkelerin politika ve programlarında değişime neden olacak bilgi temelli rekabet ancak beşeri sermaye yatırımı ile zenginleştirilerek gerçekleştirilebilir. Zira teknolojik yatırımlarla zenginleştirilmiş üretim süreçlerinin rekabet üstünlüğü, vasıflı işgücünün varlığına ihtiyaç duymaktadır¹⁶⁰.

Teknolojik yatırımlar kadar önemli olan beşeri sermaye yatırımları tüm ülkeler tarafından yapılmaktadır. Rekabetini kalıcı ve uzun dönemli hale getirmek isteyen gelişmekte olan ülkeler için kritik soru; ‘hangi ülkenin beşeri sermaye yatırımı gerçekleştirileceği ve bunu ne ölçüde başaracağıdır’ Grafik 8’e baktıktan sonra bu sorunun cevabını aramaya devam edelim.

Grafik 8: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Kişi Başı GSYİH



Kaynak: OECD Factbook 2009

Kişi başı GSYİH rakamlarında görülen farklılık sadece ekonomik performansla ilgili değildir. Pazara yakınlık, nüfus baskısının nispi olarak

¹⁶⁰ Özlem Işığışok, “Çağımızın Yeni Geleceği: Hızla Artan Altın Yakalı Bilgi İşçisi Talebi ve Sonuçları”, Der: Aşkın KESER, **Çalışma Yaşamında Dönüşmeler**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2002, s. 121.

azlığı, eğitim düzeyi vb. nedenlerin etkisi ile kişi başı GSYİH rakamları farklı çıkmış olabilir. Ancak toplumların sahip oldukları refaha ilişkin göstergelerden biri olarak kullanılan kişi başı GSYİH rakamı yüksek olan ülkelerin daha avantajlı durumda olduklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Grafik 8 ışığında; kişi başı GSYİH rakamı yüksek olan ülkelerin uzun vadede kalıcı rekabet üstünlüğü sağlamak için beşeri sermaye yatırımlarına diğerlerinden daha fazla kaynak aktarabileceğini söyleyebiliriz. Grafikten elde edilen bir diğer bilgi ise; karşılaştırma yapılan ülkelere nüfusları nispeten daha az olan Rusya, Türkiye ve Brezilya'daki kişi başı GSYİH rakamlarının yüksek çıkması olmuştur. Nüfusun azlığı ile GSYİH rakamları arasında doğrudan ilişki olduğunu söylemek doğru olmayacak ancak beşeri sermayeye daha fazla kaynak aktaracak durumda olmaları sebebiyle rekabet üstünlüğüne sahip oldukları söylenebilecektir.

3.1.2. Teknoloji - Verimlilik

Ekonomik işleyişin şekil değiştirmesine paralel olarak ekonomik aktörler de değişme uğramıştır. Her geçen gün artan teknolojik yatırım ile üretim sürecinde yer alan emeğin kendisini değiştirmiştir. Birikimini kullanarak üretimin gerçekleşmesinde aracılık eden emeğin verimliliği üretimin mahiyetini belirlemektedir.

Rekabet üstünlüğü sağlamak için yapılan teknolojik yatırımların beşeri sermaye yatırımı ile bütünleşmesi uzun dönemde maliyetleri azaltacaktır. Aksi takdirde emeğin teknolojik yeniliğe intibak süreci artacak ve bu durum verim azalışını tetikleyecektir.

Verimlilik rekabetin kalıcılığını sağlayan en önemli faktördür. Üstelik Tablo 10'da yer verilen verimliliğe ilişkin rakamlar çalışan kişi başı GSYİH büyümesi ile ilişkilidir. İşgücü vesilesi ile rekabet avantajı elde eden ülkelerde

çalışan kişilerin verimliliğini gösteren tablo yapılacak analizi kolaylaştıracaktır. Tablodan da görüldüğü üzere en yüksek verimlilik düzeyi Çin'e aittir. 2000-2008 dönemini kapsayan yıllar içerisinde bu ülkede sağlanan çalışan kişi başı verimlilik artışı 10,5 olarak ölçülmüştür. Dikkat çeken bir diğer ülke ise Türkiye'dir. 2008 yılı içerisinde sağlanan çalışan kişi başı GSYİH artışı önceki yıla göre binde 7 oranında azalma göstermiştir.

Tablo 10: Verimlilik Ölçütü: Çalışan Kişi Başına GSYİH Büyümesi

	1975-1995	1995-2008	2000-2008	2007	2008
Türkiye	1,7	3,3	3,5	3,0	-0,7
Rusya	-6,2	4,3	5,7	7,3	4,8
Çin	6,2	7,7	10,5	12,2	8,4
Hindistan	3,8	4,7	4,9	6,1	4,5
Brezilya	0,2	1,0	1,1	4,0	3,9

Kaynak: ILI, KILM, 18.

Tablo 10'daki verilere bakarak söz konusu ülkelerin rekabet avantajlarını sürdürmeye devam edeceklerini söyleyebiliriz. Zira karşılaştırma yaptığımız ülkelerde çalışan kişi başına GSYİH büyümesi sağlanmıştır. Ancak söz konusu büyüme Türkiye için geçerli değildir. İstatistiğin yayınlandığı en son yıl olan 2008'de Türkiye'de çalışan kişi başı GSYİH'da büyüme sağlanamamıştır. Buna karşın Çin, en yüksek büyümeyi sağlayan ülke olmuştur.

3.1.3. Esneklik ve Çalışma Koşullarında Meydana Gelen Değişim

Küresel rekabet rejiminde temel üretim faktörü olarak bilginin ön plana çıkmasıyla, altın yakalı çalışanlarının sayısı artmış ve imalat sektöründen hizmetler sektörüne kayış yaşanmıştır. İstihdamın sektörel dağılımında yaşanan değişmeye paralel olarak geleneksel ekonominin iş ve iş yapış

şekillerinde meydana gelen değişmeler ile ortaya çıkan on-line iş yapma şekli şirketlerin insan kaynağı ihtiyaçlarını farklılaştırmıştır.

Değişen iş yapma kültürü, hiyerarşiye dayalı yönetim anlayışını değiştirerek şirketleri esneklemiştir. Şirketlerin ve iş yapma biçimlerinin esnekleşmesi ile birlikte gündeme gelen part-time çalışma ile çalışanların yapısı da değişime uğramıştır. İşgücü dışında olan kesimlerin (özellikle kadınların) çalışma yaşamına girmelerinde etkili olan part-time çalışma ile ekonomilerin esneklik kabiliyetleri ölçülebilmektedir. ILO verilerine göre gelişmiş ülkelerde yüksek seyreden part-time çalışma Almanya'da 22.1, İngiltere'de 22.9, Kanada'da 18.4, ABD'de 12.2'dir. Buna karşın; gelişmekte olan ülkelere oranla Rusya'da bu oran 9.4, Türkiye'de ise 8.4'tür. Karşılaştırma yaptığımız diğer üç ülkede part-time çalışanlara ilişkin veri bulunmamaktadır. Bu bilgiden yola çıkarak Türkiye ve Rusya dışındaki diğer üç ülke için günün gereklerinden biri olan esnekleşmeyi henüz gerçekleştiremedikleri söylenebilir. Ayrıca Türkiye ve Rusya'daki oranlar da gelişmiş ülke seviyesinin gerisinde yer almaktadır¹⁶¹.

3.1.4. Emek Piyasasının ve Üretimin Küreselleşmesi

Üretim örgütlenmesinin mekânsal kısıtlarını azaltan teknolojik gelişmeler farklı coğrafyalarda bulunan üretim süreçlerinin tek bir merkezden yönetilip denetlenmesine imkan tanımaktadır. Şirketler için olduğu kadar emek için de geçerli olan rekabet küresel niteliği gereği; üretim süreçlerini dünyanın uzak köşesine taşıyan firmanın halen faaliyet gösterdiği ülke ile yatırım yaptığı ülke emek piyasalarında bulunan her bir fert küresel emek rekabeti ile yüzleşmektedir.

¹⁶¹ ILO: Key Indicators Of The Labour Market,

Ulusal emek piyasalarını çeşitli yönlerden etkileyen rekabet baskısı; güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojiye sahip alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle küresel alanda üretim yapan çok uluslu şirketleri geliştirmekte olan ülkelere yönlendirmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların artmasına zemin hazırlayan bu durum geliştirmekte olan ülkelerin ihracat rakamlarının artmasına neden olmaktadır. Bu yönüyle istihdam artışına sebep olan küresel üretim biçimi geliştirmekte olan ülkelerde emeğe olan talebi artırmaktadır. (Doğrudan yabancı yatırım ve ihracatın emek talebine etkilerine yönelik yapılacak karşılaştırma çalışmanın devamında yer almaktadır.)

3.1.5. Emek piyasalarında İkili (Dual) yapı

Küresel emek piyasasının parçası haline gelen ulusal emek piyasaları aracılığı ile emeklerini arz eden işgücünde kutuplaşma/bölünme yaşanmıştır. Coğrafi ve kültürel olarak birbirlerinden farklı olan emek piyasalarında çalışanların küresel emek piyasasının parçası haline gelmesi işin örgütlenmesini ve işgücü piyasasının homojen yapısını bozmuştur¹⁶².

Emek piyasalarının bozulan homojen yapısının ilk ve en önemli sonucu “brezilyalılaştırma” olarak tabir edilen üretim biçiminin, küre ölçeğinde yaygınlaşması olmuştur. Başka bir deyişle kayıtdışılığın yaygınlaşması olarak da görülecek bu durum emek talebini direkt olarak etkilemektedir. (Ancak bu konuya da kayıt dışı çalışma yönüyle karşılaştırma yapılacak kısımda yer verilecektir.)

İkincil piyasa çalışma şartlarını ve bu piyasalarda çalışan kişilerin koşullarını iyileştirmek kayıtdışıyla yapılacak en önemli mücadeledir. Düşük vasıfları sebebiyle ikincil piyasada bulunan kişilerin eğitim seviyelerini

¹⁶² Uyanık Y., “İşgücü Piyasalarında Esneklik ve Bölünme”, (a.g.m.), s., 10.

yükseltecek ve becerilerini artıracak her türden yatırım; emeğin talebindeki artışla sonlanacaktır.

3.1.6. İşgücü Niteliği

Bilgi çağında okuma yazma bilmeden emek arzında bulunan bireyin istihdam kapsamında olması kolay değildir. İkincil piyasada bulunan okur-yazar olmayan birey bilgi gerektirmeyen işlerde istihdam edilir. Ancak bu durum sadece bireysel emek talebini ilgilendiren dar bir konu değildir.

Klasik düzeyde saydığımız 4 üretim faktörüne küreselleşme ile bilgiyi de dahil ettiğimizi söylemiştik. Üretim süreçlerinin gerektirdiği bir temelden yoksun olmak anlamına gelen okuma-yazma bilmemenin emek talebi bakımından doğurduğu toplumsal sonuç, bu kişilerin normal istihdam şartlarında bir iş buma imkanından mahrum olmalarıdır. Doğal olarak kayıt dışı alana kayan okur-yazar olmayan birey, ekonomiler üzerindeki yükün artmasından elde edilen kaynakların adil dağılımına kadar birçok alanı negatif yönde etkilemektedir. Okuma-yazma bilmeyip çalışma çağında olan bireylerin işgücü içindeki dezavantajlı pozisyonunu gidermeye yönelik uygulanacak programlarla bu kimseler asgari eğitimler verilerek normal koşullarda istihdam edilme imkanları genişletilmelidir. Karşılaştırma yaptığımız ülkelerde okur-yazar olmayanların sayıca en yüksek olduğu ülke Hindistan'dır. En düşük olduğu ülke ise Rusya'dır.

Tablo 11: Okuma-Yazma Bilmeyenler

	Genç	Yetişkin	Toplam
Hindistan	40.412.410	229.403.400	269.815.600
Çin	1.638.921	68.943.88	70.582.800
Brezilya	765.598	13.153.510	13.919.110
Türkiye	480.320	5.630.304	6.110.624
Rusya	70.961	511.186	582.147

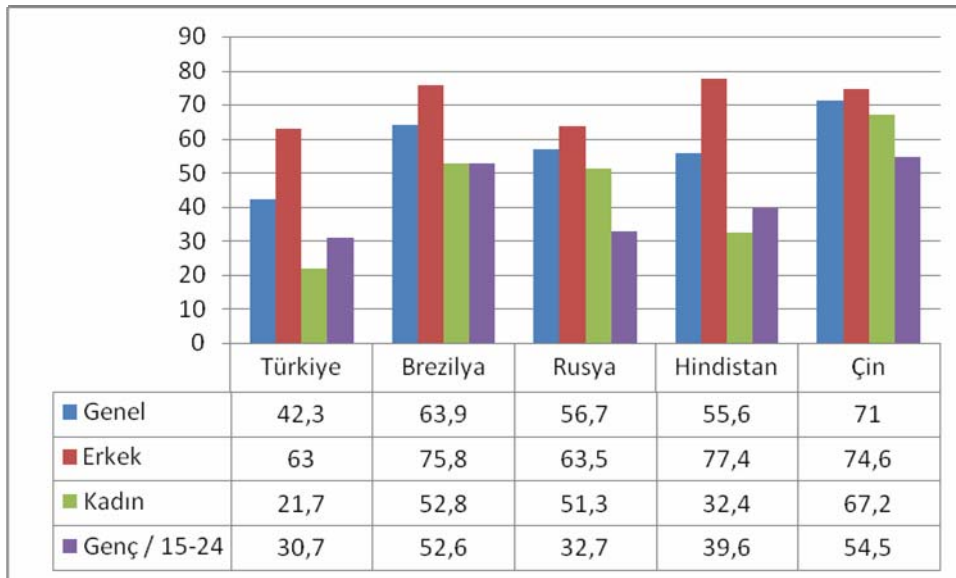
Kaynak: ILO, KILM, 14b

Konumuz bakımından genç olup okur-yazar olmayanlar önem teşkil etmektedir. Çalışabilecek yaşta olup okuma yazma bilmeyenlerin eksikliklerinin giderilerek çalışma yaşamına adaptasyonlarının sağlanması önemlidir. Rusya'da genç nüfusta olup okuma yazma bilmeyen 71 bin kişi bulunmaktadır. Bu kişilerden çalışma çağına olanların kapsama alınarak bir an önce eksikliklerinin tamamlanması oldukça kolaydır. Ancak Hindistan için aynı durum geçerli değildir. Zira Hindistan'da okuma yazma bilmeyen gençlerin sayısı Türkiye işgücü piyasasının iki katı kadardır.

3.1.7. İstihdamın Sektörel Dağılımında Meydana Gelen Değişim

Çalışma çağına bulunup işgücüne katılan ve hali hazırda bir işe sahip olan kişileri ifade eden istihdam, karşılaştırma yapacağımız en önemli alanlardan birini oluşturmaktadır. Zira gelişmekte olan ülke perspektifiyle ele alınan emek talebi ve onda meydana gelen değişimin en net görüleceği alan istihdam alanıdır. İstihdamda meydana gelen en ufak değişimin iyi okunması gerekmektedir ki emek talebinin olası değişimi ortaya çıkarılabilsin.

Grafik 9: Gruplar Bazında İstihdam Oranları



Kaynak: ILO, KILM, 2a.

Grafik 9’da verilen istihdam oranları İKO ait bilginin verildiği Tablo ile paralellik göstermektedir. İKO yüksek olan ülkelerde istihdam oranlarının yüksek seyrettiği görülmektedir. Aynı korelasyon genç istihdamında da karşımıza çıkmaktadır. Ülkeler bazında 2003 yılına göre artan istihdam oranı sadece Çin’de gerilemiş, ancak burum istihdam edilen kişi sayısındaki artışa engel olmamıştır.

Tablo 12: Gruplar Bazında İstihdam 2003-2008

	Ülkeler	2003		2008	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran
Genel	Türkiye	21.296.000	43,1	22.992.000	42,3
	Brezilya	81.120.000	61,4	92.053.000	63,9
	Rusya	67.966.000	54,8	70.550.000	56,7
	Hindistan	412.353.000	56,5	452.278.000	55,6
	Çin	716.542.000	72,6	752.992.000	71
Erkek	Türkiye	15.417.000	62,4	17.086.000	63
	Brezilya	47.913.000	74,5	52.945.000	75,8
	Rusya	34.240.000	61,3	35.257.000	63,5
	Hindistan	296.814.000	78,8	324.145.000	77,4
	Çin	385.732.000	76,6	404.034.000	74,6
Kadın	Türkiye	5.879.000	23,8	5.906.000	21,7
	Brezilya	33.202.000	48,9	39.108.000	52,8
	Rusya	33.725.000	49,4	35.293.000	51,3
	Hindistan	115.539.000	32,7	128.133.000	32,4
	Çin	330.809.000	68,5	348.961.000	67,2
Genç 15-24	Türkiye	4.279.000	31,7	4.075.000	30,7
	Brezilya	18.048.000	50,9	18.082.000	52,6
	Rusya	7.815.000	32	7.344.000	32,7
	Hindistan	87.676.000	41,3	90.509.000	39,6
	Çin	119.479.000	57,2	124.373.000	54,5

Kaynak: ILO, KILM, 2a.

BRIC ülkelerinde ve Türkiye’de istihdam edilen kişi sayısı yıllar itibariyle artış göstermiştir. Bu ülkelerde 2003 yılında 1 milyar 299 milyon 277 bin kişi istihdam edilirken, 2008 yılında bu rakam 91 milyon 588 bin kişilik artışla 1 milyar 390 milyon 865 bine yükselmiştir. Dünya istihdamının 3 milyarın biraz üzerinde olduğu bilindiğine göre, sadece 5 ülkeye ait istihdam rakamları, söz konusu ülke emek piyasalarının ve orada işgücü arz eden emeğin kendisinin dünya üretim sistemi içindeki yerini göstermektedir. Emek yoğun süreçlerin transferiyle bu ülkelerde büyüyen istihdam kadın ve erkekler bakımından farklılık göstermemektedir. Ancak istihdam içerisinde bulunan gençlerin sayısı 2008 yılında 5 yıl öncesine göre tüm ülkelerde gerileme göstermiştir.

Dünyada gerçekleştirilen üretime işgücü girdisi ile an fazla kaynağı aktararak küresel üretim sistemi içinde kapladıkları alanı genişleten ülkelerin sadece istihdam oranlarına ve sayılarına bakmak; emek talebindeki değişimi anlamak için yeterli olmayacaktır. İstihdam alanını sürekli bir biçimde genişleten bu ülkelerin emek piyasalarındaki sektörel duruma ve kayıtdışı istihdam verilerinin ne olduğuna bakarak analiz yapmak isabetli olacaktır.

Dünya genelinde istihdamın sektörel dağılımında kararlı bir değişme yaşanmaktadır. Üretim sistemlerinin teknoloji yoğun hal alması; sanayinin istihdam yaratabilme kabiliyetini sınırlandırmıştır. Ülke ekonomileri için son derece önemli olan sanayi üretimi önemli yekün tutmaya devam etmekte ancak istihdam kapsamı genişlememektedir. Dünya genelinde sanayi istihdamı halen 5’te 1’dir.

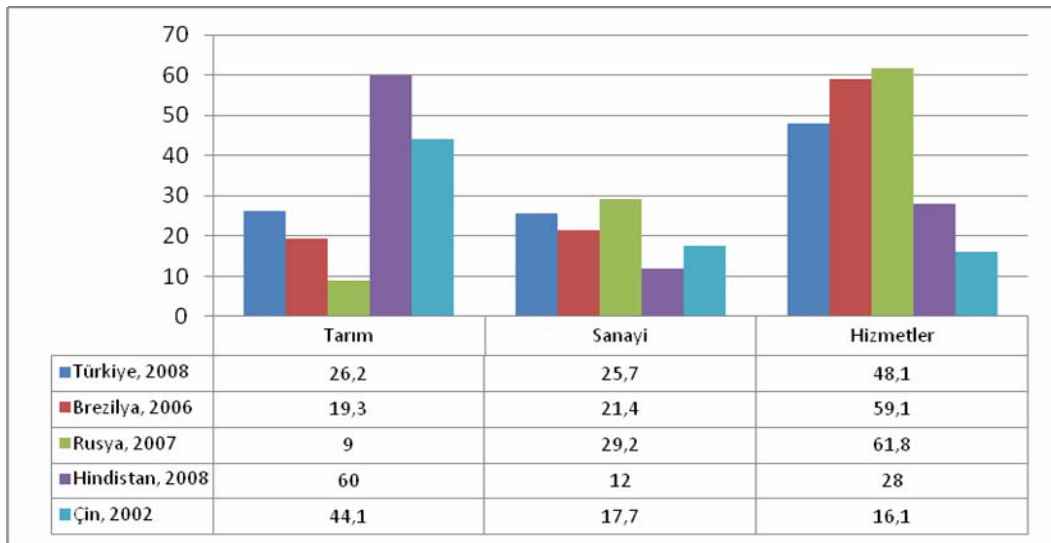
Bilginin katma değer yaratan en önemli kaynak olarak üretim süreçlerinde kullanılmasıyla iletişim, finans, reklamcılık vb. alt sektörlerin önem kazanması hizmetler sektörünü en fazla istihdam sağlayan sektör konumuna getirmiştir. Dünya ortalaması yüzde 40’lar seviyesinde olan hizmetler sektörü istihdamı gelişmiş ülkelerde yüzde 70’lerin üzerinde seyretmektedir.

Hizmetler sektörü istihdamındaki genişlemeye karşın tarımsal istihdamda astronomik sayılabilecek düzeyde azalma yaşanmaktadır. Rekabet avantajı sağlamak için emek bağımlılığını azaltılıp makine teçhizatla yapılan modern tarımın istihdam yaratma kapasitesi oldukça sınırlıdır. Nitekim gelişmekte olan ülkelerde yüzde 3'ler seviyesinde olan tarımsal istihdam, fazla olan ülkelerin tamamında gerileme eğilimindedir.

Sektörel dağılımda gelişmekte olan ülkelerin durumuna bakıp analiz yaparsak; en fazla istihdam yaratan sektörün hizmetler sektörü olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelere yapılacak beşeri sermaye yatırımları sonucu işgücüne kazandırılacak her ilave vasıf, istihdam genişlemesine imkan tanıyacaktır.

Beşeri sermaye yatırımları ile hizmetler sektörü istihdamının genişlemesine aracılık etmek, aynı zamanda tarımsal istihdamdaki gevşeme sonucu işsiz kalan niteliksiz bireylerin istihdam içerisinde kalmasını da sağlayacaktır. Sanayi sektörü istihdamı ise; çok uluslu şirketlerce transfer edilen üretim süreçlerinin katkısı ile istihdam yaratma kabiliyeti devam eden sektördür.

Grafik 10: İstihdamın Sektörel Dağılımı



Kaynak: ILO, KILM, 4a ve CIA, Factbook 2009.

Yapılacak karşılaştırmayı kolaylaştırma amacıyla düzenlenen Grafik 16'daki bilgilere bakarak Rusya'nın diğer 4 ülkeye göre en avantajlı durumda olduğu görülmektedir. Zira tarımsal istihdamı yeterince gerilemiş olan Rusya için, tarımsal istihdamdan koparak gelen vasıfsız işgücü daha az olacak ve bu işgücünü çalışma yaşamında tutacak politikalar daha kolay uygulanabilecektir. Ancak Hindistan ve Çin için bu sürecin çok sancılı geçeceği görülmektedir.

Türkiye ve Brezilya'nın durumları ise benzeşmektedir. Tarımsal istihdamlarında meydana gelecek çözülmenin daha kolay kontrol edilebileceğini söyleyebiliriz. Ayrıca bu ülkeler Rusya ile birlikte, çok uluslu şirketlerle gelen yatırımları iyi değerlendirip sanayinin istihdam kabiliyetini diğer ülkelere göre daha fazla artırabilmişlerdir.

Sonuç olarak; günümüzde istihdam yaratmada en önemli paya sahip olan hizmetler sektörünün istihdam alanını genişletmek için beşeri sermaye yatırımlarına ağırlık verilmelidir. Her düzeydeki işgücünü kapsayan, birbirinden farklı programlarla ve kısa süreli eğitimlerle işgücünde nitelik artışı meydana getiren her uygulama önemli istihdam fırsatı olacaktır. Bunun dışında gelişmekte olan ülkeler için sanayinin devam eden istihdam yaratma kapasitesini iyi kullanabilmek ve tarımsal istihdamdaki çözülme ile mücadele edebilmek için tarımsal sanayiye ağırlık vermek isabetli olacaktır. Son olarak, desteklenecek modern tarım yöntemleri ile gerçekleştirilen üretimin desteklenmesi sonucu tarımsal gelirden sağlanacak artış, tarımsal istihdamdaki çözülmeyle frenleyecektir.

3.1.8. Kayıt Dışı Çalışmada Meydana Gelen Artış

Ekonomide yaşanan küreselleşme ile birlikte dünyanın farklı yerlerine ait olan üretim biçimleri de küreselleşmiştir. Gelişmekte olan ve az gelişmiş

ülkelere özgü üretim biçimi olan kayıt dışılık gelişmiş ülkelerde de görülmeye başlanmıştır. Brezilyalılaşma olarak tabir edilen bu durum ekonomi politikalarını negatif yönlü etkilemektedir. Adından anlaşılacağı üzere kayıt dışı olan bu alan, piyasaya ait gerçek bilgilere ulaşmayı imkansız kılarak mücadele politikalarını anlamsızlaştırabilmektedir. İstihdam dışında kalış işgücünü hedef olarak belirleyen politikaların çalışma yaşamına ait gerçek bilgilerden yoksun olması, politika ve programlardaki anlamsızlaşmanın nedenidir.

Emek talebi bakımından oldukça önemli olan kayıt dışı istihdam verilerinin ülkeler bazında kıyaslanması, sanıldığı kadar kolay olmamaktadır. Zira piyasa kayıt dışı olduğu için veri ve bilgiye ulaşmak kolay olmamaktadır. Tablo 13'te verilen kayıt dışı istihdam verileri ile ülkeler bazında karşılaştırma yapılmak istenmiş ancak Çin'deki kayıt dışı istihdama ilişkin ILO nezdinde hiçbir veriye ulaşılamamıştır. Ayrıca bu alana ilişkin en güncel veri, tabloda gösterildiği gibi 2001 yılına aittir.

Tablo 13: Kayıt Dışı İstihdam

Verinin ait olduğu yıl		Genel		ERKEK		Kadın	
		Sayı	Oran	Sayı	Oran	Sayı	Oran
Türkiye	2000	1.423.000	11,2	1.196.000	11,3	227.000	10,5
Brezilya	2001	27.784.210	46,6	14.523.570	42,8	13.260.640	51,5
Rusya	2001	3.567.000	5,5	1.784.000	53	1.783.000	5,5
Hindistan	2000	79.710.000	55,7	63.580.000	55,4	16.130.000	57

Kaynak: ILO, KILM, 7

Kayıt dışı istihdam bilgisine ulaşılmayan Çin'de bu olgunun yüksek olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Tablo 13'deki verilere bakarak da Hindistan ve Brezilya'da kayıt dışı istihdamın fazla olduğu görülmektedir. Çalışmanın başından itibaren söylenegeldiği üzere; bu ülkelerde görülen kayıt dışı istihdam oranı, daha düşük ücret düzeylerine tekabül ettiği için uluslararası rekabet üstünlüğü anlamına gelmektedir. Ancak yine bu oranın yüksekliği,

toplumsal gelir yetersizliği, açlık vb. sosyal problemlerin zuhur etmesi ya da bu problemlerin son bulmaması anlamına gelmektedir. Kısaca ülkelerin refahlarını ve gelişmişlik düzeylerini olumsuz etkileyen kayıt dışılık ile mücadele edilmelidir. (Türkiye açısından; TÜİK tarafından yayınlanan 2009 yılı Aralık ayı verilerinde göre kayıt dışı istihdam oranı 41,6'dır¹⁶³.)

Gelişmekte olan ülkelere daha etkin bir şekilde savaşılmaması gereken kayıt dışılığın bizim karşılaştırma yaptığımız ülkeler bakımından görünümü ise Türkiye ve Rusya lehinedir.

3.2. EMEK TALEBİNDE DEĞİŞİME NEDEN OLAN DOLAYLI ETKİLER YÖNÜYLE KARŞILAŞTIRMA

Bu bölümde; geliştirmekte olan ülkeler bakımından ele alınan hususlar BRIC ülkeleri ve Türkiye ile karşılaştırılacak ve ortaya çıkan sonuç analiz edilecektir. Şimdi emek talebine etki eden dolaylı faktörler yönüyle yapacağımız karşılaştırmalı analize geçelim.

3.2.1. İşgücü Arzı

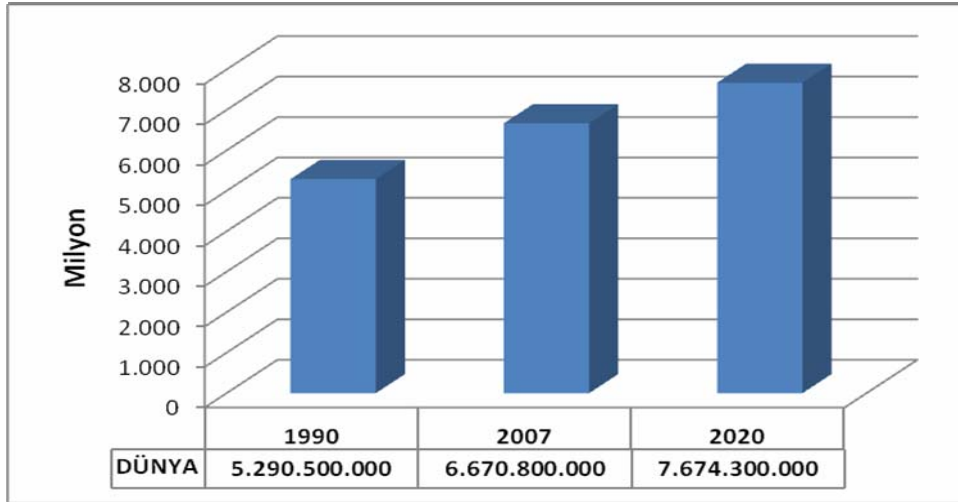
Daha çok işgücünün arz kısmı ile ilgili olan demografi, nüfusun yapısı, yaş, cinsiyet ve göç gibi yönlerle emek talebini etkilemektedir. Emek talebini etkileyen faktörlere ilişkin yapılan karşılaştırmaların işgücü arzını kapsayacak şekilde genişletilerek yapılması konunun anlaşılmasını kolaylaştıracaktır.

¹⁶³ Yukarıdaki tabloda yer alan verilerin tamamı aynı kaynağa ait verilerdir. Bu yönü ile TÜİK tarafından yayınlanan Kayıt dışı istihdam verisine tabloda yer verilmemiştir.

3.2.1.1. Nüfus Yapısı

BM verilerinden derlenen Grafik 11'deki verilere göre 5,2 milyar olan dünya nüfusu 2007 yılında 6,6 milyara yükselmiştir. BM'nin 2020 yılındaki dünya nüfus tahmini ise 7,6 milyardır¹⁶⁴. BM'nin tahminlerine göre on üç yılda dünya nüfusunun 1 milyar artması konumuz bakımından dikkate değerdir. Yıllar itibariyle devam eden dünya nüfus artışının önümüzdeki dönemde de devam edecek olması doğal bir biçimde emek arzında artışın sürekliliğini sağlayacaktır. Dünya genelinde artma eğiliminde olan emek arzındaki artışın hangi bölgelerde olduğu ise emek talebini direkt olarak etkileyen bir konudur.

Grafik 11: Dünya Nüfusu



Kaynak: BM, Human Development Report 2009

Dünya nüfusunun 4'te birine takebul eden BRIC ülkelerinin nüfus yapısı bu ülkelerin niçin ucuz emek deposu olarak görüldüğünü izah etmektedir. Nitekim gelişmekte olan ülkelerin tamamının özelliği olan nüfus fazlalığı sebebiyle sahip oldukları ucuz işgücü, bu ülkelere rekabet avantajı sağlamaktadır. Tablo 14'de verilen nüfus verilerine bu yönüyle baktığımızda;

¹⁶⁴ OECD nüfus projeksiyonuna göre dünya nüfusu; 2030 yılında: 8,3 milyar, 2040 yılında 8,8 milyar, 2050 yılında 9,1 milyar olacaktır.

4 ülkenin nüfuslarında artış olduğunu görmekteyiz. Rusya’da ise 1990-2007 yıllarını kapsayan dönemde nüfus 5,2 milyon azalmıştır.

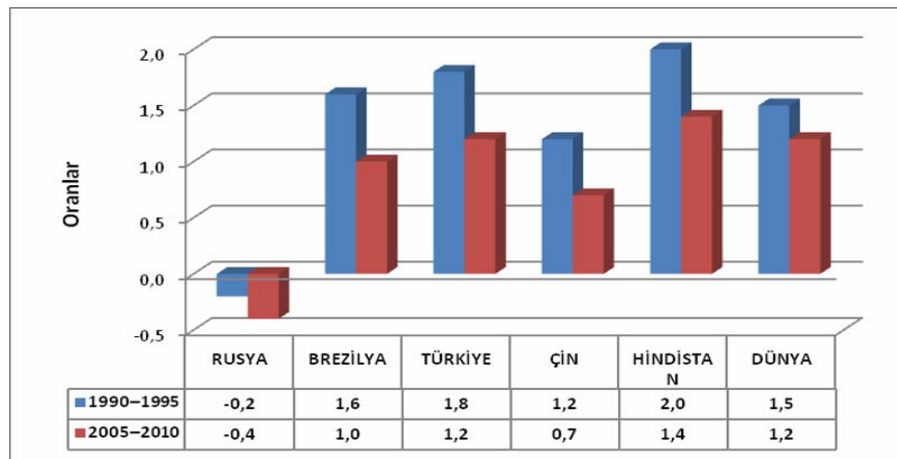
Tablo 14: BRIC Ülkeleri ve Türkiye Nüfusu

	1990	2007	2020
TÜRKİYE	56.100.000	73.000.000	83.900.000
RUSYA	148.100.000	141.900.000	135.400.000
BREZİLYA	149.600.000	190.100.000	209.100.000
HİNDİSTAN	862.200.000	1.164.700.000	1.367.200.000
ÇİN	1.142.100.000	1.329.100.000	1.431.200.000

Kayak: BM, Human Development Report 2009

Gelişmekte olan ülkelerin fazla nüfusları sebebiyle sahip oldukları rekabet avantajlarını sürdürebilmeleri şüphesiz çok önemlidir. Ancak tam bu noktada gelişmekte olan ülkelerin sahip oldukları rekabet avantajlarını nereye kadar sürdürecekleri sorusu akla getirmektedir. Gelişmişlik seviyesi artan ülkelerde görülen nüfus artış oranlarındaki azalma çalışmamızın kapsamındaki ülkeler için de geçerlidir. Nitekim Grafik 12’ye göre; 5 ülkenin tamamında nüfus artış oranları azalma trendindedir.

Grafik 12: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Nüfus Artış Oranları



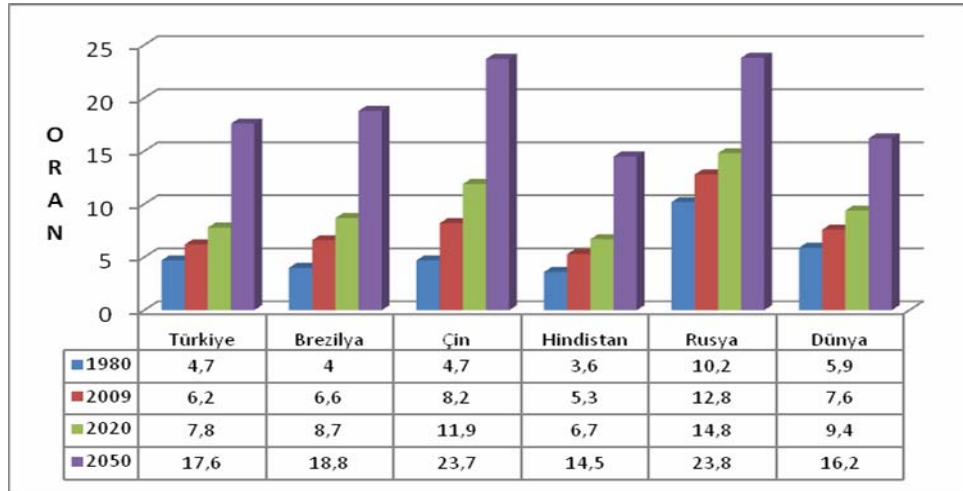
Kaynak: BM, Human Development Report 2009

Çalışmamız kapsamında yer alan 5 ülkenin tamamında 1990-1995 yıllarını kapsayan dönemde gerçekleşen nüfus artış oranları 2005-2010

yıllarını kapsayan dönemde gerileyecek olması işgücünün yaş profilini uzun vadede etkileyecektir¹⁶⁵. Gelişmekte olan ülkelerde meydana gelen nüfus artışındaki azalma, mücadele edilmesi zor olan kronik problemlerin çözümü için yürütülen politikaların etkinliğini artırmakta, buna karşın bu ülkelerin uzun vadede üretken kapasitelerinde kayba neden olmaktadır.

Üretken kapasitenin azalmasına neden olan doğum oranlarında yaşanan düşüş geliştirmekte olan ülkelerin yaş ortalamasını yükseltmektedir. (Bugün itibari ile dünyamızda 1 milyar 844 milyon kişi 0-14 yaş grubundadır. Ağırlıklı olarak geliştirmekte olan ülkelerde bulunan bu nüfusu BRIC ülkeleri ve Türkiye için 722 milyon'dur.) Gelişmekte olan ülkelerde görülen nüfus azalışı sonucu dünya genç nüfusunun azalması ve "ortalama yaşam" sürelerinin yükselmesi dünya nüfusunun yaşlanmasına neden olmaktadır. Grafik 13'e bakıldığında dünya yaşlı nüfus oranlarında görülen artış üretken kapasitenin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir.

Grafik 13: Yaşlı Nüfus (65 yaş üstü) Oranları



Kaynak: OECD Factbook 2009

Demografik göstergelerin ülkeler bazında karşılaştırmalarını bitirdikten sonra yapacağımız analize geçelim. Gelişmekte olan ülkeler ucuz işgücüne

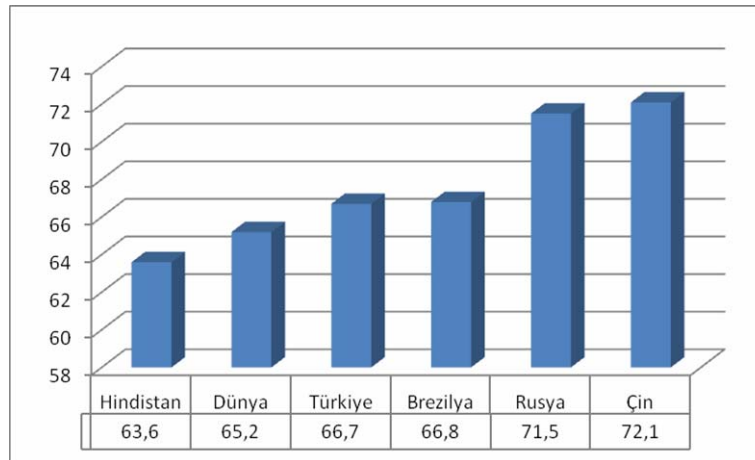
¹⁶⁵ Bu konuya emek piyasası göstergelerini karşılaştırdığımız bölümde yer vereceğiz.

sahip olmaları yönüyle rekabet avantajlarını sürdürmeye devam edeceklerdir. Ancak çalışmamızın geride kalan kısmında vurguladığımız üzere; bilginin üretim faktörü olarak kazandığı değer ve üretim süreçlerinde kullanılan daha fazla teknoloji, vasıflı işgücü talebini artırmıştır. Artık rekabet avantajı için önemli bir faktör olan ve halen etkinliğini koruyan “ucuz işgücü” yönü ile rekabet, üstünlüğünü “bilgi” yönlü rekabete bırakmıştır.

3.2.1.2. İşgücü Durumu ve İşgücüne Katılım Oranı

İşgücüne katılım oranında meydana gelen değişimi ortaya koymadan önce karşılaştırma yapılacak ülkelerin çalışma çağındaki nüfuslarına yönelik verilere yer verelim. 15-64 yaş grubunda olup halen çalışan ve herhangi bir işte çalışmayan kimselerin toplamını ifade etmede kullanılan tanım: çalışma çağındaki nüfustur. Dünya genelinde 15-64 yaş grubunda olan çalışma çağındaki nüfus 6 milyar 670 milyondur ve rakam yaklaşık olarak dünya nüfusunun yüzde 65'ine tekabül etmektedir.

Grafik 14: Çalışma Çağındaki Nüfus Oranları



Kaynak: CIA, World Factbook 2009

Çalışma çağındaki nüfusun emek talebini incelediğimiz konumuz bakımından anlamı, işgücü sayılarını ortaya koyduktan sonra belirecektir. Çalışma çağındaki nüfusun fazla olması, bu kimselerin çalışma yaşamına girmiş olmaları ile anlam bulacaktır. Zira çalışma çağındaki nüfusun fazla olmasına karşın işgücü sayısının az olması atıl kapasiteye işaret etmektedir. Bu durum ise verimlilik ile çelişmektedir. Ancak yine de çalışma çağında bulunan kişilerin oranının fazlalığı önemlidir. Kısaca genç nüfusa sahip olmanın ekonomik bir sonuç doğurması, bu kimselerin çalışma yaşamına girmelerine, işgücüne katılımlarına bağlıdır.

İşgücüne katılım oranı (İKO): işgücünün, kurumsal olmayan çalışma çağındaki nüfus¹⁶⁶ içindeki oranıdır. Dinamik bir kavram olan İKO, ekonomilerde harekete geçmiş emek potansiyelini göstermektedir¹⁶⁷. Çalışmaya hazır nüfusu gösteren İKO gelişmiş ülkelerde oldukça yüksektir. Gelişmekte olan ülkelerde de ise bu oran yükselme eğilimindedir.

Tablo 15: İKO - Dünya

	1998	2003	2008
Genel	65,8	65,2	65,1
Erkek	79,2	78,2	77,5
Kadın	52,4	52,3	52,6
Genç	54,4	51,9	50,9
Yetişkin	69,7	69,7	69,7

Kaynak: ILO, KILM, 1b, www.ilo.org

Son 10 yılda İKO'da dünya gelinde önemli bir değişim meydana gelmemiştir. Ancak küreselleşmenin işgücü niteliğine etkileri bölümünde ele aldığımız; işgücünden beklenen vasıf düzeyinin artması gençlerin daha fazla eğitim almalarına sebep olmuş, bu ise genç nüfustaki İKO'nı azaltmıştır.

¹⁶⁶ Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus: Kurumsal olmayan nüfus içerisindeki 15 ve daha yukarı yaştaki nüfustur.

¹⁶⁷TÜİK, HİA, www.tuik.gov.tr.

Nitekim Tablo 12'ye bakıldığında bu bilgilerin doğruluğu görülecektir. Zira 1998-2008 yıllarını kapsayan 10 yıllık dönem içerisinde genç nüfustaki İKO yüzde 6,4 oranında gerilemiştir.

Gelişmekte olan ülkelerde İKO rakamlarına bakıldığında gençlerin daha az oranda çalışma yaşamına dahil oldukları görülmektedir. Bunun yanında Tablo 13'teki rakamlara bakarak, kadınlardaki İKO oranlarının tüm ülkeler için erkeklerden geride olduğu görülmektedir. Bu durum gelişmekte olan ülkeler için farklılık arz etmemektedir.

Tablo 16: BRIC Ülkeleri ve Türkiye'de İKO

	Genel		Erkek		Kadın		Genç Nüfus / 2008		
	2005	2008	2005	2008	2005	2008	Genel	Erkek	Kadın
Çin	81,3	80,8	85	84,5	77,3	76,9	78,3	77,4	79,2
Hindistan	61,2	60,9	84,8	84,5	35,8	35,6	45,2	63,6	25
Brezilya	73,9	74,9	85,7	85,5	62,6	64,7	63,9	73,1	54,8
Rusya	70,9	72,5	74,8	76,4	67,2	69	41	44,5	37,3
Türkiye	51,4	50	76	73,8	26,5	25,8	38,1	51,7	25,1

Kaynak: ILO, KILM, 1b, www.ilo.org

Emek talebi bakımından İKO verilerini değerlendirdiğimizde, üzerinde durması gereken ilk husus; gençlerin çalışma yaşamına daha geç girdiklerinin görülmesi olmuştur. Yapılan analiz ülkelere yönlendirdiğinde ise Çin'de görülen yüksek İKO dikkatlerden kaçmamıştır. Sahip olduğu insan kaynağını hareke geçirmeye başarmış bir ülke olarak görülen Çin'in küresel rekabette avantajlı durumda olmasını sağlayan faktörler arasında İKO yüksekliği önemli bir yer tutmaktadır. Zira Çin'deki İKO yüksekliği, rekabet gücünü borçlu olduğu ucuz işgücünü sağlayan faktördür.

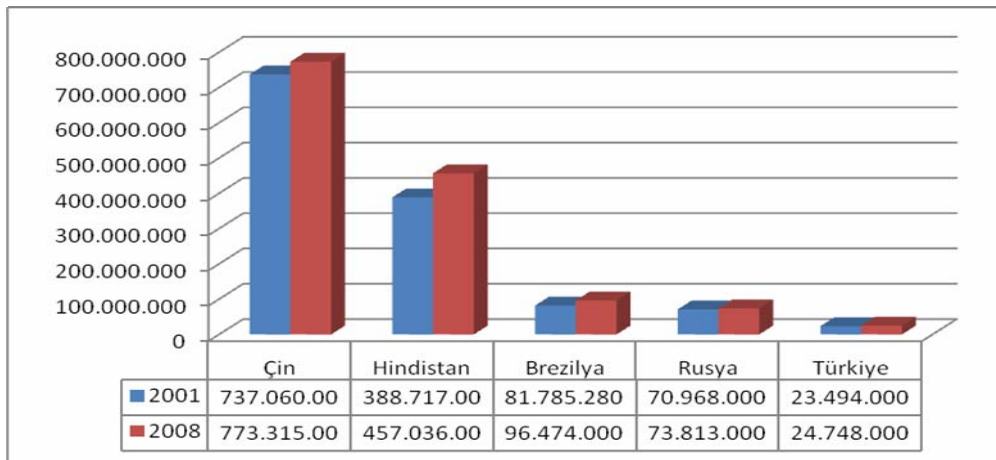
Dikkat çeken diğer ülke ise Türkiye'dir. Karşılaştırma yapılan ülkeler arasında en düşük İKO'na sahip olan ülke olan Türkiye'de gerçekleşen İKO dünya ortalamasının 5,1 puan altında seyretmiştir. Sahip olduğu potansiyel

enerjiyi harekete geçiremeyen Türkiye’de kadınların İKO da çok düşük seviyelerdedir. Daha fazla insanın çalışma yaşamına girmesini teşvik ederek sahip olduğu potansiyeli işletmeye başlayacak olan Türkiye’de yapılması gereken ilk şey; kadınların çalışma yaşamına girmelerinin teşviki olacaktır. Zira Türkiye’de İKO’da cinsiyet farkı neredeyse üç kattır. Diğer ülkelerde görülen İKO, Hindistan’da dünya ortalamasına yakın seyrederken, Brezilya ve Rusya’da dünya ortalamasının üzerinde, gelişmiş ülke seviyesinde gerçekleşmiştir.

İstihdam içinde olan ve işsiz olanları kapsamına alan bir kavram ise işgücü kavramıdır. Ancak bir kişinin işsiz sayılabilmesi için; aktif olarak iş arıyor olması, çalışmaya engel bir durumunun bulunmaması ve cari ücret düzeyinde çalışmayı kabul etmesi gerekir. Bu şartları taşıyan herkes, istihdam dışında olsa dahi işgücü tanımının içerisinde yer alır.

ILO’nun verilerine göre 2008 yılında dünyada toplam işgücü sayısı 3 milyar 81 milyon 705 bindir. Dünyada çeşitli işgücü piyasalarında emeklerini arz eden bu kişilerin 1 milyar 831 milyon 602 bini erkeklerden, kalan 1 milyar 250 milyon 88 bini kadınlardan oluşmaktadır.

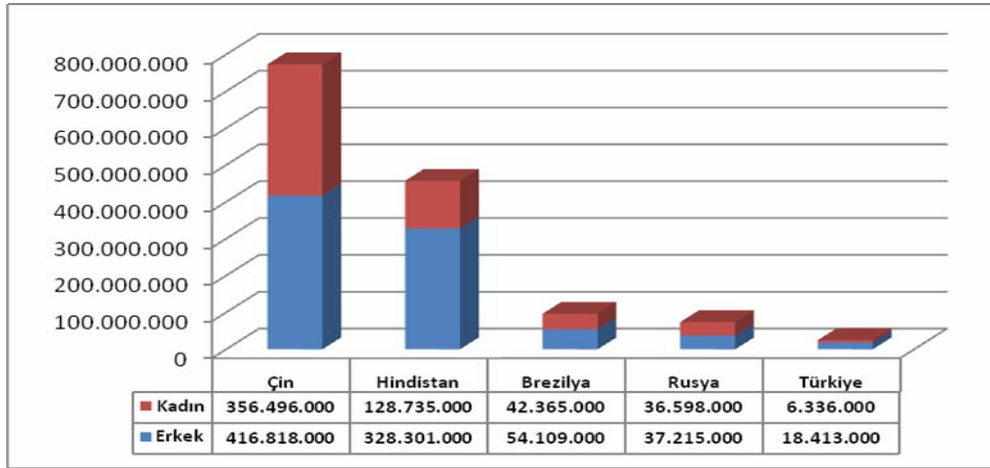
Grafik 15: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de İşgücü



Kaynak: ILO, KILM, 1b.

Dünya genelinde işgücü sayısındaki artışa paralel olarak BRIC ülkelerinde ve Türkiye’de işgücü sayılarda da artış gözlenmektedir. 2001-2008 yıllarını kapsayan dönemdeki işgücü sayılarının yer aldığı Grafik 15’te nüfusları birbirine yakın olmasına karşın işgücü sayılarında büyük fark olduğu gözlenen Çin ve Hindistan gözlerden kaçmamaktadır. Ancak aynı dönem içerisinde Hindistan’daki işgücü sayısında görülen 68 milyonluk artış son derece önemlidir. Aynı yıllar içerisinde Brezilya işgücü sayısının 15 milyon kadar artması da aynı değere sahiptir.

Grafik 16: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Cinsiyete Göre İşgücü



Kaynak: ILO, KILM, 1b.

Grafik 16’da verilen işgücü sayılarına cinsiyet temelli baktığımızda Türkiye ve Hindistan işgücü içerisindeki kadın sayısının azlığı ön plana çıkmaktadır. Bu konuda yapılabilecek olanları İKO başlığını değerlendirirken ifade etmiştik. Aynı grafikte dikkati çeken diğer ülke ise Rusya’dır. Bu ülkede kadın ve erkek işgücü sayılarının birbirine denk olacak seviyede yakınlığı, Türkiye ve Hindistan başta olmak üzere diğer ülkeler için örnek teşkil etmektedir.

Yüksek nüfuslara sahip gelişmekte olan ülkelere özgü olan kayıt dışılık, çalışma yaşamını düzenlemek için gerekli olan birçok bilginin olmamasını beraberinde getirmektedir. Nitekim karşılaştırma yaptığımız

lkeler bakımından işsizlik verilerinin kıyaslanması amacıyla düzenlenen tablolar eksik kalmıştır. Gelişmekte olan ülke piyasalardaki işsizliğe ilişkin ulaşılan ve Tablo 17’de yer alan verilerin hepsinin aynı yıla ait olmadığı görülmektedir. Ancak söz konusu verilerin tamamı ILO kaynaklarında ilgili ülkeler için en son yayımlanan verilerdir.

Tablo 17: BRIC lkeleri ve Türkiye’de işsiz Sayısı ve işsizlik Oranları

	Verinin Ait Olduğu Yıl	işsiz sayısı	işsizlik Oranı				
			Genel	Erkek	Kadın	Genç Nüfus	Yetişkin Nüfus
Türkiye	2008	2.231.800	9,4	9,4	9,4	18,1	7,5
Brezilya	2008	1.812.569	7,9	6,1	10	18,1	5,9
Rusya	2008	4.804.417	6,2	6,4	5,8	14,5	4,9
Hindistan	2004	18.417.070	5	4,9	5,3	10,4	3,5
Çin	2007	29.442.400	4	...	...	...	...

Kaynak: ILO, KILM, 8

Gelişmekte olan ülkelerin özelliklerinden biri de şüphesiz istatistiki birikimleridir. Karşılaştırdığımız ülkelerden Çin’e ait bilgilerin uluslararası kaynaklarda yer almaması ve Hindistan’a ait verilerin uluslararası kaynaklarda geç yer alması, bu ülkelerin politikalarındaki yanlışlıklarını görmelerine engeldir.

İstihdam artırma, işsizliği azaltma yönünde plan ve program yapan ülkelerin uygulamaya geçirdikleri politikalarındaki başarı, ancak düzenli istatistik ile görülür. Aksi takdirde evrensel doğru olarak kabul edilen standart paketler ve bu paketlerce öngörülen politikalar uygulanacaktır. Halbuki emek piyasaları; spesifik özellikleri barındıran, ilgili ülkenin ekonomisinden olduğu kadar kültüründen ve siyasetinden etkilenen bir piyasadır. Bu yönüyle karşılaştırma yaparsak, Çin’in işsizlikle mücadelede elde edeceği başarıyı uyguladığı politikalara bağlamak zor olacaktır.

Dikkat çeken bir diğer husus ise gençlerdeki işsizlik oranının ülke ortalamalarının üzerinde seyretmesi, buna karşın yetişin işsizlik oranlarının ülke ortalamalarının altında seyretmesidir. Gençlerin alışma yaşamana

girmekte zorlanmalarının neden olduğu yüksek işsizlik oranı gelişmekte olan ÷lkelerdeki gençlerinin tamamı için geçerlidir. Tam bu noktada, yukarıda zikredilen beşeri sermaye yatırımlarına ağırlık verme gerekliliğı bir kere daha vurgulanacaktır. Baş döndüren teknolojik yenilikle üretim ve iş yapma biçimlerinin değışmesi; şirketleri kendi çalışanlarını kendilerinin yetiştirdiğı yapıya doğıru zorlarken, çalışma yaşamı dışında olup çalışma ve iş yapma tecrübesine sahip olmayan gençlerdeki işsizliğı artırmaktadır. Gençlerin bu dezavantajlarını ortadan kaldıracak politikalar ise ancak beşeri sermaye yatırımı ile ortadan kaldırılabilir.

Ayrıca uzun süreli işsizlik verilerine bakıldığında Türkiye hariç hiçbir ÷lkenin bu konuda hazırlığı olmadığı gör÷lmektedir. 2008 yılı için Türkiye’de uzun süreli işsiz kapsamında olan fert sayısı 703 bindir. (2008 yılı içinde erkeklerde uzun süreli işsiz olan 451 bin kişi, kadınlarda ise 252 bin kişi bulunmaktadır.) Uzun süreli işsizlik oranlarına ilişkin kayıtların bulunduğı diğerk ÷lke ise Rusya’dır. Bu ÷lkede uzun süreli işsizlik oranı yüzde 3 olarak ger÷ekleşmiş, ancak ILO kayıtlarında yer alan ilgili veri 1998 yılına aittir.

Verilere göre 5 ÷lke arasında işsizlik oranı en yüksek olan ÷lke konumunda olan Türkiye, Brezilya’dan daha fazla işsiz sayısına sahip olmasına karşın en avantajlı konumdadır. Kayıt dışı istihdam oranındaki düş÷kl÷kle emek piyasasındaki hakimiyetini deklare eden Türkiye, diğerk 4 ÷lkeye göre politika ve programlarını sına; yanlış gördüğü takdirde politikalarını revize etme lüksüne sahiptir. Bu yönüyle avantajlı olan Türkiye için yapılacak hiçbir şey kalmadığını söylemek elbette doğıru olmayacaktır. Zira 25 milyonluk bir işgücüne sahip olan Türkiye’de 2,2 milyon işsiz bulunmaktadır.

3.2.1.3. Göç

Göç, yüzyıllar boyu insanlık tarihinde olan bir olgudur. Kimi zaman ekonomik, kimi zaman kültürel nedenlerle olan göçler özellikle savaş zamanlarında dünya gündemini daha çok meşgul etmektedir. Ancak göçün bizim açımızdan önemi, işgücü hareketleri yönüyle olacaktır.

Emek-yoğun üretim süreçlerini geliştirmekte olan ülkelere aktararak rekabet avantajı elde eden gelişmiş ülkeler, teknoloji yoğun üretim süreçlerinin gerektirdiği vasıflı işgücü ihtiyacını da geliştirmekte olan ülkelere transfer ettikleri vasıflı bireylerle, beyin göçü ile karşılaşmaktadırlar. İşgücü piyasasında bölünmeye neden olan bu durum her iki ülke grubu açısından da farklı etkilere sahiptir.

Vasıflı işgücünün yetişmesi için gereken yatırım maliyetine katlanmamış gelişmiş ülkeler, yüksek yaşam standartları, iş bulma umudu, daha iyi iş olanakları vb. sebeplerle uluslararası göçmenlerce tercih edilen ülke olmaktadır. Vasıfsız emeğin; göç ettiği ülkede iş bulma olanaklarından yoksun olması, kayıt dışı çalışmanın yaygınlaşmasına neden olmaktadır. Vasıfsız işgücü; göç etmenin ekonomik, sosyal ve psikolojik maliyetlerine katlanarak geldiği ülkede kayıt dışı çalışmayı kabul etmesi, kendi ülkesinde iş bulamamış olmasıyla açıklanabilmektedir. Tablo 18’de verilen göç eden kişilerin tercih ettiği ülkelerin yüksek gelişmişlik düzeyindeki ülkeler olması bu görüşü destekler niteliktedir.

Tablo 18: Uluslararası Göçmen Sayısı

Bin Kişi	2005
Rusya	12.080
Brezilya	686
Türkiye	1.334
Çin	590
Hindistan	5.887

Çok Yüksek Gelişmişlik Düzeyi	107.626
Yüksek Gelişmişlik Düzeyi	38.078
Orta Gelişmişlik Düzeyi	40.949
Düşük Gelişmişlik Düzeyi	8.468

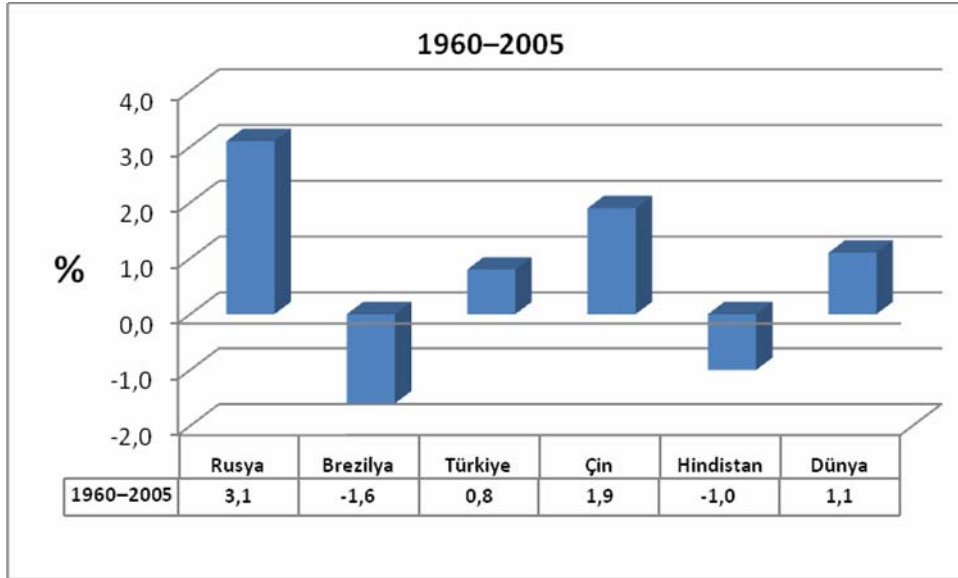
Dünya	195.245
--------------	---------

Kaynak: BM, Human Development Report

2005 yılında dünya genelinde göç eden 195 milyon 214 bin kişinin yüzde 55,1'i çok yüksek gelişmişlik düzeyindeki ülkeleri tercih etmişlerdir. Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerdeki çalışma yaşamlarının gelişmiş ülkelerde görülmesine neden olan bu uygulamaya teorik olarak "Brezilyalılaştırma" denilmektedir¹⁶⁸. Uluslar arası göç; çalışma yaşamında emek piyasasının bölünmesine ve brezilyalılaştırmaya katkı sağlayarak ulusal emek piyasalarında cari ücret düzeyini de aşağı çekmektedirler. Nitekim günümüzde, devletlerce tercih edilmeyen ve sıkı denetim altında olan göç olgusu ile küresel çapta mücadele edilmektedir.

1960-2005 dönemini kapsayan yıllar arasında dünya nüfusu içindeki göçmenler 1,1 oranında artmıştır. Aynı dönemi kapsayan yıllar içinde Brezilya ve Hindistan'da bulunan göçmen oranların azalmıştır. Türkiye, Rusya ve Çin'deki göçmen oranlarında ise artmış görülmüştür. Ancak ülkemizde artan göçmen sayısı dünya ortalamasının altında kalmıştır.

¹⁶⁸ Bu konuya ikinci bölümde değindik.

Grafik 17: BRIC Ülkeleri ve Türkiye’de Göçmen Artış Oranı

Kaynak: BM, Human Developmente Report 2009

Göç olgusunun konumuzu ilgilendiren yönünü belirttikten sonra gelişmekte olan ülkeler bazında yapacağımız analize geçelim. BM tarafından yayımlanan uluslar arası göçmen sayılarına ilişkin detaylı bilgi bulunmamaktadır. Uluslararası göç kapsamında olan bu kişilerin ne kadarının çalışma amacını taşıdığını bilemiyoruz. Çalışma dışında göç gerekçeleri arasında bulunan sağlık, eğitim, sosyal, kültürel, ailevi vb. nedenlerle uluslararası göçmen kapsamında olanlar bulunmaktadır. Kaba bir hesapla; göçmen olarak kabul edilen bu kişilerin hepsinin çalışma amacı taşımadığını bilmekteyiz. (Örneğin ülkemizde; 2006 yılında çalışma izni verilen yabancı uyruklu sayısı 10 bin 603 kişidir. 2007 yılında aynı kapsamda çalışan kişi sayısı ise 8 bin 930 kişidir¹⁶⁹.)

Göç olgusuna başlı başına emek piyasasında baskı oluşturacağı gözüyle bakmak doğru değildir. Nitekim günümüzde, özellikle gelişmekte olan ülkeler, sundukları eğitim fırsatları ile ciddi ölçüde yabancı öğrenciyi ülkelerinde barındırmaktadırlar. Gelişmekte olan ülkeler için önemli olan;

¹⁶⁹ http://www.csgeb.gov.tr/articles.php?category_id=50, 13 Kasım 2009.

ihtiyaç duydukları alanlarda yetişmiş bilgi işçisini dünyanın diğer ülkelerinden çekerek artı değer yaratabilmek ve sağlık, eğitim gibi alanlarda uluslararası tarafları cezp edecek politikalar belirleyerek döviz girdisi sağlamaktır. Şüphesiz bu durum yeni iş imkanlarının oluşmasına kaynaklık edecektir.

3.2.2. Doğrudan Yabancı Yatırım

Güçlü sermaye yapıları, gelişmiş teknolojiye sahip alt yapıları ve faaliyet gösterdikleri alanın genişliği sebebiyle küresel alanda üretim yapan çok uluslu şirketler, yatırımlarını geliştirmekte olan çevre ülkelere kaydırmaktadırlar. Ucuz emeğe, düşük vergiye sahip olan çevre ülkelerin çok uluslu şirketler aracılığı ile ülkelere çektikleri doğrudan yabancı yatırım, bir yandan ülkenin uluslararası rekabet gücünü arttırarak sürdürülebilir bir ekonomik büyüme sağlamakta, diğer yandan yeni istihdam olanaklarının yaratılmasına zemin hazırlamaktadır.

Önemli ekonomik kaynak olan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının yöneldiği geliştirmekte olan ülkelere ilişkin bilgi Grafik 2’de verilmiştir. Buna göre; ülkeler bazında yıllar itibariyle artan doğrudan yabancı sermaye yatırımı tüm ülkelerde artmış ancak 2008 yılı için sadece Türkiye’ye giren doğrudan yabancı sermayede azalma meydana gelmiştir. Karşılaştırma yaptığımız diğer ülkelere göre önemli dezavantaj olan bu durumun sürmemesi için gerekli girişimin yapılması Türkiye için önemlidir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının istihdam artırıcı etkisi bakımından görüş farklılıkları bulunmaktadır. Doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratabilme kapasitesi; yatırım yapılan alanlara göre değişmektedir. Üretim süreçlerine yapılan yatırımlarla emek yoğun sektörlere yapılan yatırımlar istihdam artışı sağlayacaktır. Bunun dışındaki alanlarda sağlanan

istihdam artışı oldukça az olacaktır. Şimdi üretim süreçlerinin durumunu ve istihdama yaptığı dolaylı katkıyı görebileceğimiz ihracat rakamlarına bakalım.

3.2.3. Üretim ve İhracat

Doğrudan yabancı yatırımların istihdam yaratma potansiyeli, üretime ve ihracata yönelen alanlara yatırım yapılmasına bağlıdır. Nitekim istihdamdaki sektörel değişme ile hizmetler sektörünün ağırlık kazanması ve yapı olarak sanayi sektörünün daha fazla emeğe gereksinimi; sanayi sektöründeki üretim ünitelerinin gelişmekte olan ülkelere gelmesinin nedenidir. Gelişmiş ekonomiler tarafından ihraç edilen üretim süreçlerinin istihdam yaratmaması ise, çalışmanın başından beri ifade ettiğimiz nedenlerden başka bir duruma işaret etmektedir. Çünkü yukarıda da gördüğümüz üzere, gelişmekte olan ekonomilerin temel rekabet avantajı sahip olduğu ucuz işgücüdür.

Gelişmekte olan ekonomiye giriş sebebi tam olarak bilinmeyen doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının aksine, rekabet üstünlüğü sağlamak için üretim süreçleriyle birlikte gelen yatırımlar, üretim artışına yaptıkları katkı ile istihdam artışına katkıda bulunurlar. Bir başka deyişle üretim süreçlerinin gelişmekte olan ülkelere gelmesi emek talebini artırır. Şimdi bu bilgiler eşliğinde sınıflandırılmış ihracat rakamlarına bakalım.

Tablo 19: Ürün Gruplarına Göre İhracat

Ülkeler	Ürün Grupları	2001 / \$	2005 / \$
Brezilya	Mamul Mallar	10.207.015.000	21.726.741.000
	Makine ve Ulaşım Araçları	15.594.006.000	30.252.905.000
Rusya	Mamul Mallar	15.613.448.000	36.046.410.000
	Makine ve Ulaşım Araçları	6.245.154.000	8.211.729.000
Hindistan	Mamul Mallar	16.179.622.000	33.380.556.000
	Makine ve Ulaşım Araçları	3.808.982.000	11.240.737.000
Çin	Mamul Mallar	43.813.400.000	129.120.654.000
	Makine ve Ulaşım Araçları	94.900.766.000	352.233.910.000
Türkiye	Mamul Mallar	9.453.058.000	20.408.933.000
	Makine ve Ulaşım Araçları	7.152.448.000	21.005.357.000

Kaynak: International Trade Center - UNTAC / WTO

Karşılaştırma yaptığımız ülkelerin tamamında 2001-2005 yıllarını kapsayan dönemde ihracat artışı gözlenmektedir. İhracat rakamlarına ilişkin yukarıda verdiğimiz tabloya burada tekrar yer vermeyeceğiz. Ancak BRIC ülkelerinde ve Türkiye’de 2001 yılında gerçekleşen ihracat rakamı 2005 yılında 5 ülkenin tamamı için yüzde 200’den fazla artmıştır. Söz konusu ihracat rakamlarına sanayi üretimini çıplak bir şekilde yansıtan mamul mal ve makine ulaşım araçları aracılığı ile baktığımızda ise, aynı artış oranı ile karşılaşmaktayız. Tabloda ayrıca Çin ve Hindistan’da gerçekleştirilen ihracat rakamlarındaki oransal artışın diğer ülkelere göre fazla olduğu görülmektedir. Bu durum, önümüzdeki dönemlerde Çin ve Hindistan’da sanayi yatırımlarının artmaya devam edeceğini göstermektedir. Buna bağlı olarak da sanayi istihdamında yaşanan genişlemenin devam edeceği rahatlıkla söylenebilir.

Çin ve Hindistan da önümüzdeki dönemlerde artacak olan sanayi yatırımları ile emek talebi canlılığını korumaya devam edecektir. Tüm bunların söylenmesini kolaylaştıran sebep ise, istihdamın sektörel dağılımı bölümünde yer verilen ülkelere özgü istihdamın yapısıdır. Söz konusu bölümde Hindistan ve Çin’de görülen sanayi istihdam oranının dünya

ortalamasının çok altında olduğu belirtilmiştir. Yıllar içinde artış gösteren bu orana bakarak da sanayi istihdamında genişlemenin devam edeceği söylenmiştir.

Karşılaştırma yaparak analiz yaptığımız ülkelerin tamamında yaşanması beklenen sanayi istihdam artışı Türkiye, Rusya ve Brezilya'da daha yavaş olacaktır. Bu süreçte yapılması gereken ise, ucuz emek avantajını kaybetmeden yeni yatırımları çekecek cazip politikalar belirlemektir.

3.2.4. Gelir Dağılımı Adaletsizliği

Doğrudan yabancı yatırımlarla üretimin coğrafya değiştirerek gelişmekte olan ülkelere kaymasına ve dünya ekonomisindeki gelişmenin devam etmesine rağmen yoksul sayısında kısmi azalmanın olması dünya ölçeğinde gelir dağılımının adaletsiz olduğunu ilan etmektedir. ILO verilerine göre (Grafik 5'te verilen); 2007 yılında dünyada toplam işgücü sayısı 3 milyar 131 milyondur. 2007 yılı içerisinde toplam işgücü içerisinde bulunan insanların yüzde 40,6'sının yoksulluk sınırının altında gelir etmektedir. Dünya genelinde; günlük 2 \$ olan yoksulluk sınırının altında yaşayan fert sayısı 1 milyar 201 milyondur. Dünya ekonomisinde gelişmeye rağmen son 10 yılda bu sayı ancak 160 milyon 500 bin kişi azaltılabilmiiştir.

Son yirmi yıllık veriler incelendiğinde emek, sermaye ve hizmet gibi küreselleşme eğilimi göstermemiş, işgücü açısından gelir dağılımı adaletsizliği artış göstermiştir. Bu ise kayıt dışı çalışmayı artırırken niteliksiz emeğin çalışma şartlarını olumsuz yönde etkilemektedir. Başka bir anlatımla yoksulluk ve gelir yetersizliği ile mücadele eden ülkelerin işgücünün verimini ve niteliğini artıracak kaynaklardan yoksun olması, bu ülkelerdeki emek faktörünü haksız rekabetin konusu haline getirecektir.

3.2.5. Yönetim ve Organizasyon Yapısında Meydana Gelen Değişim

Yönetim anlayışının günümüz şartlarına uyan yeni yapısı, işletmeleri dünyanın çeşitli bölgelerinde bulunan üretim faktörlerinden en karlı bileşeni sağlayacak üretim organizasyonu kurmaya sevk etmiştir. Modern yönetim anlayışının gereklerinden olan; birbiri ile irtibatlı hücre tipi örgütlenmeyle alt bölümlere ayrılan işler; işyerleri ve ülkeler arasında dağıtılarak stoksuz ve tam zamanlı çalışmaya imkân tanıyan üretim teknikleri tarafından desteklenmektedir. Bu durum ise yeni işlerin ve mesleklerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Hızla yaygınlaşan yeni teknolojilerin kullanımı ile örgüt yapısındaki küçülme işgücünün vasıflı olmasını gerektirmiştir. Hatta yeni teknolojiler ile bazı işlerin tümünden yeni teknolojilere havale edilmesi belirli düzeydeki işlerin işgücüne gereksinim duyulmadan yapılması sonucunu doğurmuştur. Böylelikle vasıflı işgücünün bile talep edilmediği bir süreç başlamıştır. Bu süreçte, işgücüne olan talepte de bir düşüş meydana gelmiştir.

Emek piyasalarının küreselleştiği günümüzde emek talebini ekonominin diğer aktörlerinden ayır edememekteyiz. Bu durum, ele aldığımız faktörler dışında başka nedenlerle emek talebinde değişim meydana gelebileceği anlamına gelmektedir. Bu yönüyle ele aldığımız konunun sınırlarını belirlemek tespitlerimizin isabeti bakımından önemlidir. Nitekim iki farklı kategoride incelemeye çalıştığımız küreselleşmenin emek talebine etkilerini geliştirmekte olan ülke perspektifiyle değerlendirdik ve ülkelere ilişkin verileri kullanarak karşılaştırma yaptık.

SONUÇ

İçinde yaşadığımız dünya sürekli bir dönüşüm ve değişim içinde seyrine devam etmektedir. İlk insandan günümüze kadar bulunduğu dönemin özelliklerine göre şekil alan dünyamız 20. yüzyılın son çeyreğinde yeni bir dönüşüm içerisine girmiştir. Ekonomide meydana gelen değişim zamanla etkisini her alanda hissettirmiş ve tüm toplumları etkileyerek bu sürece dahil etmiştir. Eskiye dair üretim kalıplarının yıkılarak yenilerinin inşa edildiği bu dönem de en önemli değer bilgidir.

Ekonomik süreçlerde meydana getirdiği değişim ile dünyamızı etkisi altına alan bu rüzgar, üretim sistemlerinden iş yapma biçimine kadar bir çok alanı yeniden yapılandırmıştır. Yeniden yapılandırma sonrası endüstri ilişkilerinin kapsam genişlettiği bu evrenin adı ise küreselleşmedir.

Küreselleşme sürecinin en nadide değeri olan bilginin üretim süreçlerinde kullanılmaya başlaması ,eskiye dair üretim kalıpların ve rakbet anlayışının değişmesini sağlamıştır. Fabrikalaşmanın, buna bağlı olarak kitle üretimi yapmanın rekabet üstünlüğü için yeterli olduğu sanayi devrimi geride kalmış, yerini çalışanların sahip oldukları bilgiyi üretim sürecinde kullanarak sisteme aktif katılımlarını sağlayan anlayışa başlamıştır. Daha net ifadesi ile bilgiyi kullanıp onu işleyen bireyin üretim süreçlerindeki konumu artmış, birey sahip olduğu bilgisi ile en önemli değer haline gelmiştir.

Ekonomik alanda yaşanan küreselleşmenin doğal sonucu olarak kabuk değiştiren finans sektörü, sermayenin daha kolay ve risk içermeyen biçimde hareket edebilmesine imkan tanımıştır. Hareketliliği artan sermaye, iletişim ve ulaşım sistemlerinin değişmesi ile farklı arayışlara girmiştir. Kitle üretimine dayalı rekabet anlayışının değiştiği, bu arayışlar sonunda ilk olarak üretim süreçleri dünya üzerinde yer değiştirmeye başlamıştır.

Bilgi iletişim teknolojileri, işlerin uzaktan yapılabilmesinin mümkün hale gelmesi ile statik rekabet anlayışı geride kalmıştır. Önemi artan ve üretim süreçlerinin her aşamasında kullanılan bilgi de rekabet stratejisinin yönünü belirlemiştir. Artık firmalar yüksek katma değer üretilmesinde önemli paya sahip olan bilgi işçine bağımlı hale gelmiş, ihtiyaç duyulan bu kaynağı diğer ülke emek piyasalarından transfer etmeye başlamışlardır.

Bilgi karşısında rekabet üstünlüğünü yitiren eskiye anlayışa dayanan üretim süreçlerinin ucuz işgücünün bol bulundu alanlara kayması dünya üretim ağını değiştirmektedir. Üretim ağındaki değişme ve yüksek teknolojik yatırımlarla yenilenen üretim süreçleri gelişmiş ekonomilerde kalmaya devam etmektedir. Bu süreçte, daha düşük vasıf gerektiren emek-yoğun süreçler ise gelişmekte olan ülkelere kaymaktadır. Bu konuyu bir örnek yardımı ile açıklayacak olursak, otomobil üretimi yapan Toyota, ucuz emek ve pazara yakınlık avantajını elde edip rekabet üstünlüğünü pekiştirme maksadıyla daha düşük vasıf gerektiren süreçleri Türkiye'ye transfer etmiştir. Ancak bu süreçte yapılacak teknoloji yoğun kısımların çok azı üretim sisteminin ithal edildiği ülkeye gelmiştir. Kısaca, dünya üzerinde yapılması gereken işler yok olmamakta ancak bu işler coğrafya değiştirmektedir. Bu durum her iki ülkede vasıflı emek talebinde artış meydana getirmektedir.

Emek yoğun üretim süreçlerinin gelişmekte olan ülke emek piyasalarına ihracı, üretim biçimlerinde ayrışmaya neden olmaktadır. Söz konusu ayrışma ise, emek açısından yaşanacak bölünmeyi tetiklemektedir. Böylece bir tarafta yüksek teknolojilerin gerektirdiği üretim süreçlerinde yüksek ücretler ve rahat çalışma koşullarının bulunduğu çekirdek/birincil işler bulunurken, diğer tarafta vasıf gerektirmeyen düşük ücretli ve kötü çalışma koşullarına sahip çevre/ikincil işler bulunmaktadır. İşgücü vasfına göre ayrılan emek piyasalarında bulunan birincil işler gelişmiş ülkelerde, ikincil işler de gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Yine de gelişmekte olan ülkelerde birincil işlerin bulunmadığını söylemek, buna karşın gelişmiş ülkelerde ikincil işlerin bulunmadığını söylemek yanlış olacaktır.

İşgücü piyasasındaki ayışmasının küreselleşmesiyle gelişmekte olan ülke çalışma koşulları gelişmiş ülkelerde de görülmeye başlanmıştır. Brezilyalılaşıma olarak kabul edilen bu olguyu doğuran süreçlerden biri yabancı kaçak işçilerdir. Zira herhangi bir vasfı bulunmayan bu kişilerin gelişmiş ülke emek piyasasında iş bulması, ancak kayıtdışı çalışmayı kabul etmesine bağlıdır. Bu ise gelişmekte ülkelerde yaygın biçimde görülen kayıt dışılığın yayılması demektir.

Küreselleşme sürecinin emek piyasalarında meydana getirdiği bir diğer değişim de sektörel yapıya ilişkindir. Bu süreçteki başat sektör; hizmetler sektörüdür. Sanayi sektöründen belirgin ölçüde farklı olan hizmet sektörü ile çalışma yaşamında görülen esneklik uygulamalarında artış meydana gelen artış, üretim süreçlerinden işin yapımına kadar çalışma yaşamındaki her aktörü yeniden biçimlendirmiştir. İstihdam stratejilerinin kurgulandığı bu sektörde istihdam edilen kişi sayısı gelişmiş ekonomilerde yüzde 70'lerin üzerindedir. Gelişmekte olan ülkelerde istihdamdaki ağırlığı artmaya devam eden hizmetler sektörü vasıflı emeğin talebini artırmaya devam edecektir. kısaca toparlayacak olursak, küreselleşme süreci ile birlikte üretim biçimlerinden endüstri ilişkileri işleyişine kadar bir çok değişimin meydana gelmesi doğal biçimde emek talebini de farklılaştırmıştır.

Aralarında karşılaştırma yaptığımız ülkelerin tamamında emek talebinin durumu farklılık arz etmektedir. Ancak emek taleinde meydana gelen değişim ülkeler bazında farklılık arz etmektedir.

Ele aldığımız 5 gelişmekte olan ülkenin toplam nüfusu dünya nüfusunun 4'te birine tekabül etmektedir. Bu ülkelerin ortak noktası, nüfuslarına bağlı olan işgücü sayılarındaki artış sebebiyle elde ettikleri rekabet avantajıdır. Söz konusu 5 ülkeye rekabet avantajı sağlayan faktör ise şüphesiz ki sahip oldukları nüfuslarıdır. Gelişme seyrine giren ülkelerin tamamında azalma eğilimi gösteren doğum oranlarının bu ülkeler bakımından hala yüksek seyretmesi rekabet avanjinin kaybolmayacağı

şeklinde yorumlanmaktadır. Burada en fazla dikkati çeken ülkeler ise Çin ve Hindistandır.

Karşılaştırma kapsamında olan BRIC ülkeleri ve Türkiye daha fazla istihdam yaratma kabiliyetine sahip olan sanayi yatırımlarına ev sahipliği yapmaları önemlidir. Önümüzdeki dönemde her ülke, kendi koşullarına uygun politikalarla yürüteceği faaliyetlerinde daha fazla yabancı yatırım çekme, dolayısıyla daha fazla üretim yaparak GSYİH artışı sağlama telaşında olacaktır.

En yüksek nüfusa sahip olan Çin ve Hindistan'ın rekabet edebilirlik düzeylerinde görülen yükseklik, nüfuslarının kendilerine sunduğu önemli avantajdır. Buna karşın bu büyüklükteki piyasalarda yapısal reform yapmak oldukça zor olmaktadır. Dolayısıyla bu ülkeler için geçerli olan bugünkü durumun önümüzdeki yıllarda değişmeyeceğini, aynıyla devam edeceğini söyleyebiliriz.

Rusya, Brezilya ve Türkiye için ise en dikkat çekici nokta Türkiye'deki işgücü sayısının azlığı ve İKO'nın düşüklüğü olmaktadır. Bunun dışında, bu Rusya'nın 5 ülke arasında en iyi durumda olduğunu ve koşullarındaki düzelmelerin artarak devam edeceğini söyleyebiliriz. Brezilya ise, gösterdiği ekonomik performansına karşın yüksek kayıt dışı oranı ile mücadele edememektedir. Emek talebindeki değişim Türkiye açısından değerlendirildiğinde nüfusunun azlığı sebebiyle mücadele politikalarından kolay sonuç alabilmesini ilk başta sayabiliriz. Zira tüm allanlarda en açık olan, yaptığını sürekli takip eden ülke Türkiye'dir. Ancak yine de birçok bakımdan benzeşen, ayırt edilmeleri pek kolay olmayan bu üç ülkeyi birlikte değerlendirmekte fayda vardır.

KAYNAKÇA

AKIN, H. Bahadır, “2000 Yılına Doğru Bilgi Toplumu Üzerine Bir Değerlendirme ve Bilgi Ekonomisinin Özellikleri”, **Verimlilik Dergisi**, Sayı: 1, MPM Yayınları, Ankara, 1999.

AKTAN, Coşkun Can ve ŞEN, Hüseyin, **Globalleşme, Ekonomik Kriz ve Türkiye**, TOSYÖV Yayınları, Ankara 1999.

ALÇIN, Kerim Sinan, “Teknolojik Yenilik-Emek İlişkisi ve Emeğin Teknoloji Algısı”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Marmara Ün., soysa Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

ALTUNTUĞ, Nevriye, “Küresel Rekabet Ortamında Ayırt Edici ve Sürdürülebilir Üstünlükler Bağlamında Temel Yetenek Tabanlı Stratejiler ve Bir Uygulama”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2007.

ANTHONY, Giddens, **Üçüncü Yol: Sosyal Demokrasinin Yeniden Dirilişi**, Çev. M. Özay, Paradigma Yay., İstanbul, 2000.

ANTHONY, Giddens, **Modernliğin Sonuçları**, Çev., Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004.

BALCI, Yusuf, “Teknoloji Toplumu ve Sendikalar”, **İktisat Dergisi**, S: 329.

BİÇERLİ, Kemal, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yay., Yay. No:1290, İstanbul, Nisan 2003.

BİLGİN, Vedat, **Türkiye’de Değişimin Dinamikleri**, Lotus Yay., Ankara, 2007.

BM, Human Development Report 2009.

BAYAR, F. ve OĞUZ F., “1923-2003 Türkiye Ekonomisi” **Hazine Der.**, 2003.

BOZKURT, Veysel, Küreselleşme: Kavram, Gelişim ve Yaklaşımlar, **Küreselleşmenin İnsani Yüzü**, Alfa Yay., Bursa, 2000.

ÇAYAN, Yılmaz, “Ekonomik, Kültürel ve Siyasal Yönleri ile Küreselleşme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır, 2001.

DEMİRBAŞ, Tolga, “Küreselleşmenin Modern Devlet Maliyesine Etkileri”, **www.isgucdergi.org**, C:4, S:2, Sıra:3, No:59, 2002

DPT: “**Dünyada Küreselleşme ve Bölgesel Bütünleşmeler**” Alt Komisyon Raporu, DPT, Yay. No:2375-ÖİK 440, Ocak 1995, Ankara.

DRUCKER, F. Peter, **Gelecek İçin Yönetim**, Çev., Fikret ÜÇCAN, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul, 1996.

EKİN, Nusret, “Dönüşüm ve Endüstri İlişkilerinin Geleceği”, **MESS**, İşveren Gazetesi, S: 693, Ankara, 1997.

EKİN, Nusret, **Bilgi Ekonomisinde Elektronik Ticaret**, İTO Yay., İstanbul, 1998.

EKİN, Nusret, “Küreselleşmenin İki Yüzü: “Kaçak Göçmenler ve Davetli Bilgi İşçileri”, **TÜHİS**, Ankara, 2001.

EKİNİCİ, Mehmet Behzat, “Küreselleşmenin Ekonomik Boyutu ve İşletmelerin Bu Süreçteki Yeri”, **www.akademiiktisat.net**.

ERBAŞ, Hayriye, “Küresel Kriz ve Marjinalleşme Sürecinde Göç ve Göçmenler”, **Doğu Batı**, Y:5, S:18, Ankara, Nisan, 2002.

Global Employment Trend, January 2009, www.ilo.org.

GÜLEÇ, Selami A. ve YALÇIN, Azmi, **Elektronik İstila**, Nobel Yay., İstanbul, 2003.

GÜMÜŞTAŞ, Alper, “Gelişmekte Olan Ülkelerde Küreselleşme Süreci ve Gelişmişlik Düzeyi İlişkisinin Analizi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.

HABLEMİTOĞLU, Şengül, **Küreselleşme Düşlerden Gerçeklere**, Toplumsal Dönüşüm Yay., İstanbul 2004.

HARVEY, DAVID, **Postmodernliğin Durumu**, Çev, S. Savran, Metis Yay., İstanbul, 1999.

İŞİĞİÇOK, Özlem, “Çağımızın Yeni Geleceği: Hızla Artan Altın Yakalı Bilgi İşçisi Talebi ve Sonuçları”, Der: Aşkın KESER, **Çalışma Yaşamında Dönüşmeler**, Ezgi Kitapevi, Bursa, 2002.

KARABIÇAK, Mevlüt, “Küreselleşme Sürecinde Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerinde Ortaya Çıkan Yönelim ve Tepkiler”, **Süleyman Demirel Üniv., İİBF Dergisi**, C:7, S:1, Isparta, 2002.

KARAKUŞ, Fatma, “Küreselleşme Sürecinin Sosyal Politikalar Üzerindeki Etkileri ve Türkiye Örneği”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

KAZGAN, Gülten, **Küreselleşme ve Ulus Devlet Yeni Ekonomik Düzen**, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, Ekim, 2002.

KELLEÇİ, Mehmet Ali, **Bilgi Ekonomisi, İşgücü Piyasasının Temek Aktörleri ve Eşitsizlik: Eğilimler, Roller, Fırsatlar ve Riskler**, DPT, Ankarai Temmuz, 2003.

KESER, Aşkın, “Rekabetin Değişen Yüzü: Elektronik Ticaret”, **www.isgucdergi.org**, C:2, S:1, Sıra:1, No:86, 2000.

KESER, Aşkın, “Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Yaşanan Dönüşümler”, **www.isgucdergi.org**, C:6, S:7, Sıra:2, No:177.

KESER, Aşkın, “Yeni Ekonomi Çerçevesinde Çalışma Hayatında Dönüşümler”, **Çalışma Yaşamında Dönüşümler**, Der: KESER Aşkın, Ezgi Yay. Bursa, 2002.

KILM, Employment to Population Ratio

KORAY Meryem, **Sosyal Politika**, Ezgi Kitapevi Yay., Bursa, 2000.

KORAY Meryem, “Esneklik yada Emek Piyasalarının Küreselleşmesi”, **Petrol-İş Yıllığı**, İstanbul, 1995-1996.

KÖYBAŞI, Fatma, “Küreselleşme Sürecinde Avrupa Biliği Eğitim Sisteminin Türk Eğitim Sistemine Etisinin Çorlu İlçesi Örneğinde İncelenmesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yedi Tepe ünv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2009.

LORDOĞLU, Kuvvet, TÖRÜNER, Mete, **Çalışma Ekonomisi**, Beta Yay., Yay. No:535, İstanbul, 1995.

MONTERRAT, Guibernau, **Milliyetçilikler: 20. Yüzyılda Ulusal Devlet ve Milliyetçilikler**, Sarmal Yayınevi, İstanbul 1997.

MUNCK Ronaldo, **Emeğin Yeni Dünyası Küresel Mücadele, Küresel Dayanışma**, Çev: Mahmut Tekçe, Kitap Yay., İstanbul, 2003

MUNCK, Ronaldo, **Uluslararası Emek Tartışmaları**, Çev: Cenk AYGÜN, Öteki Yay., Ankara, 1995.

OĞUL, Zengingönül, **Yoksulluk, Gelişmişlik ve İşgücü Piyasaları Ekseninde Küreselleşme**, Adres Yay., Ankara, Eylül, 2004.

OKUR, Ahmet, “Küreselleşmenin Emek Piyasası Üzerindeki Etkileri”, **Yönetim ve Ekonomi Dergisi**, C.11, S.2, Manisa, 2004.

ÖNCÜ, Ekrem, “Küreselleşme ve Ulus Devlet”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

ÖZ, Ersan, “**Globalleşme Nedir**”, Dış Ticaret Dergisi, Temmuz 2001, Sayı 7.

ÖZDEMİR, Süleyman, **Küreselleşme Sürecinde Refah Devleti**, İstanbul Ticaret Odası Yay., Yayın No: 2004-69, İstanbul, 2004.

ÖZMEN, Şule, **Ağ Ekonomisinde Yeni Ticaret Yolu e-Ticaret**, İstanbul Bilgi Üniv. Yay., İstanbul, 2003.

ÖZTÜRK, Şehriban Ahenk, “Yeni Ekonominin Emek Piyasasında Etkileri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2005.

ÖZYURT, Cevat, **Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma**, Açılım Yay., İstanbul, 2005.

ÖZTÜRK, Nazım, “İktisadi Kalkınmada Eğitimin Rolü”, **Sosyo Ekonomi Dergisi**, S:2005-1, Sivas, 2005.

PARLAK, Zeki, “Yeni Uluslararası İşbölümü Yaklaşımının Eleştirel Bir Değerlendirilmesi”, Prof. Dr. Nusret EKİN’e Armağan, **TÜHİS**, Ankara, 2000.

PEKSAN, Selcan, “Alternatif Küreselleşme Hareketleri”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

STEGER, Manfred B., **Küreselleşme**, Çev., Abdullah Ersoy, Dost Kitapevi Yay., Ankara, 2006.

SEÇKİN, Zeliha ve DEMİREL, Yavuz, “Küresel Rekabetin Zihinsel İzdüşümü, Kavram Satmak”, **Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi**, C:8, S:28, Bahar, 2009.

ŞİMŞEK, Osman, “Endüstriyel İlişkiler Sisteminde Değişmeler”, **Kamu-İş Dergisi**, S:4, C:3, Ankara, 1999

ŞEN ,Harika, “Küreselleşme Sürecinde Türkiye’de Emek Arz ve Talebindeki Değişimin İşgücü ve İstihdam Üzerindeki Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2006.

TANRIVERDİ, G. Ezgi, “Sosyolojik Açıdan Küreselleşme ve Ulus Devlet”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, 2008.

TARCAN, Ertuğrul, “Esnek İstihdamdaki Trend ve İşletmelerde Çalışanlar”, **Gazi Ün. İİBF Dergisi**, Ankara, 3/2000.

THOMLINSON, John, **Küreselleşme ve Kültür**, Çev., Arzu Eker, Ayrıntı Yay., İstanbul, 2004.

TEKİN, Yasemin, “Türkiye’de Çok Uluslu Şirketlerde İstihdam ve Ücret Politikaları”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Ün., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

TEMEL, Serdar, “Globalleşme Sürecinin Gelişmekte Olan Ülkelerde İşgücü İstihdamı Üzerindeki Etkileri – Türkiye Örneği”, **www.universite-toplum.org**, 02.09.2009.

TOFFLER, Alvin, **Üçüncü Dalga**, Altın Kitaplar Yay., İstanbul, 1981.

TUNA, Ozan Doğu, “Küreselleşme Karşıtlığının Gelişimi Üzerine”, **Küreselleşme ve Alternatif Küreselleşme**, Der: Cem Karadeli, Phoenix Yay., Ankara, 2005.

TURAN, Kamil, “Küreselleşen Çağımız ve Çalışma Hayatı”, **Kamu-İş**, C:3, S.3, Ankara, Ocak, 1994.

TÜKKAN, Erdal, **Rekabet Teorisi ve Endüstri İktisatı**, Turhan Kitapevi, Ankara, 2001.

UNCTAD: World Investment Report 2009, http://www.unctad.org/en/docs/wir2009_en.pdf.

UYANIK, Yücel, “Dualist (İkili) İşgücü Piyasası Teorisi”, **Gazi Ün., İİBF Dergisi**, S:3, Ankara, 1999

UYANIK, Yücel, “İşgücü Piyasalarında Esneklik ve Bölünme”, **Kamu-İş**, Prof. Dr. Kamil Turan’a Armağan, C: 7, S:2, Ankara, 2003.

UYANIK, Yücel, “Neoliberal Küreselleşme Sürecinde İşgücü Piyasaları”, **Gazi Üniv., İİBF Dergisi**, 10/2, Ankara, 2008.

YALÇINKAYA, Timuçin ve ÇAKIR, Aytül, “Küresel Rekabet Ekseninde İhracatçı Firmalar İçin Bir Risk Faktörü: Sosyal Ve Ekolojik Damping”, **www.isgucdergi.org**, C: 6, S:1, Sıra: 7, No. 194, 2004.

YALINPALA, Jale, “Küreselleşmenin Emek Piyasası ve İstihdam Üzerindeki Etkileri”, **Küreselleşme**, Der: Alkan Soyak, Om Yay., İstanbul, 2002.

YAŞAR, Aytekin, “Dünya Ekonomisinde Yapısal Dönüşüm: Küreselleşme Sonuçları Üzerine Bir Ekonomi Denemesi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniv., Sosyal bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2007.

YAZICI, Erdinç, “Endüstri İlişkileri Sisteminde Değişim Üreten Dinamikler”, **Gazi Üniv. İİBF Dergisi**, 3/2001.

YILMAZ, Güler, “Küreselleşme ve Küreselleşmenin Kadınların Çalışma Yaşamına Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniv., sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2006.

YÖRÜK, Altan, “Küreselleşmenin Toplumsal ve Kültürel Boyutlarının Uluslararası İstanbul Bineali Küratörlerinin Kavramsal Çerçeve ve Temalarına Etkisi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

YÜCEL, İsmail, Bilim ve Teknoloji Politikaları ve 21. Yüzyıl Toplumu, DPT, Ankara, 1997.

YÜKSEL, Öznur, **Uluslararası İşletme Yönetimi ve Türkiye Uygulamaları**, Gazi Üniv., Yay., Ankara, 2003.

YÜKSEL, Yusuf, “Esnek Kapitalizm ve Maddi Olmayan Emek Süreçleri”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, M.Sinan Güzel Sanatlar Üniv., Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

ZAİM, Sabahattin, **Çalışma Ekonomisi**, İstanbul Üniv., İktisat Fakültesi Yay. İstanbul, 1983.

ZAİM, Sabahattin, **Çalışma Ekonomisi**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1997.

www.tuik.gov.tr.

www.tdk.gov.tr

www.csgeb.gov.tr/articles.php?category_id=50

<http://tr.wikipedia.org/wiki/BRIC>

<http://money.cnn.com/magazines/fortune/global500/2009/performers/companies/biggest/>.

<http://www.tdk.gov.tr/TR/SozBul.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF05A79F75456518CA>.

http://www.csgeb.gov.tr/files/iscisayisivesendikalasmaoranlari28072009.pdf?category_id=50

<http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/DATASTATISTICS/0,,contentMDK:20394859~menuPK:1192714~pagePK:64133150~piPK:64133175~theSitePK:239419~isCURL:Y,00.html>.

http://www.nationmaster.com/graph/eco_inf_eco-economy-informal

TUİK, HİA, www.tuik.gov.tr.

EKLER

EK 1: Brezilya Siyasi Haritası



EK 2: Rusya Siyasi Haritası

EK 3: Hindistan Siyasi Haritası

EK 4: Çin Siyasi Haritası

EK 5: Türkiye Siyasi Haritası

EK 6: BRIC Ülkeleri ve Türkiye (Ortak) Haritası

ÖZET

Yaşamın tüm alanlarını etkileyerek her şeyi tüketim nesnesi haline getirip tek tipleştiren küreselleşme olgusu, bilgi teknolojilerindeki gelişmeler sonucu ortaya çıkarak finans, iletişim ve ulaşım gibi birçok alt sektörün yapısını değiştirmiştir. Finans sektörünün gelişmesine paralel olarak artan sermaye hareketleri dünya üzerinde üretim örgütlenmesini değiştirmiştir. Üretim sürecinde yer alan her organın yapısında değişim meydana getiren küreselleşme, emek piyasasına küresel hüviyet kazandırmıştır.

Yıkıcı rekabet koşullarının hakim olduğu yeni ekonomik yapıda emek-yoğun üretim süreçleri, coğrafya değiştirerek ucuz emeğin bulunduğu gelişmekte olan ülkelere kaymaya başlamıştır. Emek talebini kökten uca değiştiren bu yenilikle gelişmiş ülkelerde emek-yoğun sektörde çalışan işgücüne duyulan talep azalmıştır. Buna karşın teknoloji yoğun üretim sistemlerin devreye girmesi mavi yakalı işçilerin talebini azaltırken, bilgi işçisinin talebini arttırmıştır. Üretim süreçlerinin gerektirdiği nitelikten yoksun olan vasıfsız işgücü talebinde meydana gelen azalma kayıt dışılığın artmasına neden olmuştur. Bir yandan artan bilgi işçisi talebi, diğer yandan iş bulma olanakları zaten sınırlı olan vasıfsız işgücü talebinde meydana gelen değişim; işgücü piyasasında bölünmeye neden olmuştur.

Üretim süreçlerinde kullanılan teknoloji emek bağımlılığını azaltırken bilgiyi kullanarak üretimin yapıldığı hizmetler sektörünü ön plana çıkarmıştır. Üretim sistemlerindeki hareketlilik ile tek tipleşen emek piyasaları küresel düzeyde bilgi işçisi ihtiyacını artırmıştır. Gelişmiş ülkeler beşeri sermaye yolu ile vasıflı işgücü yetiştirmektedirler. Ayrıca bu ülkeler beyin göçü ile yetişmiş işgücünü transfer etmektedirler. Teknolojik yeterliliğe sahip olmayan gelişmekte olan ülkeler ise,

kıt kaynakları ile beşeri sermaye yatırımı yapabildiği ölçüde bu ihtiyacı karşılayacaklardır.

Gelişmekte olan ülkeler bu yeni süreçte, hem kronik sorunları ile mücadele edecekler hem de değişen üretim sisteminin gerektirdiği insan gücünü yetiştirmek için çaba sarf edeceklerdir. Gelişmekte olan ülkeler için kolay olmayan bu süreçte başarılı olmak kararlı, sürdürülebilir ve kapsamlı politikalar geliştirmek ve bunları uygulamakla mümkün olacaktır.

Anahtar Sözcükler

1. Küreselleşme
2. Emek
3. Talep
4. İstihdam
5. işgücü

ABSTRACT

The concept of globalization as a consequence of developments in information technologies, by affecting all spheres of the life, turning everything into consumable items and making them uniform, has changed the structure of many sub-sectors such as finance, communication and transportation. In parallel with improvement of finance sector, increasing capital movements have altered the organization of production through the world. Globalization, causing a change in each organ which took part within the process of production, gained labor market a global identity.

Labor-intensive production processes in new economic structure is dominated by destructive competition conditions, changing the geography, has begun to shift to developing countries where cheap labor exist. With this innovation which radically changed labor demand, the demand to the labor force which worked in labor-intensive sector has decreased in developed countries. In spite of this, engagement of technology intensive- production systems while reducing the demand for blue-collar workers increased the demand for knowledge workers. The decrease in the demand of unskilled labor that has lacked the qualifications entailed by production processes led to increase the informality. On the one hand the increasing demand for knowledge workers, on the other hand already limited job opportunities occurring in the unskilled labor demand change; has caused division in the labor market.

The technology used in production processes while reducing dependence on labor by using information highlighted the service sector where made production. Becoming uniform labor markets by the mobility in production systems has increased the need for knowledge workers in the global level. Developed countries through human capital are to train skilled labor. In addition, these countries transfer workforce trained with brain drain. As for emerging

countries that do not have technological competence will meet this need can do much human capital by scarce resources.

Developing countries, this new process, will struggle with their chronic problems and make an effort to train manpower required by changing production system at the same time. For developing countries, in this arduous process, to be successful and to develop stable, sustainable and comprehensive policies and to apply them will be possible.

Key Words

1. Globalization
2. Labour
3. Deman
4. Employment
5. Labour Force